

अथश्रीमद्भागवतषष्ठस्कंधप्रारंभः

भा॰प॰टी॰
१

श्रीगणेशायनमः पुण्यारण्येनृसिंहैकनामसिंहोविराजते यन्नादतःपलायंतेमहाकल्मषकुंजराः विसर्गसंभवान्जीवान्स्वमर्यादासुसंस्थितान् विष्णुःपात्यखिलैरूपै
रित्येवंपंचमेस्थितम् २ अध्यायैकोनविंशत्याषष्ठेपोषणमुच्यते अतिलंघितमर्याद भक्तरक्षणलक्षणम् ३ अजामिलोमनुष्येषुमहापापोयथाविनः विश्वरूपादिधा-
तीन्ययथादेवेषुवासवः ४ अजामिलस्यभक्तत्वंविष्णुदूतैर्निरूपितम् संकेतभगवन्नामपुत्रस्नेहानुषंगजम् ५ इंद्रोपिभगवद्भक्तःसख्येनोपेंद्रसेवकः तदधीनस्तरेश्च
र्यशत्रुर्निर्जयजीविनः ६ तत्रादौत्रिभिरध्यायैरजामिलकथोच्यते विश्वरूपकथाषड्भिरिंद्रदोषोत्कृयततः ७ इंद्रस्यैवतुदोषोक्तिर्वृत्राख्यानंततोष्टभिः द्वाभ्यांचमरुदा
ख्यानमेवंप्रकरणक्रमः ८ तत्रादौप्रथमेविष्णोर्दूतैःपातकिमोचने तत्प्रापरख्यापनायोक्तंयाम्यैर्धर्मादिलक्षणम् ९ अथषष्ठस्कंधोव्याख्यायते पूर्वोक्तानुवादपू
र्वकंनिरंतरोक्तनरकप्रतिहारोपायंपृच्छति निवृत्तिमार्गइतिषड्भिः आदौद्वितीयस्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिनाभगवनाक्षयायथायथावत् येनमार्गेणयोगोऽर्चिरादिमा-
र्गः तेनोपलब्धोब्रह्मातेनसहासंसृतिर्मोक्षोभवति ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे परस्यांतेकृतात्मानःप्रविशंतिपरंपदमितिवचनात् १ त्रैगुण्यंस्वर्गादिस्तत्रवर्तदेवषि

श्रीगणेशायनमः राजोवाच निवृत्तिमार्गःकथितआदौभगवतायथा क्रमयोगोपलब्धेनब्रह्मणायदसंसृतिः १ प्रवृत्तिलक्षणश्चैव
त्रैगुण्यविषयोमुने योसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गःपुनःपुनः २ अधर्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः मन्वंतरश्चव्याख्यातआद्यःस्वायंभु
वोयतः ३ प्रियव्रतोत्तानपदोर्वंशस्तच्चरितानिच द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्यानवनस्पतीन् ४ धरामंडलसंस्थानंभागलक्षणमानतः ज्योति
षांविवराणांचयथेदमसृजद्विभुः ५ अधुनेहमहाभागयथैवनरकान्नरः नानोग्रयातनान्नेयात्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ६ श्रीशुकउवाच
नचेदिहैवापचितिंयथांऽहसः कृतस्यकुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः ध्रुवंसवैप्रेत्यनरकानुपैतियेकीर्तितामेभवतस्तिग्मयातनाः ७ तस्मात्पु
रैवाश्विहपापनिष्कृतौयतेतमृत्योरविपद्यतात्मना दोषस्यदृष्ट्वागुरुलाघवंयथाभिषक्चिकित्सेतरुजांनिदानवित् ८ ❀ ❀

षयःप्राप्यंयस्य तल्लीनाप्रकृतिर्यस्यतस्यपुंसःपुनःपुनर्गुणसर्गः भोगार्थदेहारंभरूपोयोमार्गः सचकथितः तृतीयेदक्षिणेनपथाऽर्यम्णःपितृलोकंव्रजंतितइत्यादिना २
अनुवर्णिताः निरंतराध्यायेव्याख्यातश्चतुर्थस्यादौयतःयस्मिन् ३ द्वीपादीन्भागतोलक्षणतोमानतश्च धरामंडलस्यसंस्थानंज्योतिषांविवराणांचइदंसंस्थानंविभुर्यथाऽ
सृजत्तथाव्याख्यातमित्यर्थः ४ ५ नानाउग्रायातनायेषुतान् नरकान्यथायेनोपायेननइयात्नगच्छेत् तन्मेअधुनाव्याख्यातुमर्हसि ६ तत्रतावन्मन्वाद्युक्तप्रायश्चि
त्तंविनानरकादुर्निवाराइत्याह नचेदितिद्वाभ्याम् मनउक्तिपाणिभिर्मनोवाक्कायैःकृतस्यांहसस्तैरेवइहैवापचितिंप्रायश्चित्तंनकुर्यात् चेत्तर्हिपुरुषःप्रेत्यमृत्वानरकान्
ध्रुवमुपैति मेमयायेभवतःकीर्तिताः तिग्मादारुणायातनायेषुतान् ७ यस्मादेवंतस्मात्पापस्यप्रायश्चित्तेयतेतकदामृत्योःपुरेवतत्रापि अविपद्यता अम्रियमाणेनात्म
नादेहेन यद्वा अविपत् विपत्तिरहितोयावत् यतात्मनासंयतेनमनसातत्रापिआशुअन्यथा अतीवचिरकालेतुद्विगुणंव्रतमर्हतीतिद्वैगुण्यापत्तेः तत्रचपापस्यमहत्वम
ल्पत्वंचावेक्ष्यतदनुरूपंप्रायश्चित्तेयतेत रुजांरोगाणांनिदानविद्यथावैद्यः तदनुरूपंचिकित्सेनतद्वत् ८ ❀ ❀ ❀ ❀

अ॰
१

१

अत्रचोदयति द्वाभ्याम् दृष्टंराजदंडादिश्रुतंनरकपातादितत्ताभ्यामात्मनः पापमहितंजानन्नपिभूयः प्रायश्चित्तानंतरंकरोति अथोअतःकारणात् द्वादशाब्दादिकं प्रायश्चित्तंतेन
समूलस्यदोषस्यानिवृत्तेः निवृत्तौवाऽपुनश्चपापप्ररोहायोगादितिभावः ९ किंच क्वचित्कदाचिदभद्राद् पापात् निवर्तते क्वचित्तदेवपुनराचरति यथाकुंजरःस्नातोऽपिरजो-
भिरात्मानंमलिनीकरोति तथापापस्यपुनर्दुर्निवारत्वेननरकपातस्यावश्यंभावित्वात् प्रायश्चित्तंव्यर्थमिति १० परिहरति कर्मणाकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तेनकर्मणःपापस्य
निर्हारोनाशः आत्यंतिकः समूलोनहीष्यते अविद्वदधिकारीयस्मिन् तस्यभावस्तत्त्वंतस्मात् अतोविद्यायानाशाभावान्नष्टेऽपितस्मिन्पापेतत्संस्कारेणपापांतरस्यपुनः
पुनःप्ररोहोभवत्येव किंतर्हिमुख्यंप्रायश्चित्तंतदाह प्रायश्चित्तंतुविमर्शनंज्ञानम् ११ तत्तुनित्यमप्रमत्तः शनैर्लभतेनान्यइतिसदृष्टांतमाह नेति पथ्यमेवान्नमश्नतःपुरु
षान् यथाव्याधयोनबाधंतेतथानियमादिकर्ताक्षेमायतत्त्वज्ञानायसमर्थोभवति १२ एतदेवविशदयति द्वाभ्याम् तपसाऐकाग्र्येणमनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यंपरमंतपइ-
तिस्मृतेः ब्रह्मचर्येणाष्टांगेनतदुक्तम् स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणम् संकल्पोऽध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच एतन्मैथुनमष्टांगंप्रवदंतिमनीषिणः विपरीतंब्र

राजोवाच दृष्टश्रुताभ्यांयत्पापंजानन्नप्यात्मनोहितम् करोतिभूयोविवशःप्रायश्चित्तमथोकथम् ९ क्वचिन्निवर्ततेऽभद्रात्क्वचिच्चरतितत्पुनः
प्रायश्चित्तमतोऽपार्थंमन्येकुंजरशौचवत् १० श्रीशुकउवाच कर्मणाकर्मनिर्हारोनह्यात्यंतिकइष्यते अविद्वदधिकारित्वात्प्रायश्चित्तंविम
र्शनम् नाश्नतःपथ्यमेवान्नंव्याधयोऽभिभवंतिहि एवंनियमकृद्राजन्शनैःक्षेमायकल्पते १२ तपसाब्रह्मचर्येणशमेनचदमेनच त्यागेनस
त्यशौचाभ्यांयमेननियमेनच १३ देहवाग्बुद्धिजंधीराधर्मज्ञाःश्रद्धयान्विताः क्षिपंत्यघंमहदपिवेणुगुल्ममिवानलः १४ केचित्केवलयाभ
क्त्यावासुदेवपरायणाः अघंधुन्वंतिकार्त्स्न्येननीहारमिवभास्करः १५ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआदिभिः यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पू
रुषनिषेवया १६ सध्रीचीनोह्ययंलोकेपंथाःक्षेमोऽकुतोभयः सुशीलाःसाधवोयत्रनारायणपरायणाः १७ प्रायश्चित्तानिचीर्णानिनारायण
पराङ्मुखम् ननिःपुनंतिराजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः १८

ह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणमिति शमोमनसोनियमनं दमोबाह्येंद्रियाणांत्यागोदानं यमोऽहिंसादिःनि
यमोजपादिः १३ १४ अस्यातिदुष्करत्वान्मुख्यमेवान्यत्प्रायश्चित्तमाह केचिदित्यनेनैवंभूताभक्तिप्रधानाविरलाइतिदर्शयति केवलयातपआदिनिरपेक्षयावासु
देवपरायणाइतिनाधिकारिविशेषणमेतत् किंत्वन्येषामश्रद्धयातत्राप्रवृत्तेरर्थांतरेष्वेवपर्यवसानादनुवादमात्रम् १५ एतच्चज्ञानमार्गादपिश्रेष्ठमित्याह नतथापूयेतशुद्ध्ये
त् तत्पूरुषनिषेवयाकृष्णेऽर्पिताःप्राणायेन १६ तत्रहेतुः सध्रीचीनःसमीचीनः अयंपंथाः भक्तिमार्गः यतः क्षेमः क्षेमत्वेहेतुः नकुतश्चिदपिभयंयस्मिन् तदेवा
ह सुशीलाः कृपालवः साधवोनिष्कामाः यत्रधर्मनिष्ठा अतोनज्ञानमार्गइवासहायतानिमित्तंभयंनापिकर्ममार्गवन्मत्सरादियुक्तेभ्योभयमितिभावः भक्तेरन्य-
निरपेक्षत्वमुक्तम् १७ कृच्छ्रादीनितुभक्तिंविनानशोधयंतीत्याह प्रायश्चित्तानीतिमहतामप्यशोधकत्वेदृष्टांतमाह सुराकुंभमिवापगाइति १८

श्रीरामचंद्रप्रसन्न

भक्तिः स्वल्पापि पुनात्येवेत्याह सकृदिति तस्य गुणेषु रागमात्रमस्ति न तु ज्ञानं यस्य तन्मनः तावतैवचीर्णनिष्कृतं प्रायश्चित्तं यैः १९ इममर्थमिति हासेनोपपादयति अत्रेति-मेमत्तः २० कान्यकुब्जे पुरे दास्याःपतिः नाम्ना अजामिलः २१ बंदीग्रहेण अक्षैश्च द्यूतेनकैतवैर्वंचनादिभिश्च वृत्तिं जीविकां बिभ्रत् प्रणतान् यातयामास पीडयामास २२ आयुषः संबंधी महान्कालोऽत्यगात् सत्क्रियानित्यपेक्षायामाह अष्टाशीत्यासंख्ययायुक्ताः समाः संवत्सराः २३ मवयसः मन्दस्य २४ बद्धं हृदयं येन जरठो वृद्धः २५ २६ एनच्च तदुपलालनादि श्रीनारायणनामोपचारमाहात्म्येन भक्तिरेवाभूदिति सिद्धांतोपयोगित्वेनापि दृष्टव्यम् २७ वक्राणि तुंडानि मुखानि येषां ऊर्ध्वाणि रोमाणि येषां ना-

सकृन्मनः कृष्णपदारविंदयोर्निवेशितं तद्गुणरागि यैरिह । न ते यमं पाशभृतश्च तद्भटान् स्वप्नेऽपि पश्यंति हि चीर्णनिष्कृताः १९ अत्रोदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् । दूतानां विष्णुयमयोः संवादस्तं निबोध मे २० कान्यकुब्जे द्विजः कश्चिद्दासीपतिरजामिलः । नाम्ना नष्टसदाचारो दास्याः संसर्गदूषितः २१ बंद्यक्षकैतवैश्चौर्यैर्गर्हितां वृत्तिमास्थितः । बिभ्रत्कुटुंबमशुचिर्यातयामास देहिनः २२ एवं निवसतस्तस्य लालयानस्य तत्सुतान् । कालोऽत्यगान्महान्राजन्नष्टाशीत्यायुषः समाः २३ तस्य प्रवयसः पुत्रा दश तेषां तु योऽवमः । बालो नारायणो नाम्ना पित्रोश्च दयितो भृशम् २४ स बद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भके कलभाषिणि । निरीक्षमाणस्तल्लीलां मुमुदे जरठो भृशम् २५ भुंजानः प्रपिबन्खादन्बालकः स्नेहयंत्रितः । भोजयन्पाययन्मूढो न वेदागतमंतकम् २६ स एवं वर्तमानोऽज्ञो मृत्युकाल उपस्थिते । मतिं चकार तनये बाले नारायणाह्वये २७ स पाशहस्तांस्त्रीन्दृष्ट्वा पुरुषान्भृशदारुणान् । वक्रतुंडानूर्ध्वरोम्ण आत्मानं नेतुमागतान् २८ दूरे क्रीडनकासक्तं पुत्रं नारायणाह्वयम् । प्लावितेन स्वरेणोच्चैराजुहावाकुलेंद्रियः २९ निशम्य म्रियमाणस्य ब्रुवतो हरिकीर्तनम् । भर्तुर्नाम महाराज पार्षदाः सहसापतन् ३० विकर्षतोऽन्तर्हृदयाद्दासीपतिमजामिलम् । यमप्रेष्यान्विष्णुदूता वारयामासुरोजसा ३१ ऊचुर्निषेधितास्तांस्ते वैवस्वतपुरःसराः । के यूयं प्रतिषेद्धारो धर्मराजस्य शासनम् ३२ कस्य वा कुत आयाताः कस्मादस्य निषेधथ । किं देवा उपदेवा वा यूयं किं सिद्धसत्तमाः ३३ सर्वे पद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः । किरीटिनः कुंडलिनो लसत्पुष्करमालिनः ३४ सर्वे च नूत्नवयसः सर्वे चारुचतुर्भुजाः । धनुर्निषंगासिगदाशंखचक्रांबुजश्रियः ३५ दिशो वितिमिरालोकाः कुर्वंतः स्वेन शोचिषा । किमर्थं धर्मपालस्य किंकरान्नो निषेधथ ३६ श्रीशुक उवाच । इत्युक्ते यमदूतैस्ते वासुदेवोक्तकारिणः । तान्प्रत्यूचुः प्रहस्येदं मेघनिर्ह्रादया गिरा ३७

न २८ प्लावितेन प्लुतत्वं नीतेन २९ हरिकीर्तनं निशम्य आपतन् यतस्तद्भर्तुर्नाम ३० ३१ पुरःसराः भृत्याः ३२ अस्य नयनं निषेधथ ३३ वयं युष्मान्न जानीम इति न कोपः कार्यः यतो लौकिकाद्भुतरूपा यूयमित्याहुः सर्वइति सार्द्धाभ्याम् लसंत्यः पुष्करमालाः संति येषाम् ३४ नूत्नं नवं वयो येषाम् निषंग इषुधिः धनुर्निषंगादिभिः श्रीः शोभा येषां ते ३५ विगततिमिरमालोकश्चान्यस्य प्रकाशो यासु तथाभूता दिशः कुर्वंतः भवतामेतदनुचितमित्याहुः किमर्थमिति ३६ अहो दंड्यादंड्यादिज्ञानशून्या एते चोरा एवास्मद्भिया धर्मराजस्य किंकरा इत्यनूनं वदंतीति विस्मयेन प्रहस्य तान्प्रत्यूचुः मेघस्येव निर्ह्रादो यस्यास्तया ३७ ७॥

३८ कथंस्विन्केनप्रकारेणस्थानंविषयः कारिणः कर्मिणः नृणामिति नराएवनपश्वादयः नेषपिकनिर्दिवेत्यर्थः ३९ वेदेनप्रणिहितोविहितोधर्मः वेदप्रमाणकइत्यर्थः अ
नेनयोवेदप्रमाणकः सधर्मकः योधर्मः सवेदप्रमाणकइतिस्वरूपंप्रमाणंचोक्तं यथाहजैमिनिः चोदनालक्षणोऽर्थोधर्मइति व्याख्यातंचभट्टैः इत्यमेकेनसूत्रेणश्रुत्यर्थाभ्यां
निरूपितइति अदृष्टस्यापधर्मस्यस्वरूपं लक्षणंचदंडस्थानकथनायाहुः तद्विपर्ययः योवेदनिषिद्धः सोधर्मः निषेधश्चतस्मिन् प्रमाणमित्यर्थः वेदस्यप्रामाण्यहेतुः
वेदोनारायणादुद्भूतः सएवसाक्षाद्दिव्युपचारः स्वयंभूरितिच निश्वासमात्रेणस्वयमेवभवतीति तथाचश्रुतिः अस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेतद्यदृग्वेदइति ४० कोऽ
सौनारायणस्तत्राहुः येनस्वधाम्निस्वस्वरूपेअमीभावाः प्राणिनः गुणाः शांतत्वादयः नामानिब्राह्मणइत्यादीनिक्रियाश्चाध्ययनाद्याः रूपाणिवर्णाश्रमादयः तैर्विभाव्यं
तेविविच्यंते यथातथंयथावत् सनारायणः ४१ तथाप्यधर्मोऽनेनकृतइतिकुतोज्ञायतेतत्राहुः सूर्यइति अहनीअहश्चरात्रिश्चकस्मुदकं कुः पृथ्वीदैत्यस्यजीवस्ययथाहुः
आदित्यचंद्रावनिलोऽनलश्चद्यौर्भूमिरापोहृदयंयमश्च अहश्चरात्रिश्चउभेचसंध्येधर्मश्चजानातिनरस्यवृत्तमिति ४२ स्थानमाहुः एतैर्निमित्तभूतैर्विज्ञातः दंड्या

विष्णुदूताऊचुः यूयंवैधर्मराजस्ययदिनिर्देशकारिणः ब्रूतधर्मस्यनस्तत्त्वंयच्चधर्मस्यलक्षणं ३८ कथंस्विद्ध्रियतेदंडः किंवास्यस्थान
मीप्सितम् दंड्याः किंकारिणः सर्वेआहोस्वित्कतिचिन्नृणाम् ३९ यमदूताऊचुः वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः वेदो
नारायणः साक्षात्स्वयंभूरितिशुश्रुम ४० येनस्वधाम्न्यमीभावारजःसत्वतमोमयाः गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यंतेयथातथम् ४१
सूर्योऽग्निः खंमरुद्गावः सोमः संध्याहनीदिशः कंकुः कालोधर्मइतिह्येतेदैत्यस्यसाक्षिणः ४२ एतैरधर्मोविज्ञातः स्थानंदंडस्ययुज्य
ते सर्वेकर्मानुरोधेनदंडमर्हंतिकारिणः ४३ संभवंतिहिभद्राणिविपरीतानिचानघाः कारिणांगुणसंगोस्तिदेहवान्नह्यकर्मकृत् ४४
येनयावान्यथाधर्मोऽ धर्मोवेहसमीहितः सएवतत्फलंभुंक्तेतथातावदमुत्रवै ४५ यथेहदेवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते भूते
षुगुणवैचित्र्यात्तथान्यत्रानुमीयते ४६ वर्तमानोन्ययोः कालोगुणाभिज्ञापकोयथा एवंजन्मान्ययोरेतद्धर्माधर्मनिदर्शनम् ४७ ७

नाहुः सर्वइति ४३ विपरीतानिअभद्राण्यपिकर्मिणांसंभवंति यतस्तेषांगुणसंगोस्ति यदिकश्चिदकर्तास्यात् तर्हितस्याभद्राणिनस्युः नत्वेतदस्तीत्याहुः नहिदे
हवानकर्मकृदस्तीति अतः सर्वेकर्मिणः कर्मिणांचपापस्यावश्यंभावित्वात् तर्हितस्याभद्राणिनस्युः नत्वेतदस्तीत्याहुः नहिदेहवानकर्मकृदस्तीति अतः सर्वेक
र्मिणः कर्मिणांचपापस्यावश्यंभावित्वात् तेसर्वेदंडमर्हंतीत्यर्थः ४४ कथंस्विद्ध्रियते दंडइत्यस्योत्तरंयेनेति धर्मोवेतिदृष्टांतः अधर्मानुसारेणदंडोधर्मानुसारेण
फलंचवदित्यर्थः ४५ नकेवलंसूर्यादयएवज्ञापकाः किंत्वर्थापत्तिरपीत्याहुः यथेति हेदेवप्रवराः इहजन्मनिशांतघोरमूढत्वेनवास्फुटंसुखमिश्रत्वेनवाधार्मिकत्वा
दिनात्रैविध्यंभूतेषुयथोपलभ्यतेतथान्यत्रजन्मांतरेऽनुमीयतेत्रैविध्यमन्यथाऽनुपपत्त्याकल्प्यते ४६ वर्तमानजन्मनापूर्वापरजन्मधर्माधर्मज्ञानंभवतीति सदृष्टांतमाहुः व
र्तमानोवसंतादिकालः अन्ययोर्भूतभविष्ययोः वसंतयोः येगुणाः पुष्पफलादयः तेषामभिज्ञापकोयथा एवमेतज्जन्मअन्ययोर्भूतभाविजन्मनोः धर्माधर्मौनिद-
र्शयतीतितथा ४७

अयंचधर्माधर्मज्ञानप्रकारोऽन्येषांधर्मराजस्तुमनसैवसर्वंपश्यतीत्याहुः पुरेस्वयमिन्यांस्थितएवदेवोयमः देहेस्थितोंतर्यामीवाजीवस्यपूर्वरूपंधर्माधर्मादियुक्तंविशेषेणपश्य
ति अनुअनंतरमपूर्वरूपंमीमांसतेयद्यस्यानुरूपंतत् विचारयति यतोसौभगवानजः ४८ जीवस्तुईश्वरेणउपस्थापितंवर्तमानंदेहं पश्यति नतुपूर्वमपरंचेत्याहुः यथे
ति अज्ञःअविद्योपाधिर्जीवस्तुव्यक्तमेवप्राचीनकर्माभिव्यक्तंवर्तमानमेवदेहाद्युपास्ते अहमितिमन्यते पूर्वमपरंवानवेद अत्रहेतुः नष्टाजन्मनास्मृतिर्यस्य अत्रदृष्टां
तः तमसानिद्रयायुक्तोयथास्वप्नेऽभिव्यक्तमेवदेहाद्युपास्ते नतुजाग्रद्देहादिपूर्वंस्वप्नादिगतंवातद्वदित्यर्थः ४९ एवंभूतस्यजीवस्यसंसारंप्रपंचयति पंचभिःश्लोकैः
पंचभिःकर्मेंद्रियैःस्वार्थानुपादानादीन् पंचशब्दादीन् वेदपंचभिर्ज्ञानेंद्रियैःषोडशेनमनसासहसप्तदशः षोडशोपाध्यंतर्गतोऽपिस्वयमेकएवसर्वेंद्रियविषयप्रति
संधानात् त्रीनज्ञानकर्मेंद्रियमनोविषयान्प्राप्नोति ५० तदेतल्लिंगशरीरंशक्तित्रयंगुणत्रयकार्यंमहदनादिपुंसिजीवोअन्वनुसंसृतिंधत्ते ५१ नेच्छन् अनिच्छन्न

मनसैवपुरेदेवः पूर्वरूपंविपश्यति अनुमीमांसतेपूर्वंमनसाभगवानजः ४८ यथाज्ञस्तमसायुक्तउपास्तेव्यक्तमेवहि नवेदपूर्वमपरंनष्टज
न्मस्मृतिस्तथा ४९ पंचभिःकुरुतेस्वार्थान्पंचवेदाथपंचभिः एकस्तुषोडशेनत्रीन्स्वयंसप्तदशोश्नुते ५० तदेतत्षोडशकलंलिंगंशक्तित्रयं
महत् धत्तेऽनुसंसृतिंपुंसिहर्षशोकभयार्तिदाम् ५१ देह्यज्ञोजितषड्वर्गोनेच्छन्कर्माणिकार्यते कोशकारइवात्मानंकर्मणाच्छाद्यमुह्यति ५
नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृत् कार्यतेह्यवशःकर्मगुणैःस्वाभाविकैर्बलात् ५३ लब्ध्वानिमित्तमव्यक्तंव्यक्ताव्यक्तंभवत्युत य
थायोनियथाबीजंस्वभावेनबलीयसा ५४ एषप्रकृतिसंगेनपुरुषस्यविपर्ययः आसीत्सएवनचिरादीशसंगाद्विलीयते ५५ अयंहिश्रुतसं
पन्नःशीलवृत्तगुणालयः धृतव्रतोमृदुर्दांतः सत्यवान्मंत्रविच्छुचिः ५६ गुर्वग्न्यतिथिवृद्धानांशुश्रूषुर्निरहंकृतः सर्वभूतसुहृत्साधुर्मितवा
गनसूयकः ५७ एकदासौवनंयातः पितृसंदेशकृद्द्विजः आदायतत आवृत्तः फलपुष्पसमित्कुशान् ५८ ददर्शकामिनंकंचिच्छूद्रंसह
भुजिष्यया पीत्वाचमधुमैरेयंमदाघूर्णितनेत्रया ५९ मत्तयाविश्लथन्नीव्याव्यपेतंनिरपत्रपम् क्रीडंतमनुगायंतंहसंतमनयांतिके ६०

पि अनेनैवकर्माणिकार्यते कोशकारः कीटविशेषः मुह्यतिनिर्गमोपायंनजानाति ५२ कार्यतइत्यत्रानुभवंप्रमाणयति नहीति गुणैर्गुणकार्यैरागादिभिः स्वाभाविकैः
पूर्वकर्मसंस्कारोद्भूतैः ५३ कर्मवशेनच तदनुरूपोदेहोभवतीत्याहलब्ध्वेति अव्यक्तमदृष्टंनिमित्तंलब्ध्वाव्यक्ताव्यक्तंतदनुरूपंस्थूलंसूक्ष्मंचशरीरंभवति यथायोनिमा-
तृसदृशंयथाबीजंपितृसदृशंस्वभावोवासनाशुक्रशोणितयोरेकत्वेऽपिकर्मवासनयामातृपितृसदृशोदेहोभवतीत्यर्थः ५४ संसारचक्रमुपसंहरंतोमुक्तिप्रकार-
माहुः एषइति ईशसंगात् परमेश्वरभजनात् ५५ तदेवंसामान्यतोधर्मादिनिर्णयमुक्त्वाप्रस्तुतस्याजामिलस्याधर्मंप्रपंचयंतोदंत्यलमाहुः अयंहीति यावदध्या
यसमाप्ति तत्रद्वाभ्याम् तत्पूर्ववृत्तांतानुवादोऽन्यायातिरेकप्रदर्शनार्थः शीलंसत्स्वभावः वृत्तंसदाचारः गुणाःक्षमादयः तेषामालयः ५६ निरहंकृतः निरहंकारः
५७ आवृत्तःवनात्परावृत्तः ५८ भुजिष्ययाभोगस्त्रियादास्यामैरेयंमधुपैष्टींसुरांपीत्वामदेनाघूर्णितेभ्रांतेनेत्रेयस्याः ५९ विशेषेणश्लथंतीनीवीयस्याः त
यासहव्यपेतंस्वाचाराद्भ्रष्टम् ६० ९ ९ ९ ९ ९ ९ ९ ९

कामेनकामोद्दीपकेनतदंगरागेणहरिद्रादिनालिप्तेन ६१ सत्त्वंधैर्यंश्रुतंज्ञानम् तद्बलेनस्तंभयन्नपि मदनेनकंपितंमनः समाधातुंनियमितुंशक्तोनाभूत् ६२ तद्दर्शनमेव
निमित्तंयस्यस्मरव्याजग्रहस्यतेनग्रस्तः विचेतनोगतस्मृतिः ६३ यावतासमग्रेण ६४ लंभितांपरिणीतां ६५ ६६ अघरूपमायुर्यस्य मलमेवतदीयमन्नादिक
मत्तीतिमलात् ६७ अकृतनिर्वेशमकृतप्रायश्चित्तम् अस्यैवंचाहितार्थंनेष्यामइत्याहुः यत्रेति ६८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांप्रथमोऽ
ध्यायः १ द्वितीयेवैष्णवैर्याम्यान्नाममाहात्म्यमद्भुतम् श्रावयित्वाद्विजोविष्णोर्लोकंनीतइतीर्यते १ नयकोविदाः न्यायनिपुणाः १ धर्मदृशांसभामधर्मः स्प

दृष्ट्वातांकामलिप्तेनबाहुनापरिरंभिनाम् जगाममदच्छयवशंसहसैवविमोहितः ६१ स्तंभयन्नात्मनात्मानंयावत्सत्त्वंयथाश्रुतम् नश
शाकसमाधातुंमनोमदनवेपितम् ६२ तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तोविचेतनः तामेवमनसाध्यायन्स्वधर्माद्विरराम ह ६३ तामेवतोषया
मासपित्र्येणार्थेनयावता ग्राम्यैर्मनोरमैःकामैःप्रसीदेतयथातथा ६४ विप्रांस्वभार्यामप्रौढांकुलेमहतिलंभिताम् विससर्जाचिरात्पापः स्वै
रिण्यापांगविद्धधीः ६५ यतस्ततश्चोपनिन्येन्यायतोऽन्यायतोधनम् बभारास्याःकुटुंबिन्याःकुटुंबंमंदधीरयम् ६६ यदसौशास्त्रमुल्लंघ्यस्वैर
चार्यगर्हितः अवर्ततचिरंकालमघायुरशुचिर्मलात् ६७ ततएनंदंडपाणेःसकाशंकृतकिल्बिषम् नेष्यामोऽकृतनिर्वेशंयत्रदंडेनशुध्यति ६८
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच एवंतेभगवद्दूतायमदूताभिभाषितम्
उपधार्याथतान्राजन्प्रत्याहुर्नयकोविदाः १ विष्णुदूताऊचुः अहोकष्टंधर्मदृशामधर्मःस्पृशतेसभाम् यत्रादंड्येष्वपापेषुदंडोयैर्ध्रियते
वृथा २ प्रजानांपितरोयेचशास्तारःसाधवःसमाः यदिस्यात्तेषुवैषम्यंकंयांतिशरणंप्रजाः ३ यद्यदाचरतिश्रेयानितरस्तत्तदीहते सयत्प्रमा
णंकुरुतेलोकस्तदनुवर्तते ४ यस्यांकेशिरआधायलोकःस्वपितिनिर्वृतः स्वयंधर्ममधर्मंवानहिवेदयथापशुः ५ सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्र
मचेतनम् विस्रंभणीयोभूतानांसघृणोद्रोग्धुमर्हति ६ अयंहिकृतनिर्वेशोजन्मकोट्यंहसामपि यद्व्याजहारविवशोनामस्वस्त्ययनंहरेः ७

शतितदाहुः यत्रसभायांयेः धर्मदृग्भिस्तेषांवांसभाम् २ पितरः पितृवत्पालकाः शास्तारः अनुशिक्षकाः वैषम्यमदंड्यदंडनम् ३ एभिःप्रवर्तितम-
धर्ममन्योऽपिकरिष्यतीति महत्कष्टमभूदित्याहुः यद्यदिति श्रेयान्श्रेष्ठः ४ विश्वस्तघातादपीत्याहुः यस्येतिद्वाभ्याम् निर्वृतोनिश्चिंतः ५ विश्वासे
नार्पितरामर्पितआत्मायेनतम् विस्रंभणीयः विश्वसनीयः सघृणश्चेत् ६ नन्वस्यपापिनोदंडेकिमर्थमाक्रोशः क्रियतेतत्राहुः अयंहीति यद्यस्मात् विव
शोपिहरेर्नामव्याजहारउच्चारितवान् नकेवलंप्रायश्चित्तमात्रंहरेर्नाम अपितुस्वस्त्ययनंमोक्षसाधनमपीति सकृदुच्चरितंयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् बद्धःपरिकरस्तेन
मोक्षायगमनंप्रति इतिस्मृतेः ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

ननुकर्मसाद्गुण्यकृद्धरेर्नामेतियुक्तं यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतमित्यादिवचनात् स्वातंत्र्येणत्वघनिवर्तकंहरेर्नामकथं स्यात्तत्राहुः एतेनैवेति अघोनः अघवतः मघवच्छब्दवद्रूपं यत् आइतिच्छेदः आईषत् आभासमात्रं चतुरक्षरंयन्नामजगाद एतेनैवकेवलेनचतुरक्षरमित्यनेनाधिकंच त्वदर्शितम् कथंजगादनारायणआयआगच्छ इत्येवंविक्रोशरूपेणपुत्राह्वानेन अयंभावः कर्मांगत्वेऽपिहरिनाम्नास्वादिरत्वादिवत्संयोगपृथक्त्वेनसर्वप्रायश्चित्तार्थत्वंयुक्त मेवतथाहि अवशेनापियन्नाम्निकीर्तितेसर्वपातकैः पुमान्विमुच्यतेसद्यः सिंहत्रस्तैर्मृगैरिवेत्यादिभिः पुराणेतावत्सहस्रशोनाम्नः स्वातंत्र्यमवगम्यते नचैतेऽर्थवादाइति शंकनीयमविधिशेषत्वाभावात् नचविध्यश्रवणादन्यशेषताकल्पनीया यदाग्नेयोष्टाकपालोभवतीत्यादिवदश्रावणार्थत्वेनविधिकल्पनोपपत्तेः मंत्रेषुच मर्ताअमर्त्यस्यतेभू रिनाममनामहे विप्रासोजातवेदसः आस्यजानंतोनामचिद्विवक्तनेत्यादिषुनाम्नस्तपोदानादिसर्वधर्माधिक्यमवगम्यते उपपादितंचमंत्रार्थवादानामपिस्वार्थेप्रामाण्यं देवताधिकरणेतस्मात् श्रीनारायणनामाभासमात्रेणैवसर्वाघनिष्कृतंकृतंस्यादिति ८ ननुकामकृतानांबहूनांमहापातकानांसहस्रशआवर्तितानांद्वादशाब्दकोटिभि रप्यनिवर्त्यानांकथमिदमेकमेवप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुः स्तेनइतिद्वाभ्याम् ९ कृतनिष्कृतंश्रेष्ठप्रायश्चित्तमिदमेवतत्रहेतुः यतोनामव्याहरणात् तद्विषयानामोच्चार

एतेनैवह्यघोनोस्यकृतंस्यादघनिष्कृतम् यदानारायणायेतिजगादचतुरक्षरम् ८ स्तेनः सुरापोमित्रध्रुक्ब्रह्महागुरुतल्पगः स्त्रीराजपितृ गोहंतायेचपातकिनोपरे ९ सर्वेषामप्यघवतामिदमेवसुनिष्कृतम् नामव्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः १० ननिष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादि भिस्तथाविशुध्यत्यघवान्व्रतादिभिः यथाहरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणोपलंभकम् ११ नैकांतिकंतद्धिकृतेपिनिष्कृतेमनः पुनर्धावतिचेदसत्पथे तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतांहरेर्गुणानुवादः खलुसत्त्वभावनः १२ अथैनंमापनयतकृताशेषाघनिष्कृतम् यदसौभ गवन्नामम्रियमाणः समग्रहीत् १३ सांकेत्यंपारिहास्यंवास्तोभंहेलनमेववा वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरंविदुः १४

कपुरुषविषयामदीयोऽयंम-
यासर्वतोरक्षणीयइतिविष्णोर्मतिर्भवति १० श्रेष्ठत्वमेवोपपादयंतिनेतिद्वाभ्याम् ब्रह्मवादिभिर्मन्वादिभिरुक्तैर्व्रतादिभिर्निष्कृतैः तथानशुध्यति उदाहृतैरुच्चारितैर्य थानामपदैरित्यनेननमामीत्यादिक्रियायोगोऽपिनापेक्षितइतिदर्शितम् किंचतन्नामपदोच्चारणमुत्तमश्लोकस्यगुणानांचोपलंभकंज्ञापकंभवति ननुकृच्छ्रचांद्रायणादि वत्पापनिवृत्तिमात्रोपक्षीणमित्यर्थः ११ नैकांतिकंनात्यंतशोधकंतन्निष्कृतम् यस्मिन्कृतेपिअसत्पथेपापमार्गेमनोधावतिचेत्कर्मणांपापानांनिर्हारमात्यंतिकंनाशमिच्छ तांहरेर्गुणानुवादएवप्रायश्चित्तं यतोसौखलुसत्त्वभावनः चित्तशोधकः १२ अथतस्मादेनंमाअपमार्गेणनयत कृतमशेषाणामघानांनिष्कृतंयेन यद्यस्मात् समग्रही त् संपूर्णमुच्चारितवान् नामैकदेशेनाप्यलमितिभावः म्रियमाणइत्यनेनपुनः पापांतरासंभवउक्तः नतुतत्कालमेवविवक्षितंतदानींकृच्छ्रादिविधिवन्नामोच्चारणवि- धेरप्यसंभवात् नचविधिंविनाकाकतालीयनामोच्चारणंपापापहमितिप्रमाणमस्ति १३ नन्वयंपुत्रनामाग्रहीत् नतुभगवन्नामतत्राहुः सांकेत्यंपुत्रादौसंकेतितं पा रिहास्यंपरिहासेनकृतं स्तोभंगीतालापपूरणार्थंकृतंहेलनंकिंविष्णुनाइतिसावज्ञमपिचवैकुंठनामोच्चारणम् १४

ननुनायंसंकल्पपूर्वकंवैकुंठनामागृहीत् किंतुपुत्रस्नेहपरवशः सन्नतआहुः पतितइति अवशेनापियोहरिरित्याह सयातनांनार्हति पुमानित्यनेननात्रवर्णाश्रमादिनियमइत्युक्तं अवशत्वमेवाह पतितः प्रासादादिभ्यः स्खलितोमार्गेभग्नः भग्नगात्रः संदष्टःसर्पादिभिः तप्तोज्वरादिना आहतोदंडादिना १५ ननुमहतः पापस्यमहदेवप्रायश्चित्तंयुक्तम् नतल्पंनामग्रहणमात्रंपापतारतम्येन कृच्छ्रादितारतम्यवत् तत्राहुर्द्वाभ्याम् गुरूणांपापानांगुरूणिप्रायश्चित्तानिलघूनांचलघूनिचतारतम्यंज्ञात्वामन्वादिभिरुक्तानि अतस्तत्रतथैवव्यवस्थाहरिनाम्नस्तुनेयंव्यवस्थोक्ता विष्णोःस्मरणमात्रेणमुच्यतेसर्वपातकैरितिवचनात् नचसुरापविंदुपानेमहापातकत्वस्मरणवन्नाम्नस्तत्प्रायश्चित्तत्वस्मरणस्यायमतिभारः १६ किंच तैस्तपोदानादिभिस्तान्यघान्येवपूयंतेनश्यंति अधर्माज्जातंमलिनंतुतस्यपापकर्तुर्हृदयम् यद्वा तेषामघानांहृदयंसूक्ष्मरूपंसंस्कारारव्यंनशुद्ध्यति तदपीशांघ्रिसेवयाकीर्तनादिनाशुद्ध्यतीतात्पर्यः अयंभावः महांत्यपिपापानिसकृदुच्चारितेनैवनाम्नानश्यंति सकृत्प्रवर्तितेनदीपेनचगाढध्वांतानितद्वद्वृत्त्यातुपापांतरस्यानुत्पत्तिः दीपधारणइवतमोंतरस्यनतत्त्ववासनाक्षयात् हृदयशुद्धिः एतदर्थमेवतत्रतत्रावृत्तिविधानं पापक्षयश्चभवति स्मरतांतमहर्निशमित्यादिषु

पतितःस्खलितोभग्नःसंदष्टस्तप्तआहतः हरिरित्यवशेनाहपुमान्नार्हतियातनाम् १५ गुरूणांचलघूनांचगुरूणिचलघूनिच प्रायश्चित्तानि पापानांज्ञात्वोक्तानिमहर्षिभिः १६ तैस्तान्यघानिपूयंतेतपोदानजपादिभिः नाधर्मजंतद्धृदयंतदपीशांघ्रिसेवया १७ अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत् संकीर्तितमघंपुंसोदहेदेधोयथानलः १८ यथाऽगदंवीर्यतममुपयुक्तंयदृच्छया अजानतोप्यात्मगुणंकुर्यान्मंत्रोऽप्युदाहृतः १९ श्रीशुकउवाच तएवंसुविनिर्णीयधर्मंभागवतंनृप तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन् २० इतिप्रत्युदितायाम्या दूतायात्वायमांतिके यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम २१ द्विजःपाशाद्विनिर्मुक्तोगतभीःप्रकृतिंगतः ववंदेशिरसाविष्णोः किंकरान्दर्शनोत्सवः २२ तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः सहसापश्यतस्तस्यतत्रांतर्दधिरेनघ २३ अजामिलोप्यथाकर्ण्यदूतानांयमकृष्णयोः धर्मंभागवतंशुद्धंत्रैविद्यंचगुणाश्रयम् २४

तदेवात्राप्युक्तंगुणानुवादः खलुसत्वभावनः तदपीशांघ्रिसेवयेतिच अतोस्यहरिनाम्नैवसर्वपापक्षयः वासनाक्षयस्तुमहत्स्वरूपदर्शनादिभिरिति १७ तथाऽपिपापप्रायश्चित्तमिदमितिज्ञात्वानोच्चारितमितिचेत्तत्राहुः अज्ञानादिति बालकेनाज्ञानादपिप्रक्षिप्तोऽग्निर्यथाकाष्ठराशिंदहतितद्वत् १८ नन्विदमपिपर्षदुपदिष्टंश्रद्धाहीनंचकथंप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुः यथेति अगदमौषधंवीर्यवत्तममिति वस्तुशक्त्यैववीर्यत्वमित्युक्तम् यदृच्छयाश्रद्धादिहीनस्प्रयुक्तंभक्षितम् पर्यन्मुखवादजानतोऽपिस्वगुणमारोग्यंकुर्यात् मंत्रोपिनामात्मकस्तथास्वकार्यंकुर्यादेव नहिवस्तुशक्तिः श्रद्धादिकमपेक्षितइत्यर्थः तदुक्तंविष्णुधर्मेषु हरिर्हरतिपापानिदुष्टचित्तैरपिस्मृतः अनिच्छयापिसंस्पृष्टोदहत्येवहिपावकः १९ तंविप्रममूमुचन् मोचयामासुः २० प्रत्युदिताःनिराकृताःसंतः यात्वागत्वा यमराजायथावत्कथयामासुः २१ दर्शनेनोत्सवोयस्य २२ विवक्षुंवक्तुमिच्छंतंज्ञात्वा २३ त्रैविद्यंवेदत्रयप्रतिपाद्यम् गुणाश्रयंयमदूतानांधर्मंत्रुष्णदूतानांचभागवतंभगवत्प्रणीतंशुद्धंनिर्गुणंधर्ममाकर्ण्यइतियोज्यम् भक्तिमानासीदित्युत्तरस्यानुषंगः २४ ॐ नमःपरमहंसास्वादिते श्रीगोपीजनवल्लभायनमः

भा॰ष॰टी॰ ५

२५ अनुतापंप्रपंचयति अहोइतित्रिभिः येनआत्मनामयावृषल्यांशूद्रतयाजायमानेनब्रह्मब्राह्मणजातिः विप्लावितंनाशितम् २६ दुष्कृतं दोषकर्तारंकुलस्यकज्जलंकलंकम् २७
नास्त्यन्योबंधुःपुत्रादिर्ययोः तपस्विनोरसंतप्तौ अधुनातत्क्षणमेव २८ २९ इदानींतस्यविमर्शपूर्वकंमोक्षक्रममाह किमिदमित्यष्टभिः साक्षात्प्रत्यक्षमिहजाग्रत्येव
दृष्टम् ३० येमांव्यमोचयन् तेक्वगताः ३१ यद्यप्यहमस्मिन्जन्मनिदुर्भगः पापीयान् अथापिजन्मांतरेनूनंपुण्यवानित्याह विबुधोत्तमदर्शनइति निमित्तसप्तमी
तेषांदर्शनार्थंपूर्वेणमंगलेनमहतापुण्येन भवितव्यंयेनदर्शनेन ३२ अन्यथापूर्वपुण्यंविना कथंभूतवैकुंठनाम गृह्यतेवशीक्रियते अनेनेतिग्रहणम् ३३ ब्रह्मघ्नःकि

भक्तिमान्भगवत्याशुमाहात्म्यश्रवणाद्धरेः अनुतापोमहानासीत्स्मरतोऽशुभमात्मनः २५ अहोमेपरमंकष्टमभूदविजितात्मनः येनविप्ला-
वितंब्रह्मवृषल्यांजायतात्मना २६ धिङ्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलं हित्वाबालांसतींयोऽहंसुरापामसतीमगाम् २७ वृद्धावनाथौ-
पितरौनान्यबंधूतपस्विनौ अहोमयाधुनात्यक्तावकृतज्ञेननीचवत् २८ सोहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे धर्मघ्नाःकामिनोयत्रविंद-
तियमयातनाः २९ किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतम् क्वयाताअद्ययेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः ३० अथतेक्वगताःसिद्धाश्च-
त्वारश्चारुदर्शनाः व्यमोचयन्नीयमानंबध्वापाशैरधोभुवः ३१ अथापिमेदुर्भगस्यविबुधोत्तमदर्शने भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसी-
दति ३२ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः वैकुंठनामग्रहणंजिह्वावक्तुमिहार्हति ३३ क्वचाहंकितवःपापोब्रह्मघ्नोनिरपत्रपः क्वच
नारायणेत्ययंभगवन्नाममंगलम् ३४ सोहंतथायतिष्यामियतचित्तेंद्रियानिलः यथानभूयआत्मानमंधेतमसिमज्जये ३५ विमुच्यतमिमं
बंधमविद्याकामकर्मजम् सर्वभूतसुहृच्छांतोमैत्रःकरुणआत्मवान् ३६ मोचयेग्रस्तमात्मानंयोषिन्मय्यात्ममायया विक्रीडितोययैवा-
हंक्रीडामृगइवाधमः ३७ ममाहमितिदेहादौहित्वाऽमिथ्यार्थधीर्मतिम् धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्तनादिभिः ३८ इतिजातसुनि-
र्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानुबंधनः ३९ श्रीशुकउवाच सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमाश्रितः प्रत्याहृतें-
द्रियग्रामोयुयोजमनआत्मनि ४० ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना युयुजेभगवद्धाम्निब्रह्मण्यनुभवात्मनि ४१ यर्ह्युपारतधी-
स्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः उपलभ्योपलब्धान्प्राग्ववंदेशिरसाद्विजः ४२ हित्वाकलेवरंतीर्थेगंगायांदर्शनादनु सद्यःस्वरूपंजगृहेभ-
गवत्पार्श्ववर्तिनाम् ४३ साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः हैमंविमानमारुह्ययायौयत्रश्रियःपतिः ४४ एवंसविप्लावितसर्वधर्मा
दास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मणा निपात्यमानोनिरयेहतव्रतःसद्योविमुक्तोभगवन्नामगृण्हन् ४५

मलनाशकः ३४ ३५ ३६ ३७ अमिथ्या
भूतेऽर्थेधीर्यस्यतथाभूतःसन् देहादौममाहमितिमतिंहित्वाधास्ये ३८ मुक्तंसर्वमनुबंधनंपुत्रादिस्नेहोयेनसः ३९ प्रत्याहृतइंद्रियग्रामोयेन ४० गुणेभ्योदेहेंद्रियादि-
भ्यः आत्मानंवियुज्यविशोध्य आत्मसमाधिनाचित्तैकाग्र्येणभगवतोधाम्निस्वरूपे ४१ तस्मिन्भगवद्धाम्निउपरतानिश्चलाधीर्यस्यसः तस्मिन्कालेअद्राक्षीदितिवासु
रःपुरतः ततश्चप्रागुपलब्धानेवतानुपलभ्यप्रत्यभिज्ञायववंदे ४२ ४३ ४४ उपसंहरति एवमितिद्वाभ्याम् प्लाविताःसर्वेधर्मायेनहतंव्रतंस्वदारनियमादिर्यस्य ४५

कर्मनिबंधस्य पापमूलस्य कृंतनम् छेदकमतः परंनास्ति कस्मात्परम् तीर्थपदस्यानुकीर्तनात् यत्रहेतुः यत्यतोनुकीर्तनात् ततोऽनुकीर्तनादन्यथाप्रायश्चित्तांतरैः र
जस्तमोभ्यांकलिलंमलिनमेवतिष्ठति यत् तन्मनः कर्मसु पुनः नसज्जते ४६ ४७ नचेक्षितोभवति ४८ म्रियमाणः अवशत्वेनश्रद्धाविहीनोपि ४९ इतिषष्ठ
स्कंधेटीकायांद्वितीयोध्यायः २ तृतीयेतुयमेनापिवैष्णवोत्कर्षवर्णनैः सांत्वयित्वास्वदूतांस्तेवैष्णवकिंकरशंकिताः १ विष्णुदूतैर्निर्णीतंशास्त्रार्थंयमसुतेनद्रढयितुं-
तृतीयाध्यायारंभः तत्रयदुक्तम् यमराज्ञेतथासर्वमाचचक्षुरितितत्तः किंतद्वृत्तमितिपृच्छतिनिशम्येति मुरारेर्नैदेशिकैः किंकरैरेवंविहितान् अतएवहताआज्ञा
यस्य यस्यवशवर्तीअयंजनः सोऽपितान्प्रतिकिमाह १ अत्याश्चर्यमेतदित्याह यमस्येति हेऋषे यमस्यदंडभंगः कुतश्चनकस्माच्चिदपिश्रुतपूर्वोनासीत् एतत् एत-
स्मिन्नर्थेयद्वानश्रुतपूर्वः एतत् यमदूतनिराकरणंनासीत् अतः सर्वस्यापिलोकस्यसंशयोवर्ततेतंत्वत्तोऽन्योनछिनत्तीतिमेनिश्चितमतः कथयेतिशेषः २ भगवतःउ

नातः परंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्तनात् नयत्पुनः कर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोन्यथा ४६ यएवंपरमंगुह्य
मितिहासमघापहम् शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्तयेत् ४७ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलो
केमहीयते ४८ म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितम् अजामिलोऽप्यगाद्धामकिंपुनः श्रद्धयागृणन् ४९ इतिश्रीभागवतेमहापु
राणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः २ राजोवाच निशम्यदेवः स्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः एवंह
ताज्ञोविहतान्मुरारेर्नैदेशिकैर्यस्यवशेजनोयम् १ यमस्यदेवस्यनदंडभंगः कुतश्चनर्षेश्रुतपूर्वआसीत् एतन्मुनेवृश्चतिलोकसंशयंनहित्व
दन्यइतिमेविनिश्चयम् २ श्रीशुकउवाच भगवत्पुरुषैराजन्याम्याः प्रतिहतोद्यमाः पतिंविज्ञापयामासुर्यमंसंयमिनीपतिम् ३ य
मदूताऊचुः कतिसंतीहशास्तारोजीवलोकस्यवैप्रभो त्रैविध्यंकुर्वतः कर्मफलाभिव्यक्तिहेतवः ४ यदिस्युर्बहवोलोकेशास्तारोदंडधारि
णः कस्यस्यातांनवाकस्यमृत्युश्चामृतमेववा ५ किंतुशास्तृबहुत्वेस्याद्बहूनामिहकर्मिणाम् शास्तृत्वमुपचारोहियथामंडलवर्तिनाम् ६
अतस्त्वमेकोभूतानांसेश्वराणामधीश्वरः शास्तादंडधरोनृणांशुभाशुभविवेचनः ७

ऋषैः प्रतिहतउद्यमोयेषांतेयाम्याः पुरुषाः ३ कतिसंतीत्याक्षे
पोक्तिः त्रैविध्यंत्रिविधंस्वार्थेष्यङ् यद्वात्रैविध्यंयथाभवतितथाकर्मकुर्वतः तदर्थंचकर्मफलस्याभिव्यक्तिहेतवः कतिसंतीति ४ संतुबहवः कोबाधस्तत्राहुः य
दीतिमृत्युर्दुःखममृतंसुखंतेषांविप्रतिपत्तौतुउभेकस्यस्यातांनकस्यापिपरस्परविरोधेनोभयोरपिप्रतिबंधात् एकमत्येतु कस्यचनस्यातां एकः सुखंकर्तुमिच्छे
तिदुःखंचान्यः ऐकमत्येचनयोः परस्परकार्यानुमोदनेनोभयोरपिप्राप्तेकस्यचातउभेअपिनस्यातामित्यर्थः ५ ननुबहूनांकर्मिणांव्यवस्थयाबहवः शास्तारोभवंतु
तथासतिनायंदोषः स्यात्तत्राहुः बहूनांकर्मिणांव्यवस्थयाशास्तृबहुले शास्तृत्वंस्यात् किंतुतदायत्तसर्वशास्तारिमुख्यंशास्तृत्वंनदेकदेशेउपचारमात्रमेवस्यात्
यथाचक्रवर्तिनिएवमुख्यंशास्तृत्वंमंडलवर्तिनामुपचारमात्रंनिरंकुशत्वाभावात् ६ यस्मादेवंशास्तृबहुलंनघटते अतस्त्वमेकएवशास्ताशुभाशुभेविविनक्तीतितथा ७

विमलंभितावंचितालंघितेत्यर्थः ८ तदेवाहुः नीयमानमिति ९ तेतत्तः यदिनोऽस्माकंक्षमंहितंमन्यसे अन्यथाअज्ञानतस्तदवज्ञानेनवाप्यनर्थःस्यात् अनर्थोहितेषांप्रभावः यतोनारायणेत्यपिनिकेवलमभिहितेमामयंकुर्वितिवदंतः शीघ्रमागताः १० संयमयतीतितथा ११ मत्तोऽन्योजगतस्तस्थुषश्चपरोऽधीश्वरोऽस्तिअहं तुजंगमानामेवतत्रापिनृणामेवतत्रापिपापिनामेवनत्किंकरःसन् ईश्वरःसतुसर्वेश्वरःकोसौयत्रयस्मिन् विश्वमोतंप्रोतंचऊर्ध्वतिर्यक्तंतुषुपटवत् यस्यांशेशेषोविष्णुब्रह्मरुद्ररूपात्अस्यस्थित्यादयोभवंतियस्यचवशेलोकोवर्ततेनसिनासिकायांप्रोतबलीवर्दवत् १२ एतत्प्रपंचयति ब्राह्मणादिनामभिर्वाचिनिजायांतंत्र्यांदामभ्यांजनान्बध्नाति दामभिर्गाः बलीवर्दानिवतइमेजीवाः नामकर्मभिर्निर्बंधैर्बद्धाः यस्मैबलिंवहंति यदधीनाः कर्मकुर्वंतीत्यर्थः १३ यस्यचलीलादुर्विभाव्येत्याह अहमिति द्वाभ्याम् १४ नस्पृष्टंरजस्तमश्चयैः ईहितमभिमतंचेष्टितंवा नविदुः स्पृष्टमायाः माययास्पृष्टाः ततस्तेभ्योन्येनविदुरिति किंपुनर्वक्तव्यम् १५ तन्मायाविमोहितत्वान्

यस्यैतेविहितोदंडोनलोकेवर्ततेऽधुना चतुर्भिरद्भुतैःसिद्धैराज्ञातेविमलंभिता ८ नीयमानंतवादेशादस्माभिर्यातनागृहान् व्यमोचयन्पातकिनंछित्त्वापाशान्प्रसह्यते ९ तांस्तेवेदितुमिच्छामोयदिनोमन्यसेक्षमम् नारायणेत्यभिहितेमाभैरित्याययुर्द्रुतम् १० श्रीशुकउवाच इतिदेवःसआपृष्टःप्रजासंयमनोयमः प्रीतःस्वदूतान्प्रत्याहस्मरन्पादांबुजंहरेः ११ यमउवाच परोमदन्योजगतस्तस्थुषश्चओतंप्रोतंपटवद्यत्रविश्वम् यदंशतोऽस्यस्थितिजन्मनाशानस्योतवद्यस्यवशेचलोकः १२ योनामभिर्वाचिजनान्निजायाबध्नातितंत्यामिवदामभिर्गाः यस्मैबलिंतइमेनामकर्मनिबंधबद्धाश्चकितावहंति १३ अहंमहेंद्रोनिरृतिःप्रचेताःसोमोऽग्निरीशःपवनोऽर्कोविरिंचिः आदित्यविश्वेवसवोथसाध्यामरुद्गणारुद्रगणाःससिद्धाः १४ अन्येचयेविश्वसृजोऽमरेशाभृग्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः यस्येहितंनविदुःस्पृष्टमायाःसत्त्वप्रधानाअपिकिंततोन्ये १५ यंवैनगोभिर्मनसाऽसुभिर्वाहृदागिरावाऽसुभृतोविचक्षते आत्मानमंतर्हृदिसंतमात्मनांचक्षुर्यथैवाकृतयस्ततःपरम् १६ तस्यात्मतंत्रस्यहरेरधीशितुःपरस्यमायाधिपतेर्महात्मनः प्रायेणदूताइहवैमनोहराश्चरंतितद्रूपगुणस्वभावाः १७ भूतानिविष्णोःसुरपूजितानिदुर्दर्शलिंगानिमहाद्भुतानि रक्षंतितद्भक्तिमतःपरेभ्योमत्तश्चमर्त्यानथसर्वतश्च १८ धर्मंतुसाक्षाद्भगवत्प्रणीतंनवैविदुरृषयोनापिदेवाः नसिद्धमुख्याअसुरामनुष्याःकुतश्चविद्याधरचारणादयः १९

जानंतीत्युक्तमविषयत्वाच्चतस्येत्याह यमिति गोभिरिंद्रियैर्दर्दाचित्तेननविचक्षते नपश्यंति यद्वाचानभ्युदितंयन्मनोनमनुतइत्यादिश्रुतेः आत्मनांजीवानामात्मानंद्रष्टारमाकृतयोरूपाणिचक्षुर्यथाकर्मभूतंनजानंति ततःपरमाकृतीनामप्रकाशकम् नहिप्रमातारंप्रमाणस्यविषयइतिभावः एवंभूतःपरमेश्वरोमदन्योऽस्तीतिपूर्वेणैवसंबंधः १६ भवत्वेवंभूतोऽन्यःपरमेश्वरःयेतुनरस्मान्निर्भर्त्स्यपापिनंरक्षितवंतःतेकेतानाह तस्येतिद्वाभ्याम् तस्येवरूपंगुणाःप्रभावादयःस्वभावःभक्तवात्सल्यादिर्येषांते १७ विष्णोर्भूतानिभृत्याःदुर्दर्शानिद्रष्टुमप्यशक्यानिलिंगानिरूपाणियेषांतानि तद्भक्तिमतःविष्णुभक्तान्परेभ्यःशत्रुभ्यःसर्वतःअग्न्यादिभ्यश्चरक्षंति १८ ननुविष्णुभक्ताश्चेत्कथमधर्मपक्षपातंकृतवंतस्तत्राह धर्ममिति ऋषयोभृग्वादयः १९ ७ ७ ७ ७

ननुकेचिन्नजानंति तस्यसत्वेकिंप्रमाणंतत्राह स्वयंभूरिति कुमारः सनत्कुमारः वयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानोनिर्दिशति २० हेभटाः २१ तमेवधर्ममाह एता वानिति २२ नचात्रप्रमाणंवक्तव्यंइदमेवतस्यादित्याह नामोच्चारणेति येनैवकेवलेनसकृदुच्चारितेन २३ ननुनामाभासेनकथंसर्वपाप क्षयःस्यात् श्रद्धाभक्त्यादि- त्यादरापेविधानात् तथाहि सायंप्रातर्गृणन् भक्त्यादुःखग्रामाद्विमुच्यतइति अनुदिनमिदमादरेणशृण्वन्निति श्रवणंकीर्तनंध्यानंहरेरद्भुतकर्मणः जन्म कर्मगुणानांचतदर्थेऽखिलचेष्टितमित्याद्यस्मिन्नेवपुराणेतत्रतत्रपठ्यते पुराणांतरेच पापक्षयश्चभवति स्मरतांतमहर्निशमिति अत्रैवच तस्मात्संकीर्त नंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसां महतामपिकौरव्यविद्ध्यैकांतिकनिष्कृतमित्यादिनासम्यक्कीर्तनादेवमन्यते किंच तथासति किमितिमन्वादयोद्वादशाब्दादीनिस्मरेयुः तस्मादिदमनुपपन्नमिवतत्राह एतावतेति भगवतोगुणानांकर्मणांचनाम्नांचसम्यक्कीर्तनमितियत् एतावतापुंसामघनिर्हरणायपापक्षयमात्रायअलमुपयोगोनास्ति अलंशब्दोऽत्रवारणेयथाहामरसिंहः अलंभूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकमिति उपयोगाभावमेवाह अजामिलोमहापातक्यपिनारायणेतिविक्रुश्यनतुसम्यक्कीर्त-

स्वयंभूर्नारदः शंभुः कुमारः कपिलोमनुः प्रह्लादोजनकोभीष्मोबलिर्वैयासकिर्वयम् २० द्वादशैतेविजानीमोधर्मंभागवतंभटाः गुह्यंविशुद्धं दुर्बोधंयंज्ञात्वामृतमश्नुते २१ एतावानेवलोकेस्मिन्पुंसांधर्मःपरःस्मृतः भक्तियोगोभगवतितन्नामग्रहणादिभिः २२ नामोच्चारणमाहा त्म्यंहरेःपश्यतपुत्रकाः अजामिलोऽपियेनैवमृत्युपाशादमुच्यत २३ एतावताऽलमघनिर्हरणायपुंसांसंकीर्तनंभगवतोगुणकर्मनाम्नाम् विक्रुश्यपुत्रमघवान्यदजामिलोपिऽनारायणेतिम्रियमाणइयायमुक्तिम् २४ प्रायेणवेदतदिदंनमहाजनोऽयंदेव्याविमोहितमतिर्बतमा ययालम् त्रय्यांजडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायांवैतानिकेमहतिकर्मणियुज्यमानः २५ एवंविमृश्यसुधियोभगवत्यनंतेसर्वात्मनाविदधते- खलुभावयोगम् तेमेनदंडमर्हंत्यथयद्यमीषांस्यात्पातकंतदपिहंत्युरुगायवादः २६ ७ ७ ७ ७

यित्वातच्चपुत्रंविक्रुश्यनतुहरिम् अघवान् अशक्तिरपि म्रियमाणोस्वस्थचित्तोऽपिमुक्तिमवापनत्वघनिर्हरणमात्रमतोनामाभासेनापिसर्वपापक्षयइत्येवतत्त्वमाद्य तिश्रद्धादिविधयस्तुपापवासनाक्षयार्थाइत्युक्तमेवहरेर्गुणानुवादःखलुसत्त्वभावनइत्यत्र २४ यद्येवंतर्हितर्हिद्वादशाब्दादिस्मरणमितितत्राह प्रायेणेति महाज नोमन्वादिः अयंभावः यथामृतसंजीवनौषधीमजानंतोवैद्यारोगनिर्हरणायत्रिकटुकनिंबादीनिस्मरंति तथास्वयंभुशंभुप्रभृतिवद्द्वादशभ्योनिरेकेणायंमहाजनोऽति- गुह्यमिदंज्ञात्वाद्वादशाब्दादिकंस्मरतीति किंच माययादेव्याअलंविमोहितमतिरयंजनः मधुमधुरंयथाभवत्येवंपुष्पितायांपुष्पस्थानीयैरर्थवादैर्मनोहरायांत्रय्यांजडी कृताअभिनिविष्टामतिर्यस्य अतोमहत्येवकर्मणिश्रद्धयायुज्यमानोनाल्पेप्रवर्तते दृश्यतेहिप्राकृतस्यलोकस्यमहतिमंत्रादौश्रद्धाअल्पेचाश्रद्धातस्मादस्यग्राहकोना स्तीतितैर्नोक्तम् यद्वास्वाधीनःसिंहोऽस्त्येतावताश्वसृगालादिनिवारणायतंयथानप्रयुज्यंतेतथाऽतितुच्छत्वात्पापस्यनतन्निरसनाय परमंमंगलंहरेर्नामस्मरंति य द्वा नाममाहात्म्यज्ञानेसर्वमुक्तिप्रसंगादित्येषादिक् ग्रंथविस्तरभयात्तुनातिप्रपंच्यते २५ भावयोगंभक्तियोगंअमीषांपातकंनस्यादेवयदिस्यात्तदुरुगायस्यवादः कीर्तनम् २६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

तदेवंधर्मतत्त्वंनिर्णीयिमृत्यानतुशास्तितइति येभगवंतंप्रपन्नाः तेदेवैः सिद्धैश्चपरिगीतपवित्रगाथाः वर्णितपवित्रकथाः अतस्तान्नोपसीदततत्समीपमपिनगच्छत वयःकालोऽपिनप्रभवति २७ केतर्हिदंडार्थमानेयाइत्यत्राह तानिति द्वाभ्याम् असतःदुष्टान् तानेवाह मुकुंदपादारविंदयोर्योमकरंदरूपोरसस्तस्माद्विमुखान् कथंभूतात् निष्किंचनैरजस्रं जुष्टात् तेषांज्ञापकमाह निरयवर्त्मनिस्वधर्मशून्येगृहेबद्धातृष्णायैस्तान् २८ किंच जिह्वेत्यादि येषांजिह्वेत्याद्यन्वयः नकृतंविष्णुकृत्यंभगवत्प्रीतयेयैः २९ भगवंतंक्षमापयति तदिति अयंभावः नःस्वपुरुषैरस्मदीयत्वेनस्थितैःस्वीयैरेवपुरुषैर्यद्यस्मादसत् अन्याय्यंकृतम् तत्तस्मात् स्वयमेवक्षम्यतांसहतां स्वानांस्वीयानांभक्तानांनःअस्माकंनविदुषांअज्ञानामहोगरीयसितस्मिन्क्षांतिर्युक्तैवमहइतिपाठेस्वीयानांमाहात्म्यमविदुषांनःक्षमांकुर्वित्यर्थः ३० तस्मादित्यादिश्लोकोक्तिः जगतोऽपिमंगलरूपम् ३१ एकांतिकत्वमेवाह शृण्वतामिति व्रतादिभिस्तथानशुद्ध्येत् ३२ एतदुपपादयति कृष्णांघ्रिपद्मयोर्मधुलेढि आस्वादयतीति तथामधुलिट्इतीतिमधुलिट् अतितुच्छत्वेनविसृष्टायेमायागुणाः विषयास्तेषुपुनर्नरमते अन्यस्तुतन्मध्वास्वादरहितः अतएवकामाभिभूतःसन्नात्मनोरजः पापंप्रमार्ष्टुमपिकर्मैवप्रायश्चित्तरूपमीहेत यतःकर्मणःपुनरपिरजःपापंस्यात् द्विपकुंजरशौचवत् सत्वशोधकत्वाभावात् ३३ नैवविस्मितधियोबभूवुः किंतुसत्यमुक्तमित्येवमेनिरे ततःप्रभृतिमतिशंकमानाः अस्मानेवैषहन्यादितिशंकांवहंतः तंद्रष्टुमपिबिभ्यतिस्म पाठांतरेतुविस्मितधियोजाताः तेचततःप्रभृतिबिभ्यतिस्मेत्यर्थः ३४ कुंभसंभवोऽगस्त्योमलयेपर्वतेआसीनोऽभ्यर्चितोहरिमर्चयन् पुनःपुनःविश्वासार्थंहरेःपादौस्पृशन्नित्यर्थः ३५ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थादित्रिभिर्विश्वरूपजन्मविवक्षया प्रचेतःसुतदक्षस्यवंशस्तावत्प्रतन्यते १ चतुर्थेतुप्रजासृष्ट्यै दक्षेणाराधनंहरेः तपसाहंसगुह्याख्यस्तोत्रेणात्रनिरूप्यते २ प्रसक्तात्तुप्रसक्तेनस्वायंभुववंशान्वये नामप्रभावमाकर्ण्यवंशव्यासंवुभुत्सते ३ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

तेदेवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथायेसाधवःसमदृशोभगवत्प्रपन्नाः तान्नोपसीदतहरेर्गदयाभिगुप्तान्नैषांवयंनचवयःप्रभवामदंडे २७ तानानयध्वमसतोविमुखान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रम् निष्किंचनैःपरमहंसकुलैरसंगैर्जुष्टात्गृहेनिरयवर्त्मनिबद्धतृष्णान् २८ जिह्वानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चनस्मरतितच्चरणारविंदम् कृष्णायनोनमतियच्छिरएकदाऽपितानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् २९ तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषःपुराणोनारायणःस्वपुरुषैर्यदसत्कृतंनः स्वानामहोनविदुषांरचितांजलीनांक्षांतिर्गरीयसिनमःपुरुषायभूम्ने ३० तस्मात्संकीर्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसाम् महतामपिकौरव्यविद्ध्यैकांतिकनिष्कृतिम् ३१ शृण्वतांगृणतांवीर्याण्युद्दामानिहरेर्मुहुः यथासुजातयाभक्त्याशुद्ध्येन्नात्माव्रतादिभिः ३२ कृष्णांघ्रिपद्ममधुलिड्नपुनर्विसृष्टमायागुणेषुरमतेवृजिनावहेषु अन्यस्तुकामहतआत्मरजःप्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयतएवरजःपुनःस्यात् ३३ इत्थंस्वभर्तृगदितंभगवन्महित्वंसंस्मृत्यविस्मितधियोयमकिंकरास्ते नैवाच्युताश्रयजनंप्रतिशंकमानाद्रष्टुंचबिभ्यतिततःप्रभृतिस्मराजन् ३४ इतिहासमिमंगुह्यंभगवान्कुंभसंभवः कथयामासमलयेआसीनोहरिमर्चयन् ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ ७ ७

देवासुरेतिद्वाभ्याम् सामासिकः संक्षिप्तोयः प्रोक्तस्तृतीयस्कंधे १ व्यासंविस्तारम् तेत्वत्तः ययाशक्त्यायथाससर्जतांशक्तिंतत्प्रकारंचज्ञातुमिच्छामि अनुसर्गमनुवृत्तंसर्गम् २-३ दक्षादिरूपेणससर्जेतिवक्तुंदक्षजन्मप्रकारमाह यदेति प्राचीनबर्हिषःपुत्रायदासमुद्रमध्यादुन्मग्नानिर्गताः तदागांपृथिवींद्रुमैर्वृतांददृशुः ४ नारदोपदेशतः प्राचीनबर्हिषोनिवृत्त्याअराजकेसतिरूष्याद्यभावात् तपसादीपितोमन्युर्येषांतेतेषांद्रुमाणांदग्धुमिच्छया ५ ताभ्यांवाय्वग्निभ्यांदह्यमानांस्तान्द्रुमान् वनस्पतीनांराजासोमउवाच ६ माद्रुमेभ्यइतिनवभिः हेमहाभागाः विवर्द्धयिषवः विशेषेणवर्धयितुमिच्छवः ७ प्रजापतीनांतद्रक्ष्यभोज्यदाहो ऽनुचितइत्याह

राजोवाच देवासुरनृणांसर्गोनागानांमृगपक्षिणाम् सामासिकस्त्वयाप्रोक्तोयस्तुस्वायंभुवेंतरे १ तस्यैवव्यासमिच्छामिज्ञातुंते भगवान्यथा अनुसर्गंयथाशक्त्याससर्जभगवान्परः २ सूतउवाच इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यराजर्षेर्बादरायणिः प्रतिनंद्यमहायोगीजगादमुनिसत्तमः ३ श्रीशुकउवाच यदाप्रचेतसःपुत्रादशप्राचीनबर्हिषः अंतःसमुद्रादुन्मग्नाददृशुर्गांद्रुमैर्वृताम् ४ द्रुमेभ्यःक्रुद्ध्यमानास्तेतपोदीपितमन्यवः मुखतोवायुमग्निंचससृजुस्तद्दिधक्षया ५ ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्तानुपलभ्यकुरूद्वह राजोवाचमहान्सोमोमन्युंप्रशमयन्निव ६ माद्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योदग्धुमर्हथ विवर्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः ७ अहोप्रजापतिपतिर्भगवान्हरिरव्ययः वनस्पतीनोषधीश्चससर्जोर्जमिषंविभुः ८ अन्नंचराणामचरात्ह्यपदःपादचारिणाम् अहस्ताहस्तयुक्तानांद्विपदांचचतुष्पदः ९ यूयंचपित्रान्वादिष्टादेवदेवेनचानघाः प्रजासर्गायहिकथंवृक्षान्निर्दग्धुमर्हथ १० आतिष्ठतसतांमार्गंकोपंयच्छतदीपितम् पित्रापितामहेनापिजुष्टंवःप्रपितामहैः ११ तोकानांपितरोबंधुर्दृशःपक्ष्मस्त्रियाःपतिः पतिःप्रजानांभिक्षूणांगृह्यज्ञानांबुधःसुहृत् १२ अंतर्देहेषुभूतानामात्मास्तेहरिरीश्वरः सर्वंतद्धिष्ण्यमीक्षध्वमेवंवस्तोषितोह्यसौ १३ यःसमुत्पतितंदेहआकाशान्मन्युमुल्बणं आत्मजिज्ञासयायच्छेत्सगुणानतिवर्तते १४ अलंदग्धैर्द्रुमैर्दीनैःखिलानांशिवमस्तुवः वार्क्षीह्येषावराकन्यापत्नीत्वेप्रतिगृह्यतां १५ इत्यामंत्र्यवरारोहांकन्यामाप्सरसींनृप सोमोराजाययौदत्तातेधर्मेणोपयेमिरे १६ तेभ्यस्तस्यांसमभवद्दक्षःप्राचेतसःकिल यस्यप्रजाविसर्गेणलोकाआपूरितास्त्रयः १७ यथाससर्जभूतानिदक्षोदुहितृवत्सलः रेतसामनसाचैवतन्ममावहितःशृणु १८

अहोइतित्रिभिः ऊर्जंप्रशस्यमिषमन्नं ८ अचराः फलाद्याः अपदः तृणाद्याः अहस्ताः पश्वाद्याः चतुष्पदोमेषाद्याः ९ १० अतः आतिष्ठतप्राप्नुतसतांमार्गंमुपशमंपित्रादिभिर्जुष्टम् ११ प्रजानांप्रजापतिरेवबंधुरतस्तज्जीविकानाशोनकर्तव्यइतिदृष्टांतपंचकेनाह तोकानांबालानांमातापितरौ अज्ञानांज्ञानदोबुधएवसुहृत् १२ ईश्वराधिष्ठानत्वाच्च भूतद्रोहोनयुक्तइत्याह अंतर्देहेष्विति वोयुष्माभिः १३ आकाशाद्देहेसमुत्पतितमाकस्मिकमित्यर्थः आत्मविचारेणनियच्छेत् १४ खिलानांशेषाणांवोयुष्माकंचशिवमस्तु वृक्षरक्षणार्थंतदीयांकन्यांददाति वार्क्षीवृक्षैःपालिता १५ आमंत्र्यसांत्वयित्वा आप्सरसींअप्सरसःप्रम्लोचायाःसुतां १६ १७ दुहितृवत्सलइति तस्यकन्यावंशएवेत्युक्तम् ममप्रतः १८ ७ ७ ७ ७

प्रजापतिर्दक्षः॰अबृंहितमसंवृद्धम् विंध्यस्यपादान् सन्निहितपर्वतान् २ २१ हंसगुह्यारव्येनस्तोत्रेणकस्यदक्षस्य यतः यस्मात्स्तोत्रात् २२ परायसर्वोत्तमायपनमोदधेनमनं करोमि परत्वे
हेतुः अवितथाअनुभूतिश्चिच्छक्तिर्यस्य अतोगुणत्रयाभासोजीवोनिमित्तंमायाचनयोर्बंधेनेनियंत्रे एवमपिगुणेषुतत्त्वबुद्धिर्येषांतैर्जनैरदृष्टंधामस्वरूपंयस्य तत्रहे
तुः निवृत्तंमानंयस्मात् पाठांतरेनिरस्तमानमवधिश्चयस्मात् नहिकथंतस्यसिद्धिरतआह स्वयंभुवेस्वप्रकाशाय २३ अदृष्टधामत्वंदर्शयन्नाह नेति पुरुषः
सखाजीवः अस्मिन्पुरेदेहेवसन्नपि अत्रैवसंवसतः सख्युर्यस्यसख्यंकरणप्रवर्तकादिकंनावैतिनजानातिनतस्मैकुतः व्यक्तदृष्टेः प्रपंचद्रष्टुः नहिदृश्यदर्शयोश्च
वर्तीतिप्रथमांतपाठेव्यक्तप्रपंचएवदृष्टिर्यस्यसः गुणोविषयोगुणिनोविषयिणइंद्रियादेः सख्यप्रकाशकत्वं यथानवेत्तितद्वत् २४ ननुगुणोजडत्वान्नजानातिजीवस्तुचेत
नः किमितिनजानातीत्यतआह देहइति देहाश्चासवश्चप्राणा अक्षाणींद्रियाणि मनवश्च अंतःकरणानि भूतानिचमात्राश्चतन्मात्राणि आत्मानंस्वस्वरूपंदृ-
श्यमन्यमिंद्रियवर्गेनयोःपरंदेवतावर्गंचनविदुः पुमान्जीवस्तुसर्वमेतत्त्रयंवेदगुणांश्चतन्मूलभूतान् वेदतज्ज्ञोऽपिसन् यंसर्वज्ञंनवेदतमनंतमीडे स्तौमि २५

मनसैवासृजत्पूर्वंप्रजापतिरिमाः प्रजाः देवासुरमनुष्यादीन्नभःस्थलजलौकसः १९ नमद्बृंहितमालोक्यप्रजासर्गंप्रजापतिः विंध्यपादानुप
व्रज्यसोचरद्दुष्करंतपः २० तत्राघमर्षणंनामतीर्थंपापहरंपरम् उपस्पृश्यानुसवनंतपसातोषयद्धरिम् २१ अस्तौषीद्धंसगुह्येन भगवंत-
मधोक्षजम् तुभ्यंतदभिधास्यामिकस्यातुष्यद्यतोहरिः २२ प्रजापतिरुवाच नमःपरायावितथानुभूतयेगुणत्रयाभासनि-
मित्तबंधवे अदृष्टधाम्नेगुणतत्त्वबुद्धिभिर्निवृत्तमानायदधेस्वयंभुवे २३ नयस्यसख्यंपुरुषोवैऽतिसख्युःसखावसन्संवसतःपुरेस्मिन्
गुणोयथागुणिनोव्यक्तदृष्टेस्तस्मैमहेशायनमस्करोमि २४ देहोसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् सर्वंपुमान्वेदगु
णांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडे २५ यदोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमोषात् यईयतेकेवलयास्वसंस्थयाहंसाय
तस्मैशुचिसद्मनेनमः २६ मनीषिणोंतर्हृदिसंनिवेशितंस्वशक्तिभिर्नवभिश्चत्रिवृद्भिः वह्निंयथादारुणिपांचदश्यंमनीषयानिष्कर्षंति
गूढम् २७

अदृष्टधामत्वमुक्त्वास्वप्रकाशकत्वमाह यदामनसउपरामः समाधिर्नतुरूपसाविलयः नचजाग्रत्स्वप्नयोरिवविक्षेपः तदाहनामरूपेरूप्ये
तेयेनतत्तथातस्यउपरामेहेतुः दृष्टंदर्शनंस्मृतिश्चतयोः संप्रमोषान्नाशात् तदायःकेवलेनस्वरूपज्ञानेनप्रतीयतेतस्मैहंसायशुद्धायशुचिशुद्धंसद्मनः सद्मप्रतीतिस्था
नंयस्यतस्मैनमः २६ एवंभूतःकेषांप्रतीयतइत्यपेक्षायामाह मनीषिणइतिद्वाभ्याम् विवेकिनोऽयंनिष्कर्षंतिविविच्यध्यायंति सनिर्वाणसुखानुभूतिर्मेमप्रसीद
त्विति द्वयोरन्वयः एवंनिष्कर्षेणांप्रतीयतइतिभावः किमितिनिष्कर्षंति स्वशक्तिभिर्गूढमप्रकाशमानं कतिभिर्नवभिः पुनश्चत्रिवृद्भिः त्रिगुणाभिः सप्तविंशत्यु
पाधिभिर्गूढमष्टाविंशंनिष्कर्षंतीत्यर्थः यद्वानवभिः प्रकृतिपुरुषमहदहंकारपंचतन्मात्ररूपाभिः त्रिवृद्भिः त्रिगुणात्मिकाभिः चकारात्षोडशविकाररूपाभिश्चकृतं
भूतंनिष्कर्षंतिमनीषयाऽन्तर्हृदिसंनिवेशितंनिश्चलीकृतं पांचदश्यंपंचदशसामिधेनीमंत्रैः प्रकाश्यम् अलौकिकंवह्निमिवाहंकारास्पदादात्मनोऽन्यंपरमात्मानंनि
ष्कर्षंतीत्यर्थः २७

अशेषाविशेषायस्याः तस्यामायायाः निषेधेननिर्वाणसुखेनअनुभूतिर्यस्य अप्रसक्तनिषेधासंभवात् प्रसक्तिमाह सएवसर्वनामासएवविश्वरूपइति तद्रूपत्वेऽपि
वास्तवत्वाभावान्निषेधः संभवतीत्याह अनिरुक्ताआत्मनिशक्तिर्मायायस्यसः २८ ननुयदिकेवलयास्वसंस्थयाप्रतीयतेनर्हिसर्वनामत्वेविश्वरूपत्वंचानुपपन्नंवागा
द्यगोचरत्वादित्याशंक्यसर्वैर्नामभिर्वाच्यंप्रत्यक्षादिदृश्यंचतस्यस्वरूपंवस्तुतोमाभूत् तथाऽपिमायायाघटतइतिश्लोकत्रयेणोपपादयन्नमस्करोति यद्यदिति यद्य
द्वचसानिरुक्तमभिहितंधियानिरूपितंव्यवसितमक्षभिर्वाइंद्रियैर्निरूपितंगृहीतमुतअपिमनसाऽपिनिरूपितंसंकल्पितंयस्यस्वप्रकाशा तत्तस्यनतत्स्वरूपंमाभूत्
स्वरूपत्वाभावेहेतुः हियस्मात्तद्गुणानामेवरूपम् पाठांतरेगुणैर्वर्धितंसत्गुणव्यतिरिक्तः यतोगुणानामपायविसर्गाभ्यांप्रलयोत्पत्तिभ्यांलक्ष्यतइतितथा चेतनाधिष्ठा
नंविनातयोरसंभवात् यद्वायस्यस्वरूपंमाभून्नभवतितस्मैनमइतितृतीयेनान्वयः २९ तदेवंवस्तुतोगुणस्वरूपत्वाभावमंगीकृत्य अनिरुक्तात्मशक्तिरित्यनेनयोनि
नंमायायासर्ववाच्यत्वेनविश्वरूपत्वमाह यस्मिन्नधिकरणेयतोपादानात् येनकरणेनयस्यसंबंधि यस्मैसंप्रदानाय यदीप्सिततमंयःकर्ताकुरुतेस्वतंत्रःकारयतेचान्येन
प्रयोज्यकर्त्रातद्ब्रह्मेतिप्रत्येकंसंबंधः अत्रचसप्तभिर्यच्छब्दैःसप्तविभक्त्यर्थादर्शिताः यथेतिचक्रियाकारकसंबंधप्रकारवाचिनामव्ययानामर्थाःकुरुतेकारयतेचेतिस्वा
र्थपरार्थक्रियाऽन्वयश्चसर्वेषांदर्शितः चशब्देनभावकर्मादिविहितप्रत्ययार्थाः संगृहीताः तद्ब्रह्मेवेति कुतस्तत्राह तद्धेतुस्तेषांकारणम् तत्कुतः सर्वेभ्यःप्राक्प्रसिद्धं

सवैममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः ससर्वनामासचविश्वरूपःप्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः २८ यद्यन्निरुक्तंवचसानिरू
पितंधियाक्षभिर्वामनसावोतयस्य माभूत्स्वरूपंगुणरूपंहितत्सवैगुणापायविसर्गलक्षणः २९ यस्मिन्यतोयेनचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरु
तेकार्यतेच परावरेषांपरमंप्राक्प्रसिद्धंतद्ब्रह्मतद्धेतुरनन्यदेकम् ३० यच्छक्तयोवदतांवादिनांवैविवादसंवादभुवोभवंति कुर्वंतिचैषांमुहुरात्ममो
हंतस्मैनमोऽनंतगुणायभूम्ने ३१ अस्तीतिनास्तीतिचवस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः अवेक्षितंकिंचनयोगसांख्ययोःसमंपरंह्यनु
कूलंबृहत्तत् ३२

ननुब्रह्मादयस्तद्धेतवःश्रूयंते अपरेत्वदृष्टंतेनतत्कथंब्रह्मैवतद्धेतुस्तत्राह परेषामवरेषांचहेतूनांपरमंकारणं ननुसर्वकारणत्वेतस्यकिंनामसहकारिभ
वेत् तदानीमन्यस्याभावात् सत्यंनिरपेक्षमेवतत्कारणमित्याह अनन्यत् विजातीयशून्यम् एकंसजातीयशून्यंचतस्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः ३० नन्वेवंचेद्ब्रह्मस्वरूपहे
तुस्तर्हिनकदाचिदनीदृशंजगदिति वदंतोमीमांसकाःकुतोत्रविवदंतेतथान्येस्वभाववादिनःसंवदंते तेचतेच नत्वविद्वद्बोधिताअपिकुतःपुनःपुनर्मुह्यंतितत्राह यस्यमायाविद्य
याःशक्तयोविवादस्यक्वचित्संवादस्यभुवःस्थानानिभवंति तस्मैनमः ३१ ननुकिंतद्ब्रह्मयस्यशक्तयोविवादादिभुवोभवंतितत्राह अस्तीति योगउपासनाशास्त्रम् तत्रहिविरा
ड्रूपेणोपासनायांपातालपादादिकमस्तीत्युपास्यत्वेनविधीयतेनास्तीतिसांख्यंज्ञानशास्त्रम् तत्रत्वपाणिपादः अचक्षुरश्रोत्रमितिचपादादिनास्तीतिनिषिध्यते तयोर्यो
गसांख्ययोर्यत्किंचित्समममनुवर्तमानमवेक्षितंमननीतंतद्बृहत् ब्रह्मविवादास्पदंब्रह्मेत्यर्थः विवादंस्फुटयति भिन्नोअस्तिनास्तीत्येवंभूतौविरुद्धौधर्मौययोः तयोर्भिन्नविषयत्वे
पिविरोधोनस्यादित्येकस्थयोरित्युक्तमेकविषययोः कुतःवस्तुनिष्ठयोः पादादिविधिप्रतिषेधयोरेकवस्तुनिष्ठत्वात् समत्वेहेतुः परंहियतः विधिप्रतिषेधयोरविषयस्तयोःपा
दादिविषयत्वात्तथातर्हिअविषयस्यसद्भावेकिंप्रमाणंतत्राह अनुकूलमधिष्ठानंविनापादादिकल्पनायोगात् अवधिंविनाननिषेधायोगाच्च तयोरुपपादकत्वेनसिद्धमित्यर्थः तस्मैनम
इतिपूर्वस्यानुषंगः ३२

ननु दक्षीनस्य समस्य नमस्कारे कोलाभस्तत्राह यइति पादमूलं भजतामनुग्रहार्थं आहृतनामरूपरहितोऽपि जन्मभिरवतारैर्विशब्दो जिनसत्वानि रूपाणि कर्मभिर्नामानि च यो भे
जे तत्कृतः भगवानचिंत्यैश्वर्यैः समत्यंप्रसीदतु ३३ ननु त्वादृशाः सकामा गणेशादीन् प्रार्थयंते त्वं तु तान् विहाय किमिति भगवंतमेव प्रार्थयसे तत्राह प्राकृतैर्नर्वाचीनैर्ज्ञानपथे
रुपासनामार्गैर्यथाशयं तत्तद्वासनाऽनुसारेण यो देहगतोंतर्यामी तत्तद्देवतारूपेणाविविधो भाति यथा वायुः पार्थिवं चंपकादिगंधभेदमाश्रित्य नानागंधवान् विभाति रेणुगु
णंधूसरत्वादिकमाश्रित्य नानारूपवान् प्रतीयते तद्वत्तस्यैव तत्तद्देवतारूपेण फलदातृत्वात् स ईश्वर एव मम मनोरथं सत्यं करोतु किमंतर्गतबहुभिर्देवताऽन्तरैरित्यर्थः तदु
क्तं गीतासु योयोयांयांतनुं भक्तः श्रद्धयाऽर्चितुमिच्छति तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते लभते च ततः कामान्मयैव
विहितान्हितानिति ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहमिति चेति ३४ संस्तुवतो दक्षस्य स भगवान्प्रत्यक्षोऽभूत् ३५ तं वर्णयति सार्द्धैश्चतुर्भिः सुपर्णस्यांसे स्कं-

योऽनुग्रहार्थं भजतां पादमूलमनामरूपो भगवाननंतः नामानि रूपाणि च जन्मकर्मभिर्भेजे स मह्यं परमः प्रसीदतु ३३ यः प्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानां
यथाशयं देहगतो विभाति यथाऽनिलः पार्थिवमाश्रितो गुणं स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथम् ३४ श्रीशुक उवाच इति स्तुतः संस्तुवतः स तस्मिन्न
घमर्षणे आविरासीत्कुरुश्रेष्ठ भगवान्भक्तवत्सलः ३५ कृतपादः सुपर्णांसे प्रलंबाष्टमहाभुजः चक्रशंखासिचर्मेषुधनुःपाशगदाधरः ३६ पीत
वासा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः वनमालानिवीतांगो लसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः ३७ महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुंडलः कांच्यंगुलीयवलय
नूपुरांगदभूषितः ३८ त्रैलोक्यमोहनं रूपं बिभ्रत्त्रिभुवनेश्वरः वृतो नारदनंदाद्यैः पार्षदैः सुरयूथपैः ३९ स्तूयमानोऽनुगायद्भिः सिद्धगंधर्वचा
रणैः रूपं तन्महदाश्चर्यं विचक्ष्यागतसाध्वसः ४० ननाम दंडवद्भूमौ प्रहृष्टात्मा प्रजापतिः न किंचनोदीरयितुमशकत्तीव्रया मुदा ४१ आपूरित
मनोद्वारैर्ह्रदिन्य इव निर्झरैः तं तथाऽवनतं भक्तं प्रजाकामं प्रजापतिम् चित्तज्ञः सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः ४२ श्रीभगवानुवाच
प्राचेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान् यच्छ्रद्धया मत्परया मयि भावं परं गतः ४३ प्रीतोऽहं ते प्रजानाथ यत्तेऽस्योद्बृंहणं तपः ममैष कामो भू
तानां यद्भूयासुर्विभूतयः ४४

धृतौ पादौ येन प्रलंबा अष्टौ महांतो भुजा यस्य चक्राद्यष्टायुधधरः ३६ प्रसन्नं वदनमीक्षणे यस्य वनमालया निवीतं कंठादिपादांतव्या
प्तमंगं यस्य लसंतौ श्रीवत्सकौस्तुभौ यस्य ३७ महांति किरीटकटकानि यस्य स्फुरंती मकरकुंडले यस्य कांच्यादिभिर्विभूषितः वलयमत्र पादभूषणं द्रष्टव्यं कटकस्योक्त
त्वात् ३८ त्रैलोक्यमोहनं श्रीपुरुषोत्तमाख्यम् सुरयूथपैर्लोकपालैः ३९ ४० ४१ आपूरितानि मनोद्वाराणीन्द्रियाणि तैर्यथा ह्रदिन्यो नद्यो निर्झरैरापूर्यंते तथा महानंद-
पूर्णत्वेनाहृत्तिकत्वाद्वागादीनां न किंचिद्वक्तुं शक्तोऽभूदित्यर्थः यद्यसौ नावोचत् तथाऽपि चित्तज्ञ इदं वक्ष्यमाणमाह ४२ भावं भक्तिं गतः प्राप्तः ४३ यत् यतस्ते तपः अस्य
विश्वस्योद्बृंहणं वृद्धिकरमतस्तेऽहं प्रीतः मत्तपसो लोकसमृध्यर्थत्वेनास्मीतिः किंकारणं तत्राह ममेति भूतानां विभूतयः समृद्धयो भूयासुरिति यत् एष एव मम कामः अ
तो मत्कामपूरणादेवाहं प्रीतोऽस्मीत्यर्थः ४४

भूतिविस्तारप्रयत्नश्च नवोचित एवेत्याह ब्रह्मेति भवंतः प्रजापतयः भूतेरुद्भवस्य हेतवः ४५ विश्ववृद्ध्यर्थेन त्वत्तपसाऽहं प्रीत इत्युक्तं तदेव तपः स्तुवन् प्रसंगादन्यान्यपि लोक
वृद्धिकराणि विद्यादीनि स्तौति तपो यमनियमादिसहितं ध्यानं मे हृदयं विद्या सांगमंत्रजपः साध्यानं तनोतीति तनुर्देहः क्रिया ध्यानादिविषयः पुंव्यापारो भावनाशब्दवाच्य
स्तेन हि ध्यानादिकमाक्रियत इत्याकृतिः जाताः सुनिष्पन्नाः क्रतवोंगानि शिरो वा एतद्यज्ञस्य यत्प्रवर्ग्यः ग्रीवा उपसदश्चक्षुषी आज्यभागावित्यादिश्रुतेः धर्मः क्रत्वपूर्वः आ
त्मा मनः हृदयाश्रयत्वात् सुरा यज्ञभुजस्त एव असवः प्राणाः संतर्पणीयत्वात् ४६ तपसः संतानवृद्धिहेतुत्वं दर्शयितुं द्वितीयपत्नीप्राप्तिमितिहासमाह चतुर्भिः अह
मेवेति वस्त्वंतरव्यावृत्तिः आसमेवेति क्रियांतरव्यावृत्तिः आंतरं ग्राहकं बहिर्ग्राह्यं संज्ञानमात्रं चैतन्यमात्रम् अव्यक्तमिंद्रियवृत्तिभिरनभिव्यक्तम् अतएव प्रसुप्तमि
व विश्वतः सर्वत्र ४७ गुणतो मायातः गुणमयो विग्रहो ब्रह्मांडम् ततस्तदैव अजः अयोनिजः ४८ खिलमसमर्थमिव ४९ मे मया तप तपेत्यभिहितः सन्येन तपसा ५०

ब्रह्मा भवो भवंतश्च मनवो विबुधेश्वराः विभूतयो मम ह्येता भूतानां भूतिहेतवः ४५ तपो मे हृदयं ब्रह्मन्तनुर्विद्या क्रियाकृतिः अंगानि क्रतवो जा
ता धर्म आत्मासवः सुराः ४६ अहमेवासमेवाग्रे नान्यत्किंचांतरं बहिः संज्ञानमात्रमव्यक्तं प्रसुप्तमिव विश्वतः ४७ मय्यनंतगुणेऽनंते गुणतो गु
णविग्रहः यदासीत्तत एवाद्यः स्वयंभूः समभूदजः ४८ स वै यदा महादेवो मम वीर्योपबृंहितः मेने खिलमिवात्मानमुद्यतः सर्गकर्मणि ४९
अथ मेऽभिहितो देवस्तपोऽतप्यत दारुणम् नव विश्वसृजो युष्मान्येनादावसृजद्विभुः ५० एषा पंचजनस्यांग दुहिता वै प्रजापतेः असिक्नी
नाम पत्नीत्वे प्रजेश प्रतिगृह्यताम् ५१ मिथुनव्यवायधर्मस्त्वं प्रजासर्गमिमं पुनः मिथुनव्यवायधर्मिण्यां भूरिशो भावयिष्यसि ५२ त्वत्तोऽध
स्तात्प्रजाः सर्वा मिथुनीभूय मायया मदीयया भविष्यंति हरिष्यंति च मे बलिम् ५३ श्रीशुक उवाच इत्युक्त्वा मिषतस्तस्य भगवान्विश्व
भावनः स्वप्नोपलब्धार्थ इव तत्रैवांतर्दधे हरिः ५४ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुक उवाच
तस्यां स पांचजन्यां वै विष्णुमायोपबृंहितः हर्यश्वसंज्ञानयुतं पुत्रानजनयद्विभुः १ अपृथग्धर्मशीलास्ते सर्वे दाक्षायणा नृप पित्रा प्रोक्ताः
प्रजासर्गे प्रतीचीं प्रययुर्दिशम् २ तत्र नारायणसरस्तीर्थं सिंधुसमुद्रयोः संगमो यत्र सुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितम् ३ तदुपस्पर्शनादेव
विनिर्धूतमलाशयाः धर्मे पारमहंस्ये च प्रोत्पन्नमतयोऽप्युत ४ तेपिरे तप एवोग्रं पित्रादेशेन यंत्रिताः प्रजाविवृद्धये यत्तान्देवर्षिस्तान्
ददर्श ह ५

संततिवृद्ध्युपायमाह एषेति अंग हे दक्ष पंचजनाख्यस्य प्रजापतेः ५१ मिथुनस्य यो व्यवायो रतिः स एव धर्मो यस्य स त्वम् तथाभूतायां तस्या
म् ५२ मायया निमित्तभूतया स्त्रिया सह मिथुनीभूय भविष्यंति पुत्रादिरूपेणोत्पत्स्यंते ५३ ५४ इति षष्ठस्कंधे टीकायां चतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमे नारदे
नायवाचः कूटैस्तु नाशितान् सुतानाकर्ण्य दक्षोऽसुं शशापेति निरूप्यते १ १ अपृथग्धर्मशीला एकाचारस्वभावाः २ तत्र प्रतीच्यां दिशि सिंधोर्नद्याः समुद्रस्य
च यत्र संगमः तत्रस्थं नारायणसरो नाम तीर्थं प्रययुरित्यन्वयः सुमहत् अतिविस्तीर्णम् ३ विनिर्धूतो मलो रागादिर्यस्मात्स आशयो येषाम् ४ तान्प्रकृष्टसत्त्वा
नपि पित्रादेशजाड्येन प्रजाविवृद्धये यत्तानुद्युक्तान्ददर्श ५

अहोमोक्षमार्गाधिकारिणः संत्येतेमहत्निर्निर्बंधेः कर्मभिर्नश्वरैरन्विति कृपयानानिगूढार्थैर्वाक्यैरुपदिशन् स्मनदाह उवाचेति चतुर्भिः पालकाः संतोऽपिबालिशाअज्ञाः यूयंकथंप्रजाःस्रक्ष्यथ बालकाइति पतिबालिशत्वेहेतुः ६ एकएवपुरुषोयस्मिन् तद्राष्ट्रमदृष्टेत्यनुषंगः बिलंचेत्यादिद्वितीयोतानामविज्ञायकथंसर्गंकरिष्यथेति तृतीयेनान्वयः ७ पंचपंचानांपंचविंशतेरद्भुतंगृहम् क्षौरपव्यंक्षुरैः पविभिः वज्रैश्चनिर्मितमिवातितीक्ष्णंदृढंचेत्यर्थः स्वयंस्वतंत्रंभ्रमिभ्रमणस्वभावम् ८ वि पश्चितः सर्वज्ञस्यस्वपितुरादेशमात्मनोऽनुरूपमविद्वांसोऽजानंतः पूर्वोक्तंचैकपुरुषंराष्ट्रमित्याद्यविज्ञाय अहोकथंसर्गंकरिष्यथेत्यन्वयः ९ वाचःकूटंपरोऽ क्षवादेनार्थांतरमिवप्रतीयमानंवचनम् औत्पत्तिकीसहजामनीषाविचारशक्तिर्यस्यास्तयाधियास्वयमेवविममृशुः विचारितवंतः १० नारदोक्तदशवाक्यानां तैर्विमृश्यनिर्णीतानर्थानाहदशभिः अदृष्ट्वांतंभुवइत्यत्रभूशब्दार्थमाह भूरितिक्षेत्रंतच्चात्रजीवसंज्ञंलिंगशरीरंयत् निजबंधनमात्मनोबंधकारणंजन्महेतुः अंतःशब्दार्थमाह तस्यजीवसंज्ञितस्यलिंगशरीरस्यनिर्वाणंनाशकम दृष्ट्वाअसद्भिर्मोक्षानुपयोगिभिः कर्मभिःकिंभवेन्नकिमपि ११ एकपुरुषमित्यस्यार्थमाह

उवाचचाथहर्यश्वाःकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः अदृष्ट्वांतंभुवोयूयंबालिशाबतपालकाः ६ तथैकपुरुषंराष्ट्रंबिलंचादृष्टनिर्गमम् बहुरूपां स्त्रियंचापिपुमांसंपुंश्चलीपतिम् ७ नदीमुभयतोवाहांपंचपंचाद्भुतंगृहम् क्वचिद्धंसंचित्रकथंक्षौरपव्यंस्वयंभ्रमि ८ कथंस्वपितु रादेशमविद्वांसोविपश्चितः अनुरूपमविज्ञायअहोसर्गंकरिष्यथ ९ श्रीशुकउवाच तन्निशम्याथहर्यश्वाऔत्पत्तिकमनीषया वाचःकूटंतुदेवर्षेःस्वयंविममृशुर्धिया १० भूःक्षेत्रजीवसंज्ञंयदनादिनिजबंधनम् अदृष्ट्वातस्यनिर्वाणंकिमसत्कर्मभिर्भवेत् ११ एकएवेश्वरस्तुर्योभगवान्स्वाश्रयःपरः तमदृष्ट्वाऽभवंपुंसःकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १२ पुमान्नैवैतियद्गत्वाबिलस्वर्गंगतोयथा प्रत्य ग्धामाविदइहकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १३ नानारूपात्मनोबुद्धिःस्वैरिणीवगुणान्विता तन्निष्ठामगतस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १४ तत्संगभ्रंशितैश्वर्यंसंसरंतंकुभार्यवत् तद्गतीरबुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १५ सृष्ट्यप्ययकरींमायांवेलाकूलांतवेगिताम् मत्तस्यतामविज्ञस्यकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १६

एकएवेति तुर्यःसर्वसाक्षी स्वाश्रयः स्वाधारः अभवंनित्यमुक्तम् असद्भिरीश्वरासमर्पितैः कर्मभिः १२ बिलं चादृष्टनिर्गममित्यस्यार्थमाह पुमान् यद्गत्वाप्राप्यबिलस्वर्गंपातालंगतइवनैवैतिनावर्त्ततेतत् प्रत्यग्धामज्योतीरूपंब्रह्मअविदः अविदुषः असद्भिरनीश्वरस्वर्गादिसाधनैः कर्मभिः १३ बहुरूपांस्त्रियमित्यस्यार्थमाह नानारूपेति स्वैरिणीपुंश्चलीवविमोहकैः रजआदिगुणैरन्वितातन्निष्ठांतस्याअवसानंविवेकमगतस्य अप्राप्तस्य अ सद्भिरशांतैः १४ पुमांसंपुंश्चलीपतिमित्यस्यार्थमाह तस्याःसंगेनभ्रंशितमैश्वर्यंस्वातंत्र्यंयस्य कुत्सिताभार्यायस्यतद्वत् तस्यागतीः स्वरवदुःखलक्षणाःसंसरंतंग- च्छंतंजीवमबुधस्यअजानतः असद्भिर्बुध्यविवेकप्रापैः १५ नदीमुभयतोवाहामित्यस्यार्थमाह सृष्ट्यप्ययोकरोतीत्युभयतः प्रवाहोदर्शितः वेलाकूलंप्रवाहपतितानां निर्गमस्थानंतपोविद्यादितस्यांतेसमीपेवेगितांनिर्गमप्रतिबंधापक्रोधाहंकारादिभिः कृतवेगाम् मत्तस्यतद्वेगेनविवशस्य अतएवतांतथाभूतामविज्ञस्यअविचारयतः अ सद्भिर्मायिकैः यद्वा वेलाकूलंसमुद्रस्यव्यवहारस्थानंतस्यसमीपेसमुद्रवृद्धिह्रासाभ्यांयथाउभयतोऽतर्बहिः कृतवेगानदीभवति एवंसमुद्रतुल्यस्यआत्मनोव्यवहार- स्थानेदेहे जन्ममरणादिभिः कृतवेगामित्यर्थः वेगिनीमिति पाठेवेगवतीम् १६

पंचपंचेत्यस्यार्थमाह पंचविंशतितत्त्वानां पुरुषोंतर्यामी अद्भुतदर्पणमाश्चर्यरूप आश्रयः अध्यात्मं कार्यकारणसंघाताधिष्ठानारंतमबुधस्य असद्भिः मिथ्यास्वातंत्र्यवृत्तैः १७ क्वचिद्धंसमित्यस्यार्थमाह ऐश्वरमीश्वरप्रतिपादकम् विविक्तं पदं चिज्जडरूपं वस्तु येनेति हंसपदव्याख्यानम् बंधमोक्षावनुदर्शयतीति तथा अनेन चित्राः कथा यस्येति व्याख्यातम् तदुत्सृज्य अनभ्यस्य अज्ञाय अविदुषः असद्भिर्बहिर्मुखैः १८ क्षौरपव्यमित्यस्यार्थमाह कालचक्रमिति भ्रमिभ्रमणात्मकं तीक्ष्णमिति निष्कर्षयदि-
ति च क्षौरपव्यपदं व्याख्यातम् तदबुधस्य अत एव फलस्यानित्यबुद्ध्या काम्यकर्मानुष्ठाने वैगुण्यबाहुल्यादसद्भिः १९ स्वपितुरादेशमित्यस्यार्थमाह शास्त्रस्य स्वपितृ द्वितीयजन्महेतोः तदनुरूपाय निवृत्त्यनुरूपाय निवर्तकमादेशं यो न वेद स कथं गुणविस्रंभी गुणमयप्रवृत्तिमार्गविश्वासवान् सन् उपक्रमेत् सृष्ट्यादौ प्रवर्तेत मोक्षेशब्र ह्मबुद्धीनां जीवमायांतरात्मनां शास्त्रकालोपदेशानामज्ञाने किमु कर्मभिः इति वाचः कूटसंग्रहः श्लोकः २० इति व्यवसिताः एवं निश्चितवंतः एकचेतसः ऐकमत्य

पंचविंशतितत्त्वानां पुरुषोऽद्भुतदर्पणम् अध्यात्ममबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् १७ ऐश्वरं शास्त्रमुत्सृज्य बंधमोक्षानुदर्शनम् विविक्तपदमज्ञाय किमसत्कर्मभिर्भवेत् १८ कालचक्रं भ्रमिस्तीक्ष्णं सर्वं निष्कर्षयज्जगत् स्वतंत्रमबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् १९ शास्त्रस्य पितुरादेशं यो न वेद निवर्तकम् कथं तदनुरूपाय गुणविस्रंभ्युपक्रमेत् २० इति व्यवसिता राजन् हर्यश्वा एकचेतसः प्रययुस्तं परिक्रम्य पंथानमनिवर्तनम् २१ स्वरब्रह्मणि निर्भातहृषीकेशपदांबुजे अखंडं चित्तमावेश्य लोकाननुचरन्मुनिः २२ नाशं निशम्य पुत्राणां नारदाच्छीलशालिनाम् अन्वतप्यत कः शोचन् सुप्रजस्त्वं शुचां पदम् २३ स भूयः पांचजन्यायामजेन परिसांत्वितः पुत्रानजनयद्दक्षः सबलाश्वान् सहस्रशः २४ तेपि पित्रा समादिष्टाः प्रजासर्गे धृतव्रताः नारायणसरो जग्मुर्यत्र सिद्धाः स्वपूर्वजाः २५ तदुपस्पर्शनादेव विनिर्धूतमलाशयाः जपंतो ब्रह्म परमं तेपुस्तत्र महत्तपः २६ अब्भक्षाः कतिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः आराधयन्मंत्रमिममभ्यस्यंत इडस्पतिम् २७ ॐ नमो नारायणाय पुरुषाय महात्मने विशुद्धसत्वधिष्ण्याय महाहंसाय धीमहि २८ इति तानपि राजेंद्र प्रतिसर्गधियो मुनिः उपेत्य नारदः प्राह वाचः कूटानि पूर्ववत् २९ दाक्षायणाः संशृणुत गदतो निगमं मम अन्विच्छतानुपदवीं भ्रातॄणां भ्रातृवत्सलाः ३० भ्रातॄणां प्रायणं भ्राता योऽनुतिष्ठति धर्मवित् स पुण्यबंधुः पुरुषो मरुद्भिः सह मोदते ३१ एतावदुक्त्वा प्रययौ नारदोऽमोघदर्शनः तेपि चान्वगमन्मार्गं भ्रातॄणामेव मारिष ३२

युक्ताः तं नारदं प्रदक्षिणीकृत्य अपुनरावृत्तिमार्गं प्रययुः २१ निर्भातः साक्षात्कृतो योऽसौ हृषीकेशस्तस्य पदांबुजे अनुचरत् अन्वचरदित्यर्थः २२ नाशमदर्शनं स्वधर्मभ्रंशं वा शीलेन शालंते शोभंत इति तथा तेषाम् को दक्षः सुप्रजस्त्वं सत्पुत्रवत्त्वं शुचां शोकानां स्थानम् २३ अजेन ब्रह्मणा सहस्रशः सहस्रसंख्यान् २४ २५ परमं ब्रह्म प्रणवं वक्ष्यमाणं मंत्रं वा २६ इडस्पतिं वाचां मंत्राणां पतिं विष्णुमाराधयामासुः २७ विशुद्धसत्वाश्रयाय परमहंसाय नमो धीमहि २८ प्रतिसर्गे धीर्येषां तान् वाचः कूटानि अदृष्ट्वांऽतं भुवइत्यादीनि पूर्वोक्तानि प्राह २९ हे दाक्षायणाः संशृणुतेत्यादि पुनरन्यदपि प्राह निगमं मुपदेशम् अन्विच्छत अवलोकयत ३० प्रायणं प्रकृष्टं गमनं पुण्यमेव बंधुर्यस्य मरुद्भिर्भ्रातृवत्सलैर्देवैः ३१ अमोघं दर्शनं यस्य हे मारिष आर्य ३२ ७ ७

सध्रीचीनं सम्यगञ्चतीति सध्रीचीनं प्रतीचीनं प्रत्यग्ब्रह्मनिलयं अनुपथं अनुगुणं पंथानं पश्चिमा यामिनीर्गता रात्रय इव ३३ ३४ पुत्राणां पारमहंस्यं निशम्य उपश्रुत्य दक्षोऽपि मायशोविरक्तः स्यादिति तदनुग्रहार्थं देवर्षिस्तिसान्निर्गतस्तदा तमुपलभ्य दक्ष आह ३५ साधोरिव लिंगं वेषो यस्य तेन त्वया नोऽस्मदीयानामर्भकाणामसाधु अकारि कृतम् तदेवाह साधूनां स्वधर्मे प्रवृत्तानां भिक्षोर्यो मार्गः स प्रदर्शितः ३६ ननु संन्यासिनो मार्गः साधुरेव मोक्षहेतुत्वात्सत्यं ऋणत्रयापाकरणं विनातु महाननर्थ एवेत्याह ऋणैरिति जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणैर्ऋणवान् जायते ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारी वासीदिति श्रुतेः ऋणैरमुक्तानां नमीमांसितानि विचारितानि कर्माणि येः तेषां तावदृणविमोको नास्ति तदुत्तरकालभावित्वाच्च पुत्रोत्पादनयज्ञानुष्ठानयोरभावेन पितृदेवर्षिऋणाद्विमुक्तिश्च नास्ति अतः हे शापविषयभोगत्यागात् इहलोके श्रेयसो विघातः कृतः मोक्षानधिकारित्वाच्च परलोकेऽपि श्रेयसो विघातः कृत इत्यर्थः तथा च मनुः ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य मनो मोक्षे निवेशयेत् अनपाकृत्य मोक्षं तु सेवमानो व्रजत्यध इति ३७ बालानां मतिं पुत्रादिविषयां भिनत्तीति तथा एवं निरनुक्रोशो निर्घृणः हरेर्यशो

सध्रीचीनं प्रतीचीनं परस्यानुपथं गताः नाद्यापि ते निवर्तंते पश्चिमा यामिनीरिव ३३ एतस्मिन्काल उत्पातान्बहून्पश्यन्प्रजापतिः पूर्ववन्नारदकृतं पुत्रनाशमुपाशृणोत् ३४ चुक्रोध नारदायासौ पुत्रशोकविमूर्छितः देवर्षिमुपलभ्याह रोषाद्विस्फुरिताधरः ३५ दक्ष उवाच अहो असाधो साधूनां साधुलिंगेन नस्त्वया असाध्वकार्यर्भकाणां भिक्षोर्मार्गः प्रदर्शितः ३६ ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणाम् विघातः श्रेयसः पापलोकयोरुभयोः कृतः ३७ एवं त्वं निरनुक्रोशो बालानां मतिभिद्धरेः पार्षदमध्ये चरसि यशोहा निरपत्रपः ३८ ननु भागवता नित्यं भूतानुग्रहकातराः ऋते त्वां सौहृदघ्नं वै वैरंकरमवैरिणाम् ३९ नेत्थं पुंसां विरागः स्यात्त्वया केवलिना मृषा मन्यसे यद्युपशमं स्नेहपाशनिकृंतनम् ४० नानुभूय न जानाति पुमान्विषयतीक्ष्णताम् निर्विद्यते स्वयं तस्मान्न तथा भिन्नधीः परैः ४१ यन्नस्त्वं कर्मसंधानां साधूनां गृहमेधिनाम् कृतवानसि दुर्मर्षं विप्रियं तव मर्षितम् ४२

नाशकः सन् तत्पार्षदानां मध्ये कथं चरसि ३८ निर्लज्जत्वमेवाह नन्विति त्वामृते भागवताः सर्वे भूतानुग्रहपरवशाः त्वं तु भूतविप्रियं कुर्वन् कथं न लज्जस इति भावः ३९ ननु वैराग्यादुपशमः उपशमाच्च भूतस्नेहपाशच्छेदनं भवति न च विरक्तस्य ऋणत्रयापाकरणमावश्यकम् यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेत् यदि वेतरथा ब्रह्मचर्यादेव प्रव्रजेदित्यादिश्रुतेः अतो वैराग्योपदेशेन तेषामयाऽनुग्रह एव कृत इति चेत्तत्राह नेति यद्यपि त्वमेवं मन्यसे तथाऽपि मृषा केवलिना ज्ञानं विना अवधूतवेषेण त्वया इत्थं मतिचालने कृतेऽपि पुंसां विरागो नैव स्यात् न च विरागं विनोपशमः न च तेन विना स्नेहपाशनिकृंतनमित्यर्थः ४० इत्थं विरागो न स्यादित्यत्र हेतुमाह नानुभूयेति अननुभूय विषयाणां तीक्ष्णतां दुःखहेतुत्वं न जानाति तस्माद्विषयानुभवेन तीक्ष्णत्वज्ञानात् ४१ अतस्त्वयाऽस्माकमप्रियमेव कृतं तथाऽपि वयं न कुर्म इत्याह यदिति कर्मसंधानां कर्ममर्यादानां कर्तुं संधानामिति पाठे विप्रियं कर्तुमजानतामित्यर्थः दुःसहं यत्त्वं कृतवानसि तन्मर्षितं सोढम् ४२

तथापि तवाभद्रं भविष्यत्येवेत्याह तंतुकृंतनसंतानच्छेदकं यद्यस्मात् अभद्रं पुत्राणांस्थानभ्रंशम् अचरः तत्तस्मात्तवलोकेषु भ्रमतः पदंस्थानंन भवेदिति मृदुच्छलेन शापः ४३ बाढंतथेतिस्वीकृतवान् ईश्वरोऽपिप्रतिशप्तुंसमर्थोपितितिक्षेतसहेतेति यत् एतावानेव ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांपंचमो॰ ५ षष्ठेदक्षेणसृष्टायांकन्याषष्ठ्यांप्रकीर्तिताः पृथक्वंशायतोजातोविश्वरूपोदितेःसुतात् १ नारदात्पुत्राणांनाशमाशंकमानोदुहितॄर्जनयामास १ कायकश्यपा यद्विषट्गुणाः षट्द्वादशयास्ताः त्रयोदशेत्यर्थः इंदोः सोमायत्रिणवसप्तविंशतिम् तार्क्ष्यायनामांतरंप्राप्तायकश्यपायैव अपराः अवशिष्टाश्चतस्रः २ सापत्याना

तंतुकृंतनयंनस्त्वमभद्रमचरः पुनः तस्माल्लोकेषु तेमूढनभवेद्भ्रमतःपदम् ४३ श्रीशुकउवाच प्रतिजग्राहतद्बाढंनारदःसाधुसंमतः ए तावान्साधुवादोहिसतितिक्षेतेश्वरःस्वयम् ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदक्षनारदशापःपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच ततःप्राचेतसोसिक्न्यामनुनीतःस्वयंभुवा षष्टिंसंजनयामासदुहितॄःपितृवत्सलाः १ दशधर्मायकायेंदोर्द्विषट्त्रिणवदत्तवान् भूतां-गिरःकृशाश्वेभ्योद्वेद्वेतार्क्ष्यायचापराः २ नामधेयान्यमूषांत्वंसापत्यानांचमेशृणु यासांप्रसूतिप्रसवैर्लोकाआपूरितास्त्रयः ३ भानुर्लंबाककुब्जामिर्विश्वासाध्यामरुत्वती वसुर्मुहूर्तासंकल्पाधर्मपत्न्यःसुतांच्छृणु ४ भानोस्तुदेवऋषभइंद्रसेनस्ततोनृप विद्योतआ-सील्लंबायास्ततश्चस्तनयित्नवः ५ ककुभःसंकटस्तस्यकीकटस्तनयोयतः भुवोदुर्गाणिजामेयःस्वर्गोनंदिस्ततोभवत् ६ वि श्वेदेवास्तुविश्वायाअप्रजास्तान्प्रचक्षते साध्योगणस्तुसाध्याया अर्थसिद्धिस्तुतत्सुतः ७ मरुत्वांश्चजयंतश्चमरुत्वत्यांबभू वतुः जयंतोवासुदेवांशउपेंद्रइतियंविदुः ८ मौहूर्तिकादेवगणामुहूर्तायाश्चजज्ञिरे येवैफलंप्रयच्छंतिभूतानांस्वस्वकालज-म् ९ संकल्पायाश्चसंकल्पःकामःसंकल्पजःस्मृतः वसवोऽष्टौवसोःपुत्रास्तेषांनामानिमेशृणु १० द्रोणःप्राणोध्रुवोर्कोग्निर्दोषो वसुर्विभावसुः द्रोणस्याभिमतेःपत्न्याहर्षशोकभयादयः ११ प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुःपुरोजवः ध्रुवस्यभार्याधरणि-रसूतविविधाःपुरः १२ अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयःस्मृताः अग्नेर्भार्यावसोर्धारापुत्राद्रविणकादयः १३ स्कंदश्चकृत्तिका पुत्रोयेविशाखादयस्ततः दोषस्यशर्वरीपुत्रःशिशुमारोहरेःकला १४ वसोरांगिरसीपुत्रोविश्वकर्माकृतीपतिः ततोमनुश्चाक्षु षोभूत्विश्वेसाध्यामनोःसुताः १५ विभावसोरसूतोषाव्युष्टंरोचिषमातपम् पंचयामोऽथभूतानियेनजाग्रतिकर्मसु १६ ष

मपत्यसहितानाम् मेमत्तःशृणु प्रसूतिप्रसवैःपुत्रपौत्रादिभिः ३ ४ ततोदेवऋषभात् ५ यतःकीकटात् भुवोदुर्गाणिदुर्गाभिमानिनोदेवाः जामेयः जाम्याः पुत्रः स्वर्गः ततःस्वर्गात् नंदिःपुत्रोभवदिति ६ तत्सुतःसाध्यानांसुतः ७ ८ ९ वसोर्वंशस्यभूयस्त्वादंतेनिर्देशः मेमत्तः १० अभिमतिर्नामपत्नीतस्याहर्षाद यःपुत्राः ११ सहश्चआयुश्चपुरोजवश्चपुत्राःपुरःपुराणि १२ १३ स्कंदश्चकृत्तिकासुतोऽग्नेःपुत्रःषाण्मातुरइति अग्निभूरितिचप्रसिद्धेः ततःस्कंदात् १४आ कृतीपतिः शिल्पाचार्यः ततोविश्वकर्मणःचाक्षुषोमनुरासीत् १५ विभावसोःउषानामभार्याअथआतपात् पंचयामोदिवसोजातःअतएवरात्रिस्त्रियामाप्रदोषप्रत्यूषयोर्दिवस-स्यावयवत्वात् १६ ष

भूतस्यद्वेभार्येतयोर्वंशमाह सरूपेति १७ महानित्येवमेकादशरूपस्यरुद्रस्यपार्षदाः प्रेतादयः अन्येअन्यस्यांजाताः १८ अंगिरसःस्वधासतीचेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह प्रजापतेरिति स्वधानामपत्नीपितॄन्पुत्रत्वेऽकरोत् अथसतीत्वअथर्वांगिरसंनामवेदम् १९ कृशाश्वस्य अर्चिर्धिषणेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह कृशाश्वइति २० २१ सुपर्णाविनताअनूरुमरुणम् २२ रोहिण्यामेवप्रेमातिशयेनान्यासामुपेक्षणात् कुपितस्यदक्षस्यशापात् यक्ष्मग्रहार्दितः क्षयरोगपीडितःसन्तास्वनपत्योऽभूत् तंदक्षंप्रसाद्यकेवलंकलाएवलेभेनत्वपत्यानि कथंभूताःक्षयेकृष्णपक्षेऽर्दिताःखंडिताःसतीःपाठांतरेक्षयेसतिपुनरेधितास्तेनैववर्धिताःसतीः २३ २४ २५ अल्पत्वेन

सुरूपासूतभूतस्यभार्यारुद्रांश्चकोटिशः रैवतोऽजोभवोभीमोवामउग्रोवृषाकपिः १७ अजैकपादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहानिति रुद्रस्यपार्षदाश्चान्येप्रेतभूतविनायकाः १८ प्रजापतेरंगिरसःस्वधापत्नीपितॄनथ अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वेचाकरोत्सती १९ कृशाश्वोऽर्चिषिभार्यायांधूम्रकेशमजीजनत् धिषणायांवेदशिरादेवलंवयुनंमनुम् २० तार्क्ष्यस्यविनताकद्रूःपतंगीयामिनीइति पतंग्यसूतपतगान्यामिनीशलभानथ २१ सुपर्णाऽसूतगरुडंसाक्षाद्यज्ञेशवाहनम् सूर्यसूतमनूरुंचकद्रूर्नागाननेकशः २२ कृत्तिकादीनिनक्षत्राणींदोःपत्न्यस्तुभारत दक्षशापात्सोऽनपत्यस्तासुयक्ष्मग्रहार्दितः पुनःप्रसाद्यतंसोमःकलालेभेक्षयेऽर्दिताः २३ शृणुनामानिलोकानांमातॄणांशंकराणिच अथकश्यपपत्नीनांयत्प्रसूतमिदंजगत् २४ अदितिर्दितिर्दनुःकाष्ठाअरिष्टासुरसाइला मुनिःक्रोधवशाताम्रासुरभिःसरमातिमिः २५ तिमेर्यादोगणाआसन्श्वापदाःसरमासुताः सुरभेर्महिषागावोयेचान्येद्विशफानृप २६ ताम्रायाःश्येनगृध्राद्यामुनेरप्सरसांगणाः दंदशूकादयःसर्पाराजन्क्रोधवशात्मजाः २७ इलायाभूरुहाःसर्वेयातुधानाश्चसौरसाः अरिष्टायाश्चगंधर्वाःकाष्ठायाद्विशफेतराः २८ सुतादनोरेकषष्टिस्तेषांप्राधानिकान्शृणु द्विमूर्धाशंबरोऽरिष्टोहयग्रीवोविभावसुः २९ अयोमुखःशंकुशिराःस्वर्भानुःकपिलोऽरुणः पुलोमावृषपर्वाचएकचक्रोऽनुतापनः ३० धूम्रकेशोविरूपाक्षोविप्रचित्तिश्चदुर्जयः स्वर्भानोःसुप्रभाकन्यामुवाहनमुचिःकिल वृषपर्वणस्तुशर्मिष्ठांययातिर्नाहुषोबली ३१ वैश्वानरसुतायाश्चचतस्रश्चारुदर्शनाः उपदानवीहयशिरापुलोमाकालकातथा ३२ उपदानवींहिरण्याक्षःक्रतुर्हयशिरांनृप पुलोमांकालकांचद्वेवैश्वानरसुतेतुकः उपयेमेथभगवान्कश्यपोब्रह्मचोदितः ३३ पौलोमाःकालकेयाश्चदानवायुद्धशालिनः तयोःषष्टिसहस्राणियज्ञघ्नांस्तेपितुःपिता जघानस्वर्गतोराजन्नेकइंद्रप्रियंकरः ३४ विप्रचित्तिःसिंहिकायांशतंचैकमजीजनत् राहुज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउपागतः ३५

सुगमत्वाद्यथायथंव्युत्क्रमेणतासांवंशानाह तिमेरित्यादिना २६ २७ सौरसाःसुरसायाःपुत्राः २८ प्राधानिकान् मुख्यानष्टादशशृणु २९ ३० ३१ वैश्वानरःदनोःपुत्रः तस्यसुताः ३२ कः प्रजापतिःकश्यपउपयेमे दानवौपरिणयनेहेतुः ब्रह्मणाचोदितइति ३३ तयोःषष्टिसहस्राणिनिवातकवचाःपुत्राजाताः तांश्चस्वर्गतःसन्तेपितामहोऽर्जुनोजघान ३४ राहुर्ज्येष्ठोयस्य ३५

३६ ३७ असूयत अजनयत् भुविवर्तमाना ३८ ततोविवस्वतः ३९ चर्षणयः कृताकृतज्ञानवंतः पश्यंतिकर्मत्वेनविधंदावुक्तेः यत्रयेषुआत्मानुध्यानविशेषेणमानुषीजाति
श्चोपकल्पिता तथाचश्रुतिः पुरुषत्वेचाविस्तरामात्माइति ४०कुपितंहसमितिशेषः विवृतद्विजः प्रकटितदंतःसन् ४१ ४२ यद्यदाविमतेनअवज्ञातेनबृहस्पतिनापरित्य
क्ताःतदाद्विषतांशत्रूणांभागिनेयमपिविश्वरूपंपौरोहित्येवृतवंतः ४३ इतिषष्ठस्कंधटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ सप्तमेविश्वरूपाङ्गोपौरोहित्येवृतःसुरैः गुरुणासं-
परित्यक्तैःपौरोहित्यमथाकरोत् १ कस्यहेतोःकस्माद्धेतोः आत्मनः शिष्याःसुराःपरित्यक्ताः अत्रममपराधं १ सइंद्रोयदासंभाषंवाचस्पतिंनाभ्यनंदत नादृत

अथातःश्रूयतांवंशो योऽदितेरनुपूर्वशः यत्रनारायणोदेवःस्वांशेनावतरद्विभुः ३६ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाऽथसविताभगः धाता -
विधातावरुणोमित्रः शक्रउरुक्रमः ३७ विवस्वतःश्राद्धदेवसंज्ञाऽसूयतवैमनुम् मिथुनंचमहाभागायमंदेवंयमींतथा सैवभूत्वाथ
वडवानासत्यौसुषुवेभुवि ३८ छायाशनैश्चरंलेभेसावर्णिंचमनुंततः कन्यांचतपतींयावैवव्रेसंवरणंपतिम् ३९ अर्यम्णोमातृकापत्नीतयो
श्चर्षणयःकृताः यत्रवैमानुषीजातिर्ब्रह्मणाचोपकल्पिता ४० पूषानपत्यःपिष्टादोभग्नदंतोऽभवत्पुरा योऽसौदक्षायकुपितंजहासविवृत-
द्विजः ४१ त्वष्टुर्दैत्यात्मजाभार्यारचनानामकन्यका सन्निवेशस्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान् ४२ तंवव्रिरेसुरगणाःदौहित्रंद्विषतामपि
विमतेनपरित्यक्ताःगुरुणांगिरसेनयत् ४३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ राजोवाच कस्यहेतोःपरित्यक्ता
आचार्येणात्मनःसुराः एतदाचक्ष्वभगवन्शिष्याणामक्रमंगुरौ १ श्रीशुकउवाच इंद्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः मरुद्भि
र्वसुभीरुद्रैरादित्यैर्ऋभुभिर्नृप २ विश्वेदेवैश्चसाध्यैश्चनासत्याभ्यांपरिश्रितः सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ३ विद्याधरा
प्सरोभिश्चकिन्नरैःपतगोरगैः निषेव्यमाणोमघवास्तूयमानश्चभारत ४ उपगीयमानोललितमास्थानाध्यासनाश्रितः पांडुरेणातपत्रे
णचंद्रमंडलचारुणा ५ युक्तश्चान्यैःपारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः विराजमानःपौलोम्यासहार्धासनयाभृशम् ६ सयदापरमाचार्य-
देवानामात्मनश्चह नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादिभिः ७ वाचस्पतिंमुनिवरंसुरासुरनमस्कृतम् नोच्चचालासनादिंद्रःपश्य
न्नपिसभागतम् ८ ततोनिर्गत्यसहसाकविरांगिरसःप्रभुः आययौस्वगृहंतूष्णींविद्वान्श्रीमदविक्रियाम् ९ तर्ह्येवप्रतिबुध्येंद्रो
गुरुहेलनमात्मनः गर्हयामाससदसिस्वयमात्मानमात्मना १०

वान् तदासभांगिरसस्ततोनिर्गत्यतूष्णींस्वगृहमाययाविस्पष्टानामन्वयः अनादरे
हेतुंमदंदर्शयितुंतंविशिनष्टि त्रिभुवनैश्वर्यमदेनोल्लंघितः सतांपंथायेनसः २ परिश्रितःपरिवृतः ३ ४ आस्थानंसभातस्मिन्नध्यासनंसिंहासनंतदास्थितः ५
पारमेष्ठ्यैर्महाराजचिह्नैः आसनस्यार्धेस्थितयापौलोम्यासहविराजमानःसन् ६ उत्थानादिनानाभ्यनंदत् ७ नचोच्चचालआसनएवस्थितोपिकिंचिन्नचलि
तवान् ८ श्रीमदनयाविक्रियानाविद्वान्जानन् ९ प्रतिबुध्यअनुस्मृत्य १०

यथाकृतंकर्म अहोअसाधुयद्यस्मात् दभ्रबुद्धिना अल्पमतिनामयाकाल्कृतः तिरस्कृतः ११ विबुधानांसात्विकानांदेवानामीश्वरोप्यहम् १२ ननुसिंहासनस्थोराजाऽभ्युत्था
नंनकुर्यादिति वृद्धावदंतितत्राह यइतिद्वाभ्याम् धिषणमासनम् १३ कुपथंदिशंति उपदिशंतीतिकुपथदेशारस्तेषांवचः अश्ममयः प्लवोयेषांतेयथामज्जंतंप्लवमनुम
ज्जंतितद्वत् १४ अगाधागंभीराधिषणायस्यतंनिशठः शाठ्यहीनःसन् १५ अधिकयाआत्ममायया १६ गुरोः संज्ञांज्ञानोपायंपरीक्षमाणोऽपिनाधिगतः अप्राप्तःसन्
१७ आततायिनः उद्यतास्त्राः १८ निर्भिन्नान्यंगानिउत्तमांगानिशिरांसिऊरवोबाहवश्चयेषाम् १९ २० वोयुष्माकंकृतंकरणंमहदभद्रम् तदाह ब्रह्मिष्ठमिति ना

अहोबतमयासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना यन्मयैश्वर्यमत्तेनगुरुःसदसिकात्कृतः ११ कोगृध्येत्पंडितोलक्ष्मींत्रिविष्टपपतेरपि ययाहमासुरंभावं-
नीतोऽद्यविबुधेश्वरः १२ येपारमेष्ठ्यंधिषण मधितिष्ठन्नकंचन प्रत्युत्तिष्ठेदितिब्रूयुर्धर्मंतेनपरंविदुः १३ तेषांकुपथदेष्टॄणांपततांतमसि
ह्यधः येश्रद्दध्युर्वचस्तेवैमज्जंत्यश्मप्लवाइव १४ अथाहममराचार्यमगाधधिषणंद्विजम् प्रसादयिष्येनिशठःशीर्ष्णातच्चरणंस्पृशन् १५
एवंचिंतयतस्तस्यमघोनोभगवान्गृहात् बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टांगतिमध्यात्ममायया १६ गुरोर्नाधिगतःसंज्ञांपरीक्षन्भगवान्स्वराट् ध्या
यन्धियासुरैर्युक्तः शर्मनालभतात्मनः तच्छ्रुत्वैवासुराःसर्वेआश्रित्यौशनसंमतम् देवान्प्रत्युद्यमंचक्रुर्दुर्मदाआततायिनः १८ तैर्विसृ
ष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः ब्रह्माणंशरणंजग्मुःसहेंद्रानतकंधराः १९ तांस्तथाभ्यर्दितान्वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः कृपयापर
यादेवउवाचपरिसांत्वयन् २० ब्रह्मोवाच अहोबतसुरश्रेष्ठाह्यभद्रंवःकृतंमहत् ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंदांतमैश्वर्यान्नाभ्यनंदत २१ तस्याय
मनयस्यासीत्परेभ्योवःपराभवः प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यः समृद्धानांचयत्सुराः २२ मघवन्द्विषतःपश्यप्रक्षीणान्गुर्वतिक्रमात् संप्रत्युपचि
तान्भूयःकाव्यमाराध्यभक्तितः आददीरन्निलयनंममापिभृगुदेवताः २३ त्रिविष्टपंकिंगणयंत्यभेद्यमंत्राभृगूणामनुशिक्षितार्थाः न
विप्रगोविंदगवीश्वराणांभवंत्यभद्राणिनरेश्वराणाम् २४ तद्विश्वरूपंभजताशुविप्रंतपस्विनंत्वाष्ट्रमथात्मवंतं सभाजितोऽर्थान्सवि
धास्यतेवोयदिक्षमिष्यध्वमुतास्यकर्म २५ श्रीशुकउवाच तएवमुदिताराजन्ब्रह्मणाविगतज्वराः ऋषिंत्वाष्ट्रमुपव्रज्यपरिष-
ज्यैदमब्रुवन् २६ देवाऊचुः वयंतेतिथयःप्राप्ताआश्रमंभद्रमस्तुते कामःसंपाद्यतांतातपितॄणांसमयोचितः २७ पुत्राणांहिप
रोधर्मःपितृशुश्रूषणंसताम् अपिपुत्रवतांब्रह्मन्किमुतब्रह्मचारिणाम् २८ ७ श्रीगोपालकृष्णाभ्यांनमः ७ ७ ७

भ्यनंदतनाभिनंदितवंतः २१ परेभ्यःशत्रुभ्योवःपराभवइतियत् अयंतस्यअनयस्यअन्याय्यस्यसंबंधीफलरूपआसीत् उक्तंचब्राह्मणंकुलसंपन्नंभक्तंविष्णोर्महा
त्मनः आयांतंवीक्ष्यनोत्तिष्ठेत्सदुःखैःपरिभूयतइतिस्वयमेववैरिणाहंतारोयेषांतेभ्यः २२ गुरुतिरस्कारसत्कारावेवापचयोपचयकारणमित्युक्तंदृष्टांतेनाह मघव
न्निति द्विषतःशत्रून्काव्यंभार्गवंगुरुमेवासेव्योपचितान् उपचितत्वमेवाह आददीरन् गृह्णीयुः २३ अभेद्योमंत्रोयेषाम् अनुशिक्षितार्थाः शिष्याःयतः विप्रागोविंदो
गावश्चेश्वराःअनुग्राहकायेषांतेषामेव अभद्राणिनभवंतिअन्येषांतु भवंति २४ तत्तस्मात् अथअनंतरमेवभजत अस्यकर्मअसुरपक्षपातं २५ उदिताउक्ताः २६ २७ २८

अतिथीनांपितॄणांचप्रशंसाऽर्थमाहुः आचार्यउपनीयवेदाध्यापकः ब्रह्मणोवेदस्यमूर्त्तिः २९ धर्मस्यात्मामूर्तिरतिथिःस्वयंसाक्षात् आत्मनःश्रीविष्णोःयद्वा आत्म
नः स्वस्यसर्वभूतेष्वात्मदृष्टिःकर्तव्येत्यर्थः ३० परेभ्यःपराभवएवार्तिस्ताम् ३१ संदेशमाहुः वृणीमहइति ३२ ननूपाध्यायत्वेकनिष्ठस्यममाभिवंदनंकरिष्यथ
तच्चगर्हितंतत्राहुः नेति अर्थेषुप्रयोजननिमित्तंयविष्ठानामभिवादनंननिंदंति किंचछंदोभ्यः मंत्रेभ्योऽन्यत्रवयोज्यैष्ठ्यस्यकारणंनतुमंत्रेषु अतोऽस्मभ्यंमंत्रदानॆ
तेनत्वमेवज्येष्ठोभविष्यसि यद्वाछंदोभ्योऽन्यत्रवेदान् विहायवयएवज्यैष्ठ्यस्यकारणंनभवति किंतुवेदाएवमुख्यंकारणंतत्साम्येतुवयः वेदज्ञत्वाच्चत्वमेवज्येष्ठइ-
त्यर्थः ३३ ३४ निंदितमपीदंयुष्मद्याच्ञाभंगभयेनकरिष्यामीत्याह सार्द्धेन विगर्हितंपौरोहित्यं धर्मशीलैःअधर्महेतुत्वात् किंच ब्रह्मवर्चउपव्ययंपूर्वसिद्धस्यब्र

आचार्योब्रह्मणोमूर्तिःपितामूर्तिःप्रजापतेः भ्रातामरुत्पतेर्मूर्तिर्मातासाक्षात्क्षितेस्तनुः २९ दयायाभगिनीमूर्तिर्धर्मस्यात्माऽतिथिःस्वयं
अग्नेरभ्यागतोमूर्तिःसर्वभूतानिचात्मनः ३० तस्मात्पितॄणामार्तानामार्तिंपरपराभवम् तपसाऽपनयंस्तातसंदेशंकर्तुमर्हसि ३१ वृ
णीमहेत्वोपाध्यायंब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंगुरुम् यथाऽञ्जसाविजेष्यामःसपत्नांस्तवतेजसा ३२ नगर्हयंतिह्यर्थेषुयविष्ठाङ्घ्र्यभिवादनम्
छंदोभ्योऽन्यत्रनब्रह्मन्वयोज्यैष्ठ्यस्यकारणम् ३३ ऋषिरुवाच अभ्यर्थितःसुरगणैःपौरोहित्येमहातपाः सविश्वरूपस्तानाह
प्रसन्नःश्लक्ष्णयागिरा ३४ विश्वरूपउवाच विगर्हितंधर्मशीलैर्ब्रह्मवर्चउपव्ययम् कथंनुमद्विधोनाथालोकेशैरभियाचि-
तम् प्रत्याख्यास्यतितच्छिष्यःसएवस्वार्थउच्यते ३५ अकिंचनानांहिधनंशिलोञ्छनंतेनेहनिर्वर्तितसाधुसत्क्रियः कथंविगर्ह्यं
नुकरोम्यधीश्वराःपौरोधसंहृष्यतियेनदुर्मतिः ३६ तथाऽपिनप्रतिब्रूयांगुरुभिःप्रार्थितंकियत् भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणैरर्थैश्च
साधये ३७ श्रीशुकउवाच तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधिना ३८ सुरद्विषांश्रियं-
गुप्तामौशनस्यापिविद्यया आच्छिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्याविद्ययाविभुः ३९ ययागुप्तःसहस्राक्षोजिग्येऽसुरचमूर्विभुः तांप्राहस
महेंद्रायविश्वरूपउदारधीः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ राजोवाच ययागुप्तःसहस्राक्षःस
वाहान्रिपुसैनिकान् क्रीडन्निवविनिर्जित्यत्रिलोक्याबुभुजेश्रियम् १ भगवंस्तन्ममाख्याहिवर्मनारायणात्मकम् यथाततायि-
नःशत्रून्येनगुप्तोजयन्मृधे २

ह्मवर्चसः व्ययकरम् प्रत्याख्यातुंचमादृशोनार्हतीत्याह कथन्विति तेषांशिष्यः शिक्षणार्हः सएवप्रत्याख्यानाभावए
वहिशिष्यस्यस्वार्थउच्यते ३५ ननुपौरोहित्येनधनलाभाद्धर्मःसिद्ध्येत् अन्यथानिर्धनस्यकुतोधर्मः अतएवतेनलोकोहृष्यतितत्राह अकिंचनानांशिलोञ्छ
नंहिधनं क्षेत्रेस्वाम्युपेक्षितकणिशोपादानंशिलम् हट्टादौपतितव्रीह्यादेरुपादानमुञ्छनं इहगृहाश्रमेतेनैवनिर्वर्तितासाधूनांसत्क्रियायेन ३६ कियदेतत्प्रार्थित
मल्पमेव अभ्यधिकमपिकरिष्यामीत्याह भवतामिति ३७ समाधिनापरमोद्यमेन ३८ वैष्णव्याश्रीनारायणकवचात्मिकया ३९ असुरचमूर्दैत्यसेनाः ४०
इतिश्रीभा० महापु० षष्ठस्कंधेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेविश्वरूपस्तुवर्मनारायणात्मकं इंद्रायप्राहयेनेंद्रोगुप्तोदैत्यानथाजयत् १ त्रिलोक्याःसंबंधिनींश्रियं १२

२ मंत्राभ्यामष्टाक्षरद्वादशाक्षराभ्यां कृतः स्वांगेषु करयोश्च न्यासो येन नारायणमयं वर्म संनह्येत् बध्नीयात् ४ तत्राष्टाक्षरेण पादाद्यष्टांगेषु न्यासमाह पादयोरिति सार्द्धेन प्रण
वसंपुटितमोंकाराद्येकैकमक्षरं विन्यसेत् विपर्ययं यथा भवत्येवं शिर आदि पादांतं वा विन्यसेत् उत्पत्तिन्यासं संहारन्यासं वा कुर्यादित्यर्थः ५ द्वादशाक्षरस्यो
द्धारः प्रणवादियकारांतमिति प्रणवसंपुटितमेकैकमक्षरं दक्षिणतर्जनीमारभ्य वामतर्जनीपर्यंतमंगुलिषु परिशिष्टमक्षरचतुष्टयमंगुष्ठयोराद्यंतपर्वसु न्यसेत् ६
मंत्रांतरन्यासमाह न्यसेदिति षकारणकारयोर्विश्लेषेण षडक्षराणि हृदयादिषु न्यसेत् ७ मकारमस्त्रमुद्दिश्य ध्यात्वा तन्मकारास्त्रं मः अस्त्राय फडित्ये

श्रीशुक उवाच वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेंद्रायानुपृच्छते नारायणाख्यं वर्माह तदिहैकमनाः शृणु ३ विश्वरूप उवाच धौतांघ्रिपा-
णिराचम्य सपवित्र उदङ्मुखः कृतस्वांगकरन्यासो मंत्राभ्यां वाग्यतः शुचिः नारायणमयं वर्म संनह्येद्भय आगते ४ पादयोर्जानुनोरूर्वोरु
दरे हृद्यथोरसि मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादोंकारादीनि विन्यसेत् ओं नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ५ करन्यासं ततः कुर्याद्द्वादशा
क्षरविद्यया प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ६ न्यसेद्धृदय ओंकारं विकारमनु मूर्धनि षकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिखया दिशेत्
वेकारं नेत्रयोर्युंज्यान्नकारं सर्वसंधिषु ७ मकारमस्त्रमुद्दिश्य मंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः सविसर्गं फडंतं तत्सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत् ओं विष्णवे
नम इति ८ आत्मानं परमं ध्यायेद्ध्येयं षट्शक्तिभिर्युतम् विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमं मंत्रमुदाहरेत् ९ ओं हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां न्यस्तां
घ्रिपद्मः पतगेंद्रपृष्ठे दरारिचर्मासिगदेषुचापपाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः १० जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्तिर्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पा
शात् स्थलेषु मायावटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः ११ दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः पायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः विमु
ञ्चतो यस्य महाट्टहासं दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः १२ रक्षत्वसौ माध्वनि यज्ञकल्पः स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरो वराहः रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवा
से सलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोऽस्मान् १३ मामुग्रधर्मादखिलात्प्रमादान्नारायणः पातु नरश्च हासात् दत्तस्त्वयोगादथ योगनाथः
पायाद्गुणेशः कपिलः कर्मबंधात् १४ सनत्कुमारोऽवतु कामदेवाद्धयशीर्षा मां पथि देवहेलनात् देवर्षिवर्यः पुरुषार्चनांतरात्कूर्मो हरि-
र्मां निरयादशेषात् १५

वं दिग्बंधे विनिर्दिशेत् ८ ध्येयमीश्वररूपमात्मानं ध्यायेत् षट्शक्तिभिः ऐश्वर्यादिभिर्भगशब्दवाच्याभिः विद्यान्वितेजश्च तपश्च
मूर्तिर्यस्य तम् इमं वक्ष्यमाणं श्रीनारायणकवचाख्यम् ९ अष्टगुणः अणिमाद्यष्टैश्वर्ययुक्तः १० यादसां गणा एव वरुणस्य पाशास्तस्मात् ११ अटवी आजिमुखं संग्रा-
मोपग्रहश्च आदिर्येषां तेषु संकटस्थानेषु १२ असौ प्रसिद्धो वराहो मामध्वनि रक्षतु यज्ञैरवयवरूपैः कल्प्यते निरूप्यत इति तथा उन्नीता उद्धृता धरा येन सः अद्रिकूटे-
षु गिरिशिखरेषु रामो जामदग्न्यः १३ उग्रधर्मादभिचारादिलक्षणात् हासात् गर्वात् नरः अवतु दत्तो दत्तात्रेयः अयोगात् योगभ्रंशात् १४ पथि यद्देवहेलनं नमस्का
रमकृत्वा गमनं तस्मात् पुरुषार्चनस्यांतरात् देवपूजाच्छिद्रात् द्वात्रिंशदपराधरूपान्नारदः १५ ७ ७ ७ ७

लोकाज्जनापवादाद्यज्ञः जननिमित्तोयों ऽनउपघातः तस्माद्बलभद्रः अवनात् कृतांतादितिपाठे कृतांतात् कालाद्रक्षतु क्रोधवशात् सर्पाणांगणात् अहींद्रः शेषः १६ कालमल भूतात् कलेः कल्किः धर्मावनायधर्मरक्षणार्थमधिकस्वीकृतावतारः १७ दिनस्यषट्सुभागेषुक्रमेणप्रातरादिसंज्ञेषुरात्रेश्चप्रदोषादिसंज्ञेषुरक्षाप्रार्थनम् मांकेशवइतित्रि भिः आसंगवंसंगवमभिव्याप्य १८ त्रिधामाब्रह्मादित्रिमूर्तिः श्रीमाधवः दोषेप्रदोषे अर्धरात्रे अर्धरात्रिपर्यंतेकालेनिशीथेचएकएवपद्मनाभो ऽवतु १९ अपररात्रेईशः श्रीवत्सधामाव्रतुप्रत्यूषेईशः श्रीजनार्दनः श्रीदामोदरः प्रभातेश्रीविश्वेश्वरो ऽनुसंध्यम् २० युगांतानलवत् तिग्मातीक्ष्णानेमिर्यस्यतच्चक्रं भगवतामप्रयुक्तंसत् अरिसै न्यंदंदग्धि अतिशयेनदहति तस्यायंस्वभावएवनतुतस्मात्प्रार्थनीयमित्यर्थः यद्वादंदग्धीतिलोट् मध्यमपुरुषः अत्रत्वमेवंभूतंचक्रमितिस्वरूपमुक्त्वा संबोध्यप्रार्थ्यते

धन्वंतरिर्भगवान्पात्वपथ्याद्द्वंद्वाद्भयादृषभोनिर्जितात्मा यज्ञश्चलोकादवताज्जनांताद्बलोगणात्क्रोधवशादहींद्रः १६ द्वैपायनो भगवान् प्रबोधाद्बुद्धस्तुपाखंडगणात्प्रमादात् कल्किः कलेः कालमलात्प्रपातुधर्मावनायोरुकृतावतारः १७ मांकेशवोगदयाप्रातरव्याद्गोविंद आसंगवमात्तवेणुः नारायणः प्राह्ण उदात्तशक्तिर्मध्यंदिनेविष्णुररींद्रपाणिः १८ देवोऽपराह्णे मधुहोग्रधन्वासायंत्रिधामाऽवतुमाधवो माम् दोषेहृषीकेशउतार्धरात्रेनिशीथएकोऽवतुपद्मनाभः १९ श्रीवत्सधामापररात्रईशः प्रत्यूषईशोऽसिधरोजनार्दनः दामोदरोऽ व्यादनुसंध्यंप्रभातेविश्वेश्वरोभगवान्कालमूर्तिः २० चक्रंयुगांतानलतिग्मनेमिभ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तम् दंदग्धिदंदग्ध्यरिसैन्यमा शुकक्षंयथावातसखोहुताशः २१ गदेऽशनिस्पर्शनविस्फुलिंगेनिष्पिंढिनिष्पिंढ्यजितप्रियासि कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्ण यचूर्णयारीन् २२ त्वंयातुधानप्रमथप्रेतमातृपिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन् दरेंद्रविद्रावयकृष्णपूरितोभीमस्वनो ऽरेर्हृदयानिकंपयन् २३ त्वंतिग्मधारासिवरारिसैन्यमीशप्रयुक्तोममछिंधिछिंधि चक्षूंषिचर्मन्शतचंद्रछादयद्विषामघोनांहरपापचक्षुषाम् २४ यन्नोभयंग्रहे भ्यो ऽभूत्केतुभ्योनृभ्यएवच सरीसृपेभ्योदंष्ट्रिभ्यस्तथाऽंहोभ्यएववा २५ सर्वाण्येतानिभगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् प्रयांतुसंक्ष यंसद्योयेनश्रेयःप्रतीपकाः २६ गरुडोभगवान्स्तोत्रस्तोभश्छंदोमयः प्रभुः रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्योविष्वक्सेनः स्वनामभिः २७ ७

अतिशयेनदहेति कक्षंशुष्कतृणं २१ अशनिवत् स्पर्शोयेषांतेविस्फुलिंगायस्याः तस्याः संबोधनंहेगदे त्वमजितस्यप्रियासि अहमच्युतस्यदासः अतःकूष्मांडादीन्-निष्पिंढिनिष्पिंढिसंचूर्णयसंचूर्णय अरींश्चचूर्णयचूर्णयसर्वत्रवीप्साअतिशीघ्रतायां २२ हेदरेंद्रपांचजन्यत्वंयातुधानादीन्विद्रावय विप्रग्रहाः ब्रह्मराक्षसाः ये ऽन्येचघोरदृ ष्टयस्तान् २३ तिग्माधारायस्यहेतिग्मधार असिवरखड्गश्रेष्ठत्वंममारिसैन्यंछिंधिछिंधि शतंचंद्राकाराणिमंडलानियस्मिन् हेशतचंद्रचर्मन् अघोनामपवतांद्विषांचक्षूंषि छादय पापचक्षुषांचउग्रदृष्टीनांचक्षूंषिहर २४ यत्वेभ्योभयम् अंहोभ्यः पापेभ्यः २५ श्रेयः प्रतीपकाः इष्टव्याघातकाः २६ स्तोत्राणिबृहद्रथंतरादिसामानितैः स्तोभ्यतेसंस्तूयतइतिस्तोत्रस्तोभः छंदोमयोवेदमूर्तिः सुपर्णोसिगरुत्मानित्यादिश्रुतेः ऐकपद्यपाठेस्तोभाः गीतिपूरकाक्षराणिस्तोत्रस्तोभेतिपाठेसामाधारभूतऋक्स्तोमः २७ ७

नामानिचरूपाणियानानिचवाहनानि आयुधानिचनोबुध्यादीन् पांतुपार्षदभूषणाः पार्षदमुख्यास्तेपांतु २८ सच्च असच्च मूर्तामूर्तंयत् तत्सर्वंजगत् २९ ऐकात्म्यस्यानुभावो नुध्यानंयेषांतेषांविकल्पोभेदस्तद्रहितोपि ३० सत्यमानेनसत्यभूतेनप्रमाणेन ३१ पुनरपिश्रीनृसिंहएवप्रार्थ्यते विदिक्ष्विति पात्वित्यनुषंगः यद्वा नारसिंहः प्रह्लादः स्व नेनश्रीनृसिंहनामगर्जनेनस्वतेजसास्वप्रभावेणग्रस्तानिसमस्तानिदिग्गजविषशस्त्रजलवाय्वग्न्यादीनांतेजांसिप्रभावायेनसः ३२ दंशितः कवचितः ३३ सोऽपिसाध्वसाद्भ याद्विमुच्यते ३४ तस्यतुभयंनभवेदेव ३५ एतद्विद्याप्रभावमितिहासेनाह इमामितिसार्द्धैस्त्रिभिः मरुधन्वनिनिरुदकेदेशे अनेनविद्यायाः क्षेत्रतीर्थानपेक्षत्वंदर्शितम् ३६ यत्रद्विजस्यक्षयोदेहत्यागस्तस्योपरि ३७ सद्यस्तत्क्षणादेवगगनात् न्यपतत् पाठांतरे अंगनाभिः सहवालखिल्योपदेशात्तस्यास्थीनिप्रास्यप्रक्षिप्यविस्मितः सन् -

सर्वापद्भ्योहरेर्नामरूपयानायुधानिनः बुद्धींद्रियमनःप्राणान् पांतुपार्षदभूषणाः २८ यथाहिभगवानेववस्तुतःसदसच्चयत् सत्येनानेननः सर्वेयांतुनाशमुपद्रवाः २९ यथैकात्म्यानुभावानांविकल्परहितःस्वयम् भूषणायुधलिंगाख्याधत्तेशक्तीःस्वमायया ३० तेनैवसत्यमानेन सर्वज्ञोभगवान्हरिः पातुसर्वैःस्वरूपैर्नःसदासर्वत्रसर्वगः ३१ विदिक्षुदिक्षूर्ध्वमधःसमंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः प्रहापयंल्लोकभ यंस्वनेनस्वतेजसाग्रस्तसमस्ततेजाः ३२ मघवन्निदमाख्यातंवर्मनारायणात्मकम् विजेष्यस्यंजसायेनदंशितोऽसुरयूथपान् ३३ एत- द्धारयमाणस्तुयंयंपश्यतिचक्षुषा पदावासंस्पृशेत्सद्यःसाध्वसात्सविमुच्यते ३४ नकुतश्चिद्भयंतस्यविद्यांधारयतोभवेत् राजदस्युग्र- हादिभ्योव्याघ्रादिभ्यश्चकर्हिचित् ३५ इमांविद्यांपुराकश्चित्कौशिकोधारयन्द्विजः योगधारणयास्वांगंजहौसमरुधन्वनि ३६ तस्यो- परिविमानेनगंधर्वपतिरेकदा ययौचित्ररथःस्त्रीभिर्वृतोयत्रद्विजक्षयः ३७ गगनान्न्यपतत्सद्यःसविमानोह्यवाक्शिराः सवालखिल्य वचनादस्थीन्यादायविस्मितः प्रास्यप्राचीसरस्वत्यांस्नात्वाधामस्वमन्वगात् ३८ श्रीशुकउवाच यइदंशृणुयात्कालेयोधारयतिचादृतः तंनमस्यंतिभूतानिमुच्यतेसर्वतोभयात् ३९ एतांविद्यामधिगतोविश्वरूपाच्छतक्रतुः त्रैलोक्यलक्ष्मींबुभुजेविनिर्जित्यमृधेऽसुरान् ४० इतिश्रीभागवतेम॰षष्ठस्कंधेनारायणवर्मनामाष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुकउवाच तस्यासन्विश्वरूपस्यशिरांसित्रीणिभारत सो- मपीथंसुरापीथमन्नादमितिशुश्रुम १ सवैबर्हिषिदेवेभ्योभागंप्रत्यक्षमुच्चकैः अवदद्यस्यपितरोदेवाःसप्रश्रयंनृप २ सएवहिददौ भागंपरोक्षमसुरान्प्रति यजमानोऽवहद्भागंमातृस्नेहवशानुगः ३ तद्देवहेलनंतस्यधर्मालीकंसुरेश्वरः आलक्ष्यतरसाभीतस्तच्छी र्षाण्यच्छिनद्रुषा ४

स्वंधामगंधर्वलोकंजगाम ३८ ३९ अधिगतःप्राप्तःसन् ४० इतिषष्ठस्कंधेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेविश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोप तः त्वष्ट्रोत्पादितेवृत्रेभीतैर्देवैर्हरेस्तुतिः १ सोमस्यपीथंपानंयस्मिन् एवंसुरापीथम् अन्नमत्तीत्यन्नादम् अत्रविश्वरूपेवैत्वाष्ट्रःपुरोहितोदेवानामासीदित्यादिश्रु तिरनुसंधेया १ तस्यासुरपक्षपातमाह सवाइतिद्वाभ्याम् प्रत्यक्षंप्रकटंयथाभवतितथासविनयंदेवेभ्योहविर्भागंइंद्रायेदमग्नयइदमित्युच्चैरवदत् अत्रहेतुः यस्यपित रोदेवाःसः २ असुरेभ्यस्तुपरोक्षंगुप्तंभागंददौ तदेवाह देवान्यजमानोऽसावसुरान्प्रतिभागमवहत् ३ ४ ७ ७ ७ ७

५ तांवारयितुंसमर्थः तथाऽपिजग्राह संवत्सरं तथैवस्थित्वासंवत्सरांते भूताक्रोशभीतः सन् भूतानांमध्येविशुद्ध्येलोकापवादपरिहारायसहरिरिंद्रोभूम्यादिभ्यस्तदघं विभज्यददौ ६ तुरीयंचतुर्थभागंखानस्यगर्तस्यपूरः पूरणंतेनवरेणयदिखानपूरणंस्वतएवभविष्यतितर्हिग्रहीष्यामीत्येवंभाषाबंधेनजग्राहेत्यर्थः ईरणमूषरम् अतएवोषरेऽध्ययनादिनिषिध्यते ७ छेदेसतिपुनर्विरोहः प्ररोहोभवत्वितिवरेणनिर्यासरूपेणब्रह्महत्यायादृश्यत्वात् निर्यासोनभक्ष्यः ८ शश्वत्कामवरेणयावत्प्रसवं गर्भानुपघातेनैवसंभोगवरेण अतएवरजोदर्शनेनतत्संगादिनकार्यम् ९ द्रव्यभूयोवरेणयस्मिन् द्रव्येक्षीरादावापोमिश्राभवेयुः तस्यभूयस्त्वमाधिक्यंस्यादितिवरेण यद्वास्वस्यैवनिर्झरोद्गमादिनाभूयस्त्ववरेण द्रवभूयइतिपाठेऽप्ययमेवार्थः यद्वा द्रवभूयस्त्वंसांसिद्धिकद्रवत्वंतेनवरेण अस्यविभागस्यविम्वरूपोवेत्याघ्रइत्यस्यांश्रुतावुक्तेः तद्विभागफलमाह तस्यापंहरतिनिराकरोति कः क्षिपन्बुद्बुदादिजलाद्बहिः प्रक्षिपन्नित्यर्थः यद्वाक्षिपन्जलंपापंहरति आहरतिगृण्हातीत्यर्थः अयंचतस्मादापोनपरिचक्ष्याइत्यादिश्रुत्यर्थउक्तः पाठांतरेहरिकिल्बिषमिंद्रपापं १० इंद्रायइंद्रंहंतुं शत्रवेशत्रूंस्तत्त्वेनदाह इंद्रशत्रोविवर्द्धस्वेति अत्रचेंद्रशत्रुपदस्याद्युदात्तत्वात्

सोमपीथंतुयत्तस्यशिरआसीत्कपिंजलः कलविंकःसुरापीथमन्नादंयत्सतित्तिरिः ५ ब्रह्महत्यामंजलिनाजग्राहयदपीश्वरः संवत्सरांतेतदघंभूतानांसविशुद्धये भूम्यंबुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्द्धाव्यभजद्धरिः ६ भूमिस्तुरीयंजग्राहखातपूरवरेणवै ईरणंब्रह्महत्यायारूपंभूमौप्रदृश्यते ७ तुर्यंछेदविरोहेणवरेणजगृहुर्द्रुमाः तेषांनिर्यासरूपेणब्रह्महत्याप्रदृश्यते ८ शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयंजगृहुः स्त्रियः रजोरूपेणतास्वंहोमासिमासिप्रदृश्यते ९ द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयंजगृहुर्मलम् तासुबुद्बुदफेनाभ्यांदृष्टंतद्धरतिक्षिपन् १० हतपुत्रस्ततस्त्वष्टाजुहावेंद्रायशत्रवे इंद्रशत्रोविवर्द्धस्वमाचिरंजहिविद्विषम् ११ अथान्वाहार्यपचनादुत्थितोघोरदर्शनः कृतांतइवलोकानांयुगांतसमयेयथा १२ विष्वग्विवर्द्धमानंतमिषुमात्रंदिनेदिने दग्धशैलप्रतीकाशंसंध्याऽभ्रानीकवर्चसं १३ तप्तताम्रशिखाश्मश्रुंमध्यान्हार्कोग्रलोचनम् १४ देदीप्यमानेत्रिशिखेशूलआरोप्यरोदसी नृत्यंतमुन्नदंतंचचालयंतंपदामहीम् १५ दरीगंभीरवक्त्रेणपिबताचनभस्तलम् लिहताजिह्वयार्क्षाणिग्रसताभुवनत्रयम् १६ महतारौद्रदंष्ट्रेणजृंभमाणंमुहुर्मुहुः वित्रस्ताद्रुद्रुवुर्लोकावीक्ष्यसर्वेदिशोदश १७

बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमितिस्मृतेर्बहुव्रीहिलक्षणापत्याइंद्रएवतस्यशत्रुरभूत् तदुक्तंश्रुत्यायदब्रवीत्स्वाहेंद्रशत्रुर्वर्धस्वेतितस्मादस्येंद्रः शत्रुरभवदिति तथाचशिक्षायाम् मंत्रोहीनः स्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह सवाग्वज्रोयजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुः स्वरतोपराधादिति ११ अन्वाहार्यपचनाद्दक्षिणाग्नेः १२ तंवीक्ष्यवित्रस्तालोकादशदिशोविदुद्रुवुरिति पंचमेनान्वयः कथंभूतम् विष्वक्समंततः इषुविक्षेपमात्रंप्रतिदिनंवर्धमानम् दग्धशैलप्रतीकाशंकृष्णवर्णम् संध्याऽभ्रानीकवद्वर्चोदीप्तिर्यस्यतम् १३ तप्तताम्रवच्छिरवाः श्मश्रूणिचयस्य मध्यान्हार्कवदुग्रेलोचनेयस्य १४ रोदसीआरोप्येवस्थितः १५ दरीवत् गंभीरेणवक्त्रेणमुहुर्मुहुर्जृंभमाणमित्यन्वयः कथंभूतेननभस्तलंपिबताऋक्षाणिजिह्वयालिहता भुवनत्रयंग्रसता १६ महताविस्तीर्णेनरौद्रादंष्ट्रायस्मिन् १७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

वृत्रनामानिर्वक्तियेनावृताइति त्वाष्ट्रीमूर्तिर्यस्य नमस्तस्मै तेन तथाचश्रुतिः सइमांलोकानावृणोत्तत्वृत्रस्यवृत्रत्वमिति १८ अग्रसत् भक्षितवान् १९ ग्रस्तंतेजोयेषाम् मर्त्यंच मंतर्यामिणम् त्रिभुवनस्यतेनव्याप्तत्वात् क्वापिगमनासंभवात् तत्रैवस्थित्वाउपतस्थुरित्यर्थः महाभयेपरित्राणमन्यतोनभवेदिति हरिमेवप्रपद्यंतेस्मुराः शरणमातुराः २० वाय्वादीनिपंचमहाभूतानितैर्निर्मितास्त्रयोलोकास्तेषामधिपतयोब्रह्मादयश्च ततोर्वाचीनावयंचसर्वेयस्मै अंतकायकालायउद्विजंतः संतोबलिंहराम असावपियस्मा-द्विभेतिततः परमेश्वरादेवनोऽस्माकमरणंशरणंरक्षणमस्तु २१ ततएवेत्यवधारणेहेतुमाहुः अविस्मितंनिरहंकारं कुतूहलशून्यंवाकुतः प्रशांतंरागादिशून्यम् तच्च कुतः स्वेनैवलाभेनपरिपूर्णकामं तच्चकुतः समम्उपाधिपरिच्छेदशून्यम् एवंभूतंपरमेश्वरंविना अपरंयः शरणार्थमुपसर्पति सबालिशोऽज्ञः यतोऽसौशुनोलांगूलेन पुच्छेनसमुद्रमतितितर्ति अतितर्तुमिच्छतीत्यर्थः यथातेनसमुद्रतरणंनभवतितथानिरीश्वराश्रयणेनव्यसनार्णवतरणंनभवतीतिभावः २२ महाभयेसएवरक्षकइतिदृ ष्टमित्याहुः यस्येतिद्वाभ्याम् यस्यमहाश्रृंगेजगतींपृथ्वीमिवस्वनावंबद्ध्वामनुःसत्यव्रतोयथावत् दुर्गंसंकटंततार सएववारिचरोमत्स्यमूर्तिर्नोऽस्मानस्याश्रितान् सतः

येनावृताइमेलोकास्तमसात्वाष्ट्रमूर्तिना सवैवृत्रइतिप्रोक्तः पापः परमदारुणः १८ तंनिजघ्नुरभिद्रुत्यसगणाविबुधर्षभाः स्वैःस्वैर्दिव्यास्त्रश स्त्रौघैःसोग्रसत्तानिकृत्तनशः १९ ततस्तेविस्मिताःसर्वेविषण्णाग्रस्ततेजसः मर्त्यंचमादिपुरुषमुपतस्थुःसमाहिताः २० देवाऊचुः वा य्वंबराग्न्यप्क्षितयस्त्रिलोकाब्रह्मादयोयेवयमुद्विजंतः हरामयस्मैबलिमंतकोसौबिभेतियस्मादरणंततोनस्तुनः २१ अविस्मितंतपरिपू-र्णकामंस्वेनैवलाभेनसमंप्रशांतम् विनोपसर्पत्यपरंहिबालिशःश्वलांगूलेनातितितर्तिसिंधुम् २२ यस्योरुश्रृंगेजगतींस्वनावंमनुर्यथाबद्ध्वा ततारदुर्गम् सएवनस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वारिचरोऽपिनूनम् २३ पुरास्वयंभूरपिसंयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैःकराले एकोर-विंदात्पतितस्ततारतस्माद्भयाद्येनसनोस्तुपारः २४ यएकईशोनिजमाययानःससर्जयेनानुसृजामविश्वम् वयंनयस्यापिपुरःसमीहतः पश्यामलिंगंपृथगीशमानिनः २५ योनःसपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृषुनित्यएव कृतावतारस्तनुभिःस्वमाययाकृत्वात्मसात्पाति युगेयुगेच २६ तमेवदेवंवयमात्मदैवतंपरंप्रधानंपुरुषंविश्वमन्यम् व्रजामसर्वेशरणंशरण्यंस्वानांसनोधास्यतिशंमहात्मा २७ ॥ ७

नूनंत्रातारक्षिष्यति २३ संयमांभसि प्रलयोदकेउदीर्णैरुद्भूतैः वातैर्येऊर्मयस्तेषांरवैः करालेभयंकरे अरविंदान्नाभिकमलात् पतितप्रायः एकःअसहायएवतस्मात् भ याद्येनततारसएवनःपारस्तारकोऽस्तु २४ किंचवयंभगवतैवसृष्टाःपालिताश्चबहुशः अतस्तमेवशरणंव्रजामेत्याहुः यएकइतित्रिभिः येनानुगृहीताः संतोविश्वंसृजाम नतुयूयमेवस्रष्टारोनान्योयुष्माकमनुग्राहकोऽस्तितस्यादर्शनात्तत्राहुः अस्मत्तःपुरः पूर्वमेवांतर्यामितयासमीहमानस्यापियस्यलिंगंरूपंनपश्यामः तत्रहेतुः पृथक्पृ थगीशाइत्यभिमानिनः २५ देवादिषुउपेंद्रपरशुराममत्स्यरामादितनुभिः कृतावतारःसन् आत्मसात्कृत्वापातिच २६ आत्मभूतंदैवतम् कुतः विश्वात्मकंतथापि विकारंशास्यंति अन्यम् विश्वात्मत्वेहेतुः परंकारणम् ननुप्रधानंपुरुषश्चविश्वस्यकारणंतत्राहुः प्रधानंपुरुषंचतदात्मकोऽपिसएवेत्यर्थः सएवनः शंविधास्य-ति २७ श्रीगुरुचरणारविंदाभ्यांनमः ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

प्रतीच्यांदिशिल्हदिप्रथममाविरभूत् २८ पुनश्चतंपुरोदृष्ट्वाईक्षणाल्हादेनविवशा अवनौदंडवत्पतिताः संतः शनैरुत्थायतुष्टुवुरित्यन्वयः कथंभूतंश्रीवत्सकौस्तुभौविनास्वतुल्यैः षोडशभिः सुनंदादिभिः परितः सेवितम् उन्निद्रशरदंबुरुहवदीक्षणेयस्यतम् २९ ३० यज्ञोवीर्यस्वर्गादिफलजननायसामर्थ्यंयस्यतस्मैनमः वयसेउतततफलपरिच्छेदकालात्मनेपि तद्विधानकेषुदैत्येषु अस्तंप्रक्षिप्तंचक्रंयेनएवंभूतैः प्रभावैः सुपुरुहूतयेशोभनबहुनाम्ने ३१ ननुममगुणातीतंरूपंविहायगुणोपाधिकंयज्ञवीर्यत्वादिकिमितिवर्णयंतेतत्राहुः यत्तवगुणत्रयस्येशितुर्नियंतुस्त्रिगुणात्मिकानांनितिसृणांगतीनांपरंसंपदंनिर्गुणस्वरूपंतद्विसर्गस्यार्वाचीनः इदानींतनः हेधातः वेदितुंनार्हति अतः केवलंतस्मैनमोऽस्तु ३२ मिताक्षराणिपद्यानिनमीयंतेहरेर्गुणाः इतिपद्यैरतुष्टुवंतः सद्योगद्येनतुष्टुवुः भक्त्युद्रेकेणबहुधासंबोधयंतोदुर्ज्ञेयत्वंप्रपंचयंति भगवन्नित्यादिनापरमंगलंशब्दोधर्मोयस्मिन् आत्मयोगेनाष्टांगेनयः समाधिश्चित्तैकाग्र्यंतेनपरिभावितः सुशीलितः परिस्फुटोयः पारमहंस्यधर्मोभगवद्भजनंतेनउद्घाटितंतमोरूपंकपाटंयस्मिन् तद्द्वारभूतेचित्ते अपावृतेकपाटे आत्मलोकेप्रत्यग्रूपेस्वयमेवोपलब्धमभिव्यक्तंयन्निजसुखंतदनुभवरूपोभवान् ३३ १ ननुकेवलानुभवरूपत्वेममसृष्ट्यादिकर्तृत्वंकथंतत्राहुः दुरवबोधइवतवायंविहारयोगः यद्यस्मात् अशरणोनिराश्रयः इदंविश्वम् अनवेक्षितोऽस्माकंसमवायोमेलनंसहाय्यंयेनसः ३४ २ दुर्ज्ञेयांतरमाहुः अथतत्रेति यथेहदेवदत्तोगृहादिनिर्मायतत्रस्वकृतशुभाशुभयोः फलमुपादत्तेएवंभवान् ब्रह्मस्वरूपोजीवरूपेणगुणविसर्गेपतितः सदुपादत्ति यद्वासमंजसमप्रच्युतंदर्शनंनिच्छक्तिर्यस्यसभवानुदास्तेउदासीनः साक्षितयावर्ततइति ३५ ३

श्रीशुकउवाच इतितेषांमहाराजसुराणामुपतिष्ठताम् प्रतीच्यांदिश्यभूदाविः शंखचक्रगदाधरः २८ आत्मतुल्यैःषोडशभिर्विनाश्री वत्सकौस्तुभौ पर्युपासितमुन्निद्रशरदंबुरुहेक्षणम् २९ दृष्ट्वातमवनौसर्वईक्षणाल्हादविक्लवाः दंडवत्पतिताराजञ्छनैरुत्थायतुष्टुवुः ३० देवाऊचुः नमस्तेयज्ञवीर्यायवयसेउततेनमः नमस्तेह्यस्तचक्रायनमः सुपुरुहूतये ३१ यत्तेगतीनांतिसृणामीशितुः परमंपदं नार्वाचीनोविसर्गस्यधातर्वेदितुमर्हति ३२ ॐनमस्तेऽस्तुभगवन्नारायणवासुदेवादिपुरुषमहापुरुषमहानुभावपरममंगलपरमकल्याणपरमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्वरलक्ष्मीनाथपरमहंसपरिव्राजकैः परमेणात्मयोगसमाधिनापरिभावितपरिस्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाटद्वारेचित्तेऽपावृतआत्मलोकेस्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवोभवान् ३३ १ दुरवबोधइवतवायंविहारयोगोयदशरणोऽशरीरइदमनवेक्षितास्मत्समवायआत्मनैवाविक्रियमाणेनसगुणमगुणः सृजसिपासिहरसि ३४ २ अथतत्रभवान्किंदेवदत्तवदिहगुणविसर्गपतितः पारतंत्र्येणस्वकृतकुशलाकुशलफलमुपादादाति आहोस्विदात्मारामउपशमशीलः समंजसदर्शनउदास्तइतिहवावनविदामः ३५ ३

७. ७. ७. ७.

तदेवं विरोधेन दुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वा तत्परिहारेण ज्ञानप्रकारमाहुः नहीति विरुध्यत इति विरोध उभयं न विरुद्धमित्यर्थः नत्वन्यद्दृष्टतेन त्वयि विकल्पो युज्यते अनंतैश्वर्यत्वादित्याहुः भगवतीति अपरिमिता गुणगणा यस्य तस्मिन्नीश्वरे स्वतंत्रे अनवगाह्यमतर्क्यं माहात्म्यं यस्य तस्मिन् विकल्प एवं वा एवं वेति वितर्कः किमत्र युक्तमिति विचार इत्थमेवेति तत्र प्रमाणाभासास्तदनुग्राहकाः कुतर्काश्चार्वाचीना वस्तुस्वरूपासंस्पर्शिनो ये विकल्पादयस्ते येषु शास्त्रेषु तैः कलिलं व्याकुलमंतः करणमाश्रयो यस्य दुरवग्रहस्य तेन वादिनां विवादस्यानवसरे अगोचरे ननु श्रद्धामात्रमेतत् युक्तिरुच्यतां तत्राहुः उपरतो मायामयः संसारो यस्मिन् तस्मिन् केवले ऽप्यात्ममायां मध्ये निधाय को न्वर्थः कर्तृत्वादिर्न संभवति यदि वस्तुतः कर्तृत्वादिर्भवेत् तर्हि विरोधः स्यात् ननु न दृश्यत इत्याहुः स्वरूपद्वयाभावादिति ३६ ४ अनुग्रहनिग्रहादिकं तु तन्मतिभेदेन त्वन्मायया त्वयि स्फुरतीत्याहुः समा विषमा च मतिर्येषां तेषां मतमभिप्रायम् सर्पादिविषया धीर्येषाम् यथा रज्जुखंडस्तथा तथा भाति यद्वा तमेवाविरोधं पुरुषमतिभेदेन दर्शयंति समविषमेति ३७ ५ तदेवं विरोधं परिहृत्य निश्चितं परमार्थमाहुः स एव हि नानारूपेण प्रतीतः वस्तुस्वरूपः सद्रूपः सर्वेषां गुणानां विषयाणामाभासैः प्रकाशैरुपलक्षितः ननु तेर्जीव एवोपलक्ष्यते न सर्वप्रत्य

नहि विरोध उभयं भगवत्यपरिगणितगुणगण ईश्वरेऽनवगाह्यमाहात्म्येऽर्वाचीनविकल्पवितर्कविचारप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःकरणाश्रयदुरवग्रहवादिनां विवादानवसरे उपरतसमस्तमायामये केवल एवात्ममायामंतर्धाय को न्वर्थो दुर्घट इव भवति स्वरूपद्वयाभावात् ३६ ४ समविषममतीनां मतमनुसरसि यथा रज्जुखंडः सर्पादिधियाम् ३७ ५ स एव हि पुनः सर्ववस्तुनि वस्तुस्वरूपः सर्वेश्वरः सकलजगत्कारणकारणभूतः सर्वप्रत्यगात्मत्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षित एक एव पर्यवशेषितः ३८ ६ अथ ह वाव तव महिमामृतरससमुद्रविप्रुषा सकृदवलीढया स्वमनसि निष्यंदमानानवरतसुखेन विस्मारितदृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासाः परमभागवता एकांतिनो भगवति सर्वभूतप्रियसुहृदि सर्वात्मनि नितरां निरंतरं निर्वृतमनसः कथमु ह वा एते मधुमथन पुनः स्वार्थकुशला ह्यात्मप्रियसुहृदः साधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवां विसृजंति न यत्र पुनरयं संसारपर्यावर्तः ३९ ७ त्रिभुवनात्मभवन त्रिविक्रम त्रिनयन त्रिलोकमनोहरानुभाव तवैव विभूतयो दितिजदनुजादयश्चापि तेषामनुपक्रमसमयोऽयमिति स्वात्ममायया सुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधं दंडम् दंडधर दधर्थ एवमेनमपि भगवन् जहि त्वाष्ट्रमुत यदि मन्यसे ४० ८

गात्मत्वात् सर्वजीवांतर्यामित्वात् जडतादात्म्याध्यासेन जीवस्यापि जडप्रायत्वात् न तेन विना प्रकाश इति भावः पर्यवशेषितः नेति नेतीत्यादिश्रुतिभिः ३८ ६ अतस्त्वद्भक्तिरेव परमपुरुषार्थ इत्याहुः अथ हेति पर्यावर्त इत्यंतेन यस्मादेवंभूतस्त्वं परमेश्वरः अथ ह वाव अत एव हि हे मधुमथन परमभागवता एते त्वत्पादांभोजानुसेवां कथं मुहुर्मुहुर्विसृजंतीत्यन्वयः हि यस्मात्स्वार्थे पुरुषार्थे कुशलाः निपुणाः अत एव आत्मा त्वमेव प्रियः सुहृच्च येषां ते साधवो रागादिशून्याः तत्र हेतुः तव महिमैवामृतरससमुद्रस्तस्य विप्रुषा बिंदुमात्रेण सकृदपि लीढया आस्वादितया स्वमनसि निष्यंदमानमतिशयेन स्रवत् यन्निरंतरं सुखं तेन विस्मारिता दृष्टश्रुतविषयाः सुखलेशाभासा येषां ते अत एव भगवति त्वयि नितरां निरंतरं निर्वृतं च मनो येषां ते यत्र यस्यामनुसेवायां सत्याम् ३९ ७ मन्युं तं विज्ञापयंति त्रिभुवनेत्यादिना यावत्समाप्ति त्रिभुवनमात्मा स्वरूपं भवनं च यस्य त्रिभुवनस्यात्मा भवनं चेति वा त्रयो विक्रमा यस्य त्रीन् लोकान्नयतीति तथा त्रयाणां लोकानां मनोहरोऽनुभावो यस्य एवं च तु धर्मसंबोधनान्याहुः तेषामनुपक्रमसमयः उद्यमकालो न भवतीति मत्वा हे दंडधर पूर्वं यथा दंडं दधर्थ धृतवानसि एवमेव त्वाष्ट्रमपि जहि यदि मन्यसे हंतुं यदीच्छसि ४० ८

प्रथमंतावत्त्वदीयानामस्माकमंतस्तापंशामयितुमर्हसि तावकानामित्यत्रहेतुः हेपितः हेपितामहतवचरणनलिनयुगलध्यानेनैवानुबद्धोहृदयेनिगडः शृंखलायेषाम् स्वलिंगवि-वरणेननिजमूर्तिप्रकटनेनस्वीकृतानां केनअनुकंपयाः नुरंजितंसानुरागंचतदनुविशदंरुचिरंचस्मितंतत्सहितेनावलोकनेनतथानुकंपयैवविगलितोमधुरोसुस्वरसः प्रियवाक्सैवामृतकलातयाच ४१ ९ किंचअस्मदभिप्रायस्त्वयाज्ञायतएव किमत्रास्माभिर्विज्ञापनीयमित्याहुः अथहेभगवन्तवास्माभिरिहकियान्वार्थविशेषोविज्ञापनीयः स्यादित्यन्वयः यथाहिरण्यरेतसोऽग्नेस्तदंशभूतैर्विस्फुलिंगादिभिः प्रकाशोनक्रियते तथानवास्माभिः कार्यार्थप्रकाशनंनकार्यमित्यर्थः अत्रहेतुगर्भाणिविशेषणानि अखिलजगतामुत्पत्त्यादिषुनिमित्तायमानयादिव्यमाययाविनोदोयस्य अतएवसर्वजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुब्रह्मस्वरूपेणप्रत्यगात्मांऽतर्यामीतद्रूपेणचबहिरपिप्रधानरूपेणदेशकालदेहावस्थानविशेषाननुलंघ्यानुभवतः कथंतेषामुपादानतयाउपलंभकतयाच उपादानस्योपलंभकतयेतिवा अतएवसर्वेषांप्रत्ययानांबुद्ध्यादीनामपिसाक्षिणः साक्षित्वेहेतुः

अस्माकंतावकानांतवनतानांततततामहतवचरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृदयनिगडानांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपाऽनुरं-जितविशदरुचिरशिशिरस्मितावलोकेनविगलितमधुरमुखरसामृतकलयाचांतस्तापमनघार्हसिशमयितुम् ४१ ९ अथहभगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायाविनोदस्यसकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेणप्रधानरूपेणचयथादेशकालदेहावस्थानविशेषंतदुपादानोपलंभकतयाऽनुभवतःसर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरीरस्यसाक्षात्परब्रह्मणः परमात्मनःकियानिहवाअर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्यात्विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः ४२ १० अतएवस्त्वयंतदुपकल्पयास्माकंभगवतःपरमगुरोस्तवचरणशतपलाशच्छायांविविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुपसृतानांवयंयत्कामेनोपसादिताः ४३ ११ अथाद्यइशजहित्वाङ्ग्यसतभुवनत्रयम् ग्रस्तानियेननःकृष्णातेजास्यरूपायुधानिच ४४ हंसायदह्रनिलयायनिरीक्षका-यकृष्णायमृष्टयशसेनिरुपक्रमाय सत्संग्रहायभवपांथनिजाश्रमाप्तावंतेपरीष्टगतयेहरयेनमस्ते ४५ श्रीशुकउवाच अथैवमीडितोराजन्सादरंत्रिदशैर्हरिः स्वमुपस्थानमाकर्ण्यप्राहतानभिनंदितः ४६

आकाशवत् अलिप्तंशरीरंस्वरूपंयस्य अलिप्तत्वेहेतुद्वयम् साक्षात्परब्रह्मणोनिरुपाधेःपरमात्मनः शुद्धसत्त्वमूर्तेश्च ४२ १० अतएवसर्वज्ञत्वादेववयंयत्कामेनयस्यकार्यस्यकामेनोपसादिताः प्रापितास्तदस्माकंकार्यंस्वयमेवोपकल्पयसंपादयेति चरणमेवशतपलाशंकमलंतस्यच्छायांविविधैर्वृजिनैर्यःसंसारपरिश्रमस्तस्योपशमकरीमुपसृतानांप्राप्तानां ४३ ११ पूर्वंभक्तेरुत्कर्षोक्तेस्तत्कामशंकामापनुदतिस्वकामंकथयंति अथोऽनंतरमेव ४४ श्रीयंतद्ध्यायपुनःप्रणमंति हंसायशुद्धायहरयेआर्तिहरायतेनमः शुद्धत्वेहेतवः दह्रनिलयायदहृदयाकाशनिकेतायनिरीक्षकायबुध्यादिसाक्षिणेकृष्णायसदानंदरूपाय कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतेइतिनिरुक्तेः आर्तिहरत्वेहेतवः मृष्टंरुचिकरंयशोयस्यनिरुपक्रमाय आदिशून्यायसद्भिःसंगृह्यतइतितथातस्मैभवपांथः भवरूपेपथिवर्तमानः तस्यजनस्यनिजाश्रमप्राप्तौस्वशरणप्राप्तौसत्यांसंसारस्यांतेपरीष्टासर्वतःपूजिताउत्तमगतिःफलंयस्तस्मै ४५ अभिनंदितःसंतोषितः ४६

मदीयमुपस्थानंस्तोत्रंतत्सहितयाविद्ययाज्ञानेनआत्मनऐश्वर्यमसंसारित्वंतस्यस्मृतिर्ययानहिविरोधउभयमित्यादिनाकर्तृत्वभोक्तृत्वादेर्मायिकत्वोक्तेः भक्तिश्चययाभवति ४७ अथाह भगवन्नित्यादिनाभक्तेः सर्वोत्कर्षोक्तेर्भक्तमभिनंदति किमिति ४८ यदुक्तंदेवैः स्वयंतदुपकल्पयास्माकमित्यादितत्संपादनंकृपालोर्ममानुचितमित्याशयेनाह नवेदे तिद्वाभ्याम् गुणेषुतत्त्वदर्शीतान्विषयान् तथाविधोऽज्ञएव ४९ कर्मनवक्तिप्रवृत्तिमार्गंनवक्तिहि अपथ्यंयथानरायतिनददाति भिषकूतमः सद्वैद्यः ५० एवंतत्त्वकथनेनानौचि त्यपरित्यत्यतदभिप्रायमनुसरन्नाह मघवन्निति विद्यावृतैस्तपसाचसारंदृढंगात्रंशरीरं याचतयाचध्वं ५१ तत्रतदीयविद्यातिशयमाह सवाइतिद्वाभ्याम् एवंह्यत्रप्रसिद्धा कथा निशम्याथर्वणंदक्षंप्रवर्ग्यब्रह्मविद्ययोः दध्यंचंसमुपागम्यतमूचतुरथाश्विनौ भगवन्देहिनौविद्यामितिश्रुत्वासचाब्रवीत् कर्मण्यवस्थितोद्याहंपश्चाद्वक्ष्यामिग- च्छतम् तयोर्निर्गतयोरेवशक्रआगत्यतंमुनिम् उवाचभिषजोर्विद्यांमाऽवदीरश्विनोर्मुने यदिमद्वाक्यमुल्लंघ्यब्रवीषिसहसैवते शिरश्छिंद्यांनसंदेह इत्युक्त्वासययौह रिः इंद्रेगतेतयाऽभ्येत्यनासत्यावूचतुर्द्विजम् तन्मुखादिंद्रगदितंश्रुत्वातावूचतुःपुनः आवांतवशिरश्छित्वापूर्वमश्वस्यमस्तकम् संधास्यावस्ततोब्रूहितेनविद्यांच-

श्रीभगवानुवाच प्रीतोहंवःसुरश्रेष्ठामदुपस्थानविद्यया आत्मैश्वर्यस्मृतिःपुंसांभक्तिश्चैवययामयि ४७ किंदुरापंमयिप्रीतेतथाऽपिविबुधर्षभाः मय्येकांतमतिर्नान्यन्मत्तोवांछतितत्त्ववित् ४८ नवेदकृपणःश्रेयआत्मनोगुणवस्तुदृक् तस्यतानिच्छतोयच्छेत्यदि सोपितथाविधः ४९ स्वयंनिःश्रेयसंविद्वान्नवक्त्यज्ञायकर्महि नरातिरोगिणोऽपथ्यंवांछितोहिभिषक्तमः ५० मघवन्यातभद्रंवोदध्यंचमृषिसत्तमम् विद्याव्रततपःसारंगात्रंयाचतमाचिरम् ५१ सवाअधिगतोदध्यङ्अश्विभ्यांब्रह्मनिष्कलम् यद्वाअश्वशिरोनामतयोरमरतांव्यधात् ५२ दध्यङ्ङाथर्वणस्त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मकम् विश्वरूपाययत्प्रादात्त्वष्टायत्त्वमधास्ततः ५३ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यांधर्मज्ञोंगानिदास्यति ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः ५४

नौद्विज तस्मिन्निंद्रेणसंछिन्नेपुनःसंधायमस्तकं निजंतेदक्षि- णांदत्वागमिष्यावोयथागतम् एतच्छ्रुत्वातथोवाचदध्यङ्ङाथर्वणस्तयोः प्रवर्ग्यंब्रह्मविद्यांचसत्कृतोऽसत्यशंकितइति ततश्चायमर्थः दध्यङ्निष्कलंशुद्धं निर्विकारंब्र ह्मअधिगतः ज्ञातवान् पागांतरेत्वनिष्कृतंनितरांकृतंभवतितंप्रवर्ग्यंचाधिगतः ज्ञातवान् ततोऽश्विभ्यांप्रादात् इत्युत्तरस्यानुषंगः उपदिदेशेत्यर्थः कथंभूतंब्रह्मयद्वै अ श्वशिरसाप्रोक्तत्वादश्वशिरोनामप्रसिद्धम् तयोरमरतांजीवन्मुक्तत्वंव्यधात् तथाचश्रुतिः अश्वस्यशीर्ष्णाप्रयदीमुवाचेति ५२ मदात्मकंवर्मश्रीनारायणकवचमधि गतइतिपूर्वस्यानुषंगः तत्रहेतुःयद्यस्मात् त्वष्ट्रेप्रादात् किंतत् यत् त्वष्टाविश्वरूपायपुत्रायप्रादात् कीदृशम् यत्त्वंततोविश्वरूपात् अधाः धृतवानसि तदेवंविद्ययासारंगात्रं याचध्वमित्यर्थः ५३ ननुमेस्वंदेहंकथंदास्यतितत्राह युष्मभ्यमंगानिअस्थीनियाचितःसन्दास्यति यतोधर्मज्ञः विशेषतोऽश्विभ्यांशिष्याभ्यामित्यादास्यति अस्थीनीत्य नेनहेयत्वंदर्शितंतैरस्थिभिर्विश्वकर्मणाविनिर्मितआयुधश्रेष्ठोवज्रोभविष्यतीतिशेषः ५४ ७ ७ ७ ७

येनभवान्त्वष्ट्रशिरोहर्ताहरिष्यति ममतेजसाउपबृंहितःसन् तेजश्चअस्त्राणिचसंपदश्चभूयःप्राप्स्यथ महाकायस्त्रिभुवनग्रासीसएवास्मान् हन्यादितिशंकाकुल
चित्तान् प्रत्याह मत्पराश्चकेऽपिनहिंसंति अतोयुष्माकंभद्रमेवेति ५५ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ दशमेकेशवादिष्टदध्यङ्ङस्थिजवज्रधृक् इं
द्रोयुध्यतत्वष्ट्रेणसासुरेणसनिर्जरः १ १ मोदमानएवतन्मुखाद्धर्मश्रोतुकामःप्रत्याचक्षाणइवोवाच २ अपीतिद्वाभ्याम् हेवृंदारकाः अपिकिंसंस्थायांमृ
त्यौयेभिद्रोहोदुःसहस्तंनजानीथ ३ आत्मादेहः वयंजानीमएवकिंतुश्रीविष्णुरस्मत्सुखेनयाचतइतिचेत्तत्राह याचतेविष्णवेऽपिदातुंकउत्सहेत ४ पुण्यश्लो
कैरीड्यानिकर्माणियेषाम् ५ याचकोयदिवेदतर्हिनयाचेत् यदीश्वरःदानसमर्थश्चेत्तर्हिसोऽपिनेतिनाह अतोयथातवसंकटंस्वार्थपरानजानीमः एवंप्र

येनत्वष्ट्रशिरोहर्तामत्तेजउपबृंहितः तस्मिन्विनिहतेयूयंतेजोऽस्त्रायुधसंपदः भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परान् ५५
इतिश्रीभा०म० षष्ठस्कंधेनवमोऽध्यायः ९ श्रीशुकउवाच इंद्रमेवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः पश्यतामनिमेषाणां
तत्रैवांतर्दधेहरिः १ तथाभियाचितोदेवैरृषिराथर्वणोमहान् मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत २ अपिवृंदारकायूयंनजानी
थशरीरिणाम् संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चेतनापहः ३ जिजीविषूणांजीवानामात्माप्रेष्ठइहेप्सितः कउत्सहेततंदातुंभि
क्षमाणायविष्णवे ४ देवाऊचुः किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुंसांभूतानुकंपिनाम् भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणां
५ ननुस्वार्थपरोलोकोनवेदपरसंकटम् यदिवेदनयाचेतनेतिनाहयदीश्वरः ६ ऋषिरुवाच धर्मंवःश्रोतुकामेनयूयंमेप्र
त्युदाहृताः एषवःप्रियमात्मानंत्यजंतंसंत्यजाम्यहम् ७ योऽध्रुवेणात्मनानाथानधर्मंनयशःपुमान् ईहेतभूतदययासशो
च्यःस्थावरैरपि ८ एतावानव्ययोधर्मःपुण्यश्लोकैरुपासितः योभूतशोकहर्षाभ्यामात्माशोचतिहृष्यति ९ अहोदैन्यमहोक
ष्टंपारक्यैःक्षणभंगुरैः यन्नोपकुर्यादस्वार्थैर्मर्त्यःस्वज्ञातिविग्रहैः १० श्रीशुकउवाच एवंकृतव्यवसितोदध्यङ्ङाथर्वणस्त
नुम् परेभगवतिब्रह्मण्यात्मानंसंनयन्जहौ ११ यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वदृग्ध्वस्तबंधनः आस्थितःपरमंयोगंनदेहं
बुबुधेगतम् १२ अथेंद्रोवज्रमुद्यम्यनिर्मितंविश्वकर्मणा मुनेःशक्तिभिरुत्सिक्तोभगवत्तेजसान्वितः १३ वृतोदेवगणैःसर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत
स्तूयमानोमुनिगणैस्त्रैलोक्यंहर्षयन्निव १४

त्याचक्षमाणः त्वंमत्संकटंनजानासीतिभावः ६ मेमयाप्रत्युदाहृताःप्रत्युक्ताःमांत्यजंतंत्यक्ष्यंतमा-
त्मानंदेहम् ७ अध्रुवेणात्मनादेहेननेहेताथाः ८ भूतानांशोकेनशोचतिहर्षेणप्रहृष्यतियआत्मास्वयंतस्ययोधर्मःएतावानेवाव्ययदृढत्वर्थः ९ पारक्यैःश्वसृगालादि-
भक्ष्यैःअस्वार्थैःआत्मोपयोगशून्यैःस्वविज्ञातयःपुत्रादयःविग्रहोदेहःतैर्नोपकुर्यादितियत् १० कृतंव्यवसितंनिश्चयोयेन आत्मानंक्षेत्रज्ञंसन्नयन्नेकीकुर्वन्तनुंज
हौ ११ यताअक्षादयोयेनतत्त्वंपश्यतीतितत्त्वदृक्ध्वस्तानिबंधनानियस्य १२ अथेंद्रःअशोभतेत्युत्तरेणान्वयःमुनेःशक्तिभिःअस्थिभिर्निर्मितं उत्सिक्तःऊर्जितःमुनेः
शक्तिभिरितिवापाठः १३ १४

असुरानीकानां यूथपैः पर्यस्तं परिवृतं १५ रणः संग्रामः प्रथमे चतुर्युगे त्रेतायुगस्य मुखे आरंभे १६ १७ नामृष्यन् नासहंत १८ १९ २० २१ २२ शतघ्नी चत्वारि हस्ता लोहकंटकसंचिता भुशुंडी सर्वतो लोहकंटकानि क्रमोन्नतेत्यभिधानम् २३ पुंखो मूलदेशः एकस्य मूलदेशमनु तत्संलग्नोऽपरस्य पुंखो यथा भवति तथा नभस्थे-घनैर्ज्योतींषीवेत्यनेन तेषां तद्भासिः सूचिता २४ तामेवाहुः ततइति शस्त्राणामस्त्राणांच यानि वर्षाणि तेषां मोघाः नासेदुः न प्रापुः सिद्धपथे आकाशे २५ क्षीणा अस्त्राणां च शस्त्राणां च ओघा येषाम् गिरिशृंगे द्रुमै रुपलैश्च २६ तानि द्वैसैनिकान् शस्त्राणामस्त्राणां च पूगैः समूहैरक्षतान् क्षतरहितान् स्वस्तिमतः सु

वृत्रमप्यद्रवच्छेत्तुमसुरानीकयूथपैः पर्यस्तमोजसा राजन्क्रुद्धो रुद्र इवांतकम् १५ ततः सुराणामसुरै रणः परमदारुणः त्रेतामुखे नर्मदायामभवत्प्रथमे युगे १६ रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यां पितृवन्हिभिः मरुद्भिर्ऋभुभिः साध्यैर्विश्वेदेवैर्मरुत्पतिम् १७ दृष्ट्वा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वमायया नामृष्यन्नसुरा राजन्मृधे वृत्रपुरःसराः १८ नमुचिः शंबरोऽनर्वा द्विमूर्धा ऋषभोऽम्बरः हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्तिरयोमुखः १९ पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हेतिरुत्कलः दैतेया दानवा यक्षा रक्षांसि च सहस्रशः २० सुमालिमालिप्रमुखाः कार्तस्वरपरिच्छदाः प्रतिषिध्येंद्रसेनाग्रं मृत्योरपि दुरासदम् २१ अभ्यर्दयन्नसंभ्रांताः सिंहनादेन दुर्मदाः गदाभिः परिघैर्बाणैः प्रासमुद्गरतोमरैः २२ शूलैः परश्वधैः खड्गैः शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः सर्वतोऽवाकिरञ्छस्त्रैरस्त्रैश्च विबुधर्षभान् २३ नतेऽदृश्यंत संछन्नाः शरजालैः समंततः पुंखानुपुंखपतितैर्ज्योतींषीव नभोघनैः २४ नते शस्त्रास्त्रवर्षौघा ह्यासेदुः सुरसैनिकान् छिन्नाः सिद्धपथे देवैर्लघुहस्तैः सहस्रधा २५ अथ क्षीणास्त्रशस्त्रौघा गिरिशृंगद्रुमोपलैः अभ्यवर्षन्सुरबलं चिच्छिदुस्तांश्च पूर्ववत् २६ तानक्षतान्स्वस्तिमतो निशाम्य शस्त्रास्त्रपूगैरथ वृत्रनाथाः द्रुमैर्दृषद्भिर्विविधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरेंद्रसैनिकान् २७ सर्वे प्रयासा अभवन्विमोघाः कृताः कृता देवगणेषु दैत्यैः कृष्णानुकूलेषु यथा महत्सु क्षुद्रैः प्रयुक्ता रुशती रूक्षवाचः २८ ते स्वप्रयासं वितथं निरीक्ष्य हरावभक्ता हतयुद्धदर्पाः पलायनायाजिमुखे विसृज्य पतिं मनस्ते दधुरात्तसाराः २९ वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान्मनस्वी प्रधावतः प्रेक्ष्य बभाष एतत् पलायितं प्रेक्ष्य बलं च भग्नं भयेन तीव्रेण विहस्य वीरः ३० कालोपपन्नां रुचिरां मनस्विनामुवाच वाचं पुरुषप्रवीरः हे विप्रचित्ते नमुचे पुलोमन् मयानर्वञ्छंबर मे शृणुध्वम् ३१ जातस्य मृत्युर्ध्रुव एष सर्वतः प्रतिक्रिया यस्य न चेह क्लृप्ता लोको यशश्चाथ ततो यदि ह्यमुं मृत्युं वरं को न वृणीत युक्तम् ३२ स्तिनः द्रुमादिभिश्च अविक्षतान्निशाम्य दृष्ट्वा

तेनाथो येषां ते तत्रसुः भीताः २७ कृताः कृताः पुनः पुनः कृताः कृष्णोऽनुकूलो येषां तेषु देवगणेषु रुशतीः रुशत्यः अकल्याण्यः रूक्षाः परुषा वाचो यथा महत्सु क्षोभकर्यो न भवंति तद्वत् २८ हतो युद्धदर्पो येषाम् आत्तः परैर्गृहीतः सारो धैर्यं येषां ते अतिप्रसिद्धा अपि ते दैत्या एव ते इत्यस्यापौनरुक्त्यं आजिमुखे युद्धारंभे पतिं विसृज्य पलायनाय मनो दधुः यतो हरावभक्ताः २९ प्रधावतः पलायमानान् प्रेक्ष्य आदावेव तीव्रेण भयेन पलायितं भग्नं च तत् द्रुतं सैन्यं तच्च प्रेक्ष्य एतद्वक्ष्यमाणं बभाषे ३० तदेव विशिनष्टि कालोपपन्नामवसरोचिताम् मनस्विनां रुचिराम् हे मयहे अनर्वन् मेवाचं शृणुत ३१ ततो मृत्योरिह यशः लोकः स्वर्गश्च यदि स्यात् अथ तर्हि अमुं मृत्युं युक्तं समीचीनं प्राप्तम् ३२ ७

ब्रह्मसंधारणयाकलेवरंजह्यादितियत् सएकोमृत्युः वीरशयेरणभूमौअनिवृत्तः अपराङ्मुखःसन् जह्यादितियत् सएवैकः तौद्वाविहशास्त्रेसंमतौमृत्यू तथाचस्मृ
तिः द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडलभेदिनौ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतइति ३३ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांदशमोऽध्यायः १० एकादशेतुवृत्रस्व-
वध्यमानस्यवज्रिणा भक्तिज्ञानबलोदर्कांश्चित्रावाचोऽनुवर्णिताः १ शंसतः कथयतः पत्युर्वचः १ कालानुकूलैः कालानुवर्तिभिः काल्यमानांविद्राव्यमाणा
म् २ अमर्षितअसहमानः तांस्त्रिदशान्निवार्यनिर्भर्त्स्यचेदंवक्ष्यमाणमुवाच ३ तदेवाहद्वाभ्याम् मातुरुच्चरितैःपुरीषभारैः प्रथमांतपाठेदेवानांसंबोधनम् एव

द्वौसंमताविहमृत्यूदुरापौयद्ब्रह्मसंधारणयाजितासुः कलेवरंयोगरतोविजह्याद्यदग्रणीर्वीरशयेऽनिवृत्तः ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेष
ष्ठस्कंधेदशमोऽध्यायः १० श्रीशुकउवाच तएवंशंसतोधर्मंवचःपत्युरचेतसः नैवागृह्णन्भयत्रस्ताःपलायनपरान्नृप १ विशी-
र्यमाणांपृतनामासुरीमसुरर्षभः कालानुकूलैस्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत् २ दृष्ट्वातप्यतसंक्रुद्धइंद्रशत्रुरमर्षितः तान्निवार्यौ
जसाराजन्निर्भर्त्स्येदमुवाचह ३ किंवउच्चरितैर्मातुर्धावद्भिःपृष्ठतोहतैः नहिभीतवधःश्लाघ्योनस्वर्ग्यःशूरमानिनाम् ४ यदिवःप्र
धनेश्रद्धासारंवाक्षुल्लकाहृदि अग्रेतिष्ठतमात्रंमेनचेद्ग्राम्यसुखेस्पृहा ५ एवंसुरगणान्क्रुद्धोभीषयन्वपुषारिपून् व्यनदत्सु
महाप्राणोयेनलोकाविचेतसः ६ तेनदेवगणाःसर्वेवृत्रविस्फोटनेनवै निपेतुर्मूर्च्छिताभूमौयथैवाशनिनाहताः ७ ममर्दपद्भ्यांसु
रसैन्यमातुरंनिमीलिताक्षंरणरंगदुर्मदः गांकंपयन्नुद्यतशूलओजसानालंवनंयूथपतिर्यथोन्मदः ८ विलोक्यतंवज्रधरोऽत्यम-
र्षितःस्वशत्रवेऽभिद्रवतेमहागदाम् चिक्षेपतामापततींसुदुःसहांजग्राहवामेनकरेणलीलया ९ सइंद्रशत्रुःकुपितोभृशंतयामहें
द्रवाहंगदयोरुविक्रमः जघानकुंभस्थलउन्नदन्मृधेतत्कर्मसर्वेसमपूजयन्नृप १० ऐरावतोवृत्रगदाभिमृष्टोविघूर्णितोऽद्रिःकु
लिशाहतोयथा अपासरद्भिन्नमुखःसहेंद्रोवमन्नसृक्सप्तधनुर्भृशार्तः ११ नसन्नवाहायविषण्णचेतसेप्रायुंक्तभूयःसगदांम
हात्मा इंद्रोऽमृतस्यंदिकराभिमर्शवीतव्यथःक्षतवाहोवतस्थे १२ सतंनृपेंद्राहवकाम्ययारिपुंवज्रायुधंभ्रातृहणंविलोक्य स्म
रंश्चतत्कर्मनृशंसमंहः शोकेनमोहेनहसन्जगाद १३

तोहतैर्दैत्यैः किंनकिंचित् नयशोनापिधर्मः तदेवाह नहीति ४ प्रधनेसंग्रामेसारंधैर्यंयदिचे
न्नहिहेक्षुल्लकाः क्षुद्राःमात्रंक्षणमात्रमग्रेतिष्ठत नचेदिहलोकभोगेस्पृहाऽस्ति ५ सुरगणान्रिपून्सुमहान् प्राणोबलंयस्य येनविचेतसोबभूवुः ६ वृत्रस्यवि-
स्फोटनेननादेन ७ उद्यतंशूलंयेन नालंवनंनलानांवनंउन्नतोमदोयस्यसयूथपतिःगजोयथामर्दयति ८ ९ १० सप्तधनुःप्रमाणदेशम् ११ सन्नोऽवस-
न्नोवाहोयस्य तस्मैनप्रायुंक्त अमृतस्पंदीअमृतस्रावीयः स्वकरः तेनाभिमर्शःस्पर्शः तेनवीतव्यथोगतदुःखः क्षतोवाहोयस्येंद्रस्यसतथाभूतोऽवतस्थे १२
स्मरन्नः हेनृपेंद्र आहवकाम्यययुद्धेच्छयाऽवस्थितम् भ्रातृहणंभ्रातरंविश्वरूपंतस्यहंतारम् नृशंसंक्रूरंतदेवांहःपापंतस्यकर्मस्मरन् १३ ७ ७

योब्रह्महाब्राह्मणंहतवान् विशेषतःस्वगुरुंममचभ्रातरं सभवानयतःसमवस्थितः एतदिष्ट्यामहंजातंदिष्टेत्यव्ययं हे असत्तममगच्छूलेननिर्भिन्नंदृषत्तुल्यं हृत् हृद यं यस्य तेनत्वयानिमित्तभूतेन अद्यअचिरादेव भ्रातुरनृणोहंस्यां एतच्चदिष्ट्या १४ स्वर्गकामोयोभवान् अदृश्वन् स्वर्गकामोयाज्ञिकः पशोरिवेतिवा १५ तंत्वा मस्त्रश्वन्हिमदन्थदेहंसमर्दंति वर्तमानसामीप्येवर्तमानवन्निर्देशः १६ अन्येपिअज्ञाइहत्वात्वांनृशंसमनुमृत्युमुद्यतास्त्राः संतोयदिप्रहरंति तैर्भूतनाथान् भैर वादीन्यक्ष्यामि कथंभूतैः निशाततीक्ष्णीकृतंयन्ममत्रिशूलंतेननिर्भिन्नोगलोयेषांतैः १७ अथोअथवाहरे मांइंद्र यदिभवानेवममशिरोहर्ताहरिष्यति तत्रतथा सति अनृणोविमुक्तकर्मबंधःसन् तेभ्योबलिंदेहेनविधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्येधीराणां पदंप्राप्स्यामि १८ जीविनादपिमृत्युरेवममाभिमतइत्याशयेनाह सुरेशेति नहिनोपिनहिक्षिपसि गदेवविफलोयास्यतीतिसंशयंमाकार्षीः कृपणादर्थःप्रयोजनंयस्याः सायाञ्चायथातथानस्यात् १९ अमोघत्वेहेतुंवदन् तं-

वृत्रउवाच दिष्ट्याभवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागुरुहाभ्रातृहाच दिष्ट्यानृणोऽद्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरात् १४ योनोऽग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोरपापस्यचदीक्षितस्य विश्रभ्यखड्गेनशिरांस्यवृश्चत्पशोरिवाकरुणःस्वर्गकामः १५ ह्रीश्रीदयाकीर्तिभिरुज्झितंत्वांस्वकर्मणापुरुषादैश्चगर्ह्यम् कृच्छ्रेणमच्छूलविभिन्नदेहमस्पृष्टवन्हिंसमदंतिगृध्राः १६ अन्येऽनुयेत्वेहनृशंसमज्ञायेह्युद्यतास्त्राःप्रहरंतिमह्यम् तैर्भूतनाथान्सगणान्निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि १७ अथोहरेमेकुलिशेनवीरहर्ताप्रमथ्यैवशिरोयदीह तत्रानृणोभूतबलिंविधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्ये १८ सुरेशकस्मान्नहिनोषिवज्रंपुरःस्थितेवैरिणिमय्यमोघम् मासंशयिष्ठानगदेववज्रंस्यान्निष्फलंकृपणार्थेवयाञ्चा १९ नन्वेषवज्रस्तवशक्रतेजसाहरेर्दधीचेस्तपसाचतेजितः तेनैवशत्रुंजहिविष्णुयंत्रितोयतोहरिर्विजयःश्रीर्गुणास्ततः २० अहंसमाधायमनोयथाहसंकर्षणस्तच्चरणारविंदे त्वद्वज्ररंहोलुलितग्राम्यपाशोगतिंमुनेर्याम्यपविद्धलोकः २१ पुंसांकिलैकांतधियांस्वकानांयाःसंपदोदिविभूमौरसायाम् नराति यद्द्वेषउद्वेगआधिर्मदःकलिर्व्यसनंसंप्रयासः २२ त्रैवर्गिकायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्तेपुरुषस्यशक्र ततोऽनुमेयोभगवत्प्रसादोयोदुर्लभोऽकिंचनगोचरोऽन्यैः २३

प्रोत्साहयति नन्विति तेजितस्तीक्ष्णीकृतः शत्रुंमांजहि विष्णुनायंत्रितःप्रेरितः २० हननेनममपीडास्यादित्यपिमासंशयिष्ठाइत्याह अहमिति संकर्षणोमत्स्वामि यथाहतथानदीयचरणारविंदेमनःसमाधायमुनेर्योगिनोगतिमहंयास्यामि त्वद्वज्रस्यरंहसालुलितःछिन्नोग्राम्यपाशोविषयभोगलक्षणोयस्यअपविद्धलोकः त्यक्तदेहः २१ तर्हिभगवान्संकर्षणःस्वप्रसादमप्यमेवस्वर्गादिसंपदोदास्यतीत्यपिमासंशयिष्ठाइत्याह पुंसामिति स्वर्गेभूमौरसातलेचयाःसंपदस्ताःकिल निश्चितंनरातिनददाति तत्रहेतुः यत्याभ्यः द्वेषादयोभवंति २२ तर्हिस्वभक्तस्यकिंविधत्तेतत्राह त्रैवर्गिकोधर्मार्थकामविषयोयआयासस्तस्यविघातंविध त्ते ततआयासोपरमादनुमेयः नत्वैश्वर्यादिना अतःसम्यक् भगवत्प्रसादाभावात् नवसंपदोभविष्यंतीतिभावः २३

एवमिंद्रायस्वाभिप्रायंनिवेद्यभगवंतंप्रार्थयते अहमिति तवपादादेवएकंमूलमाश्रयोयेषांतेषांदासानामनुदासः भूयोभविताऽस्मिभविष्यामिभवेयम् असुपतेःप्राणनाथस्य तवगुणान्ममनः स्मरतुवागपितानेवकीर्तयतुकायस्तवैवकर्मकरोतु २४ ननुकिंदास्येनतुभ्यंमहाफलानिदास्यामि तत्राह नाकपृष्ठंध्रुवपदंब्रह्मलोकादिकंच हेसमंजस निखिलसौभाग्यनिधेत्वात्वांविरहय्यपृथक्कृत्यनकांक्षेनेच्छामि २५ तर्हिकिमिच्छसितदाह अजातपक्षाः खगाः घूकादिभिःपीडितायथामातरंयथा चदाम्नाबद्धाः बालवत्साः स्तन्यंयथाचव्युषितंदूरदेशेगतंप्रियंकामेनविषण्णाप्रियातथामेमनस्तापत्रयपीडितंकर्मभिर्बद्धंचकामादिभिर्विषण्णंचत्वांदिदृक्षतेद्रष्टुमिच्छतीत्यर्थः २६ उत्तमश्लोकस्यतवजनेषुभक्तेष्वेवसख्यंभूयात् त्वन्मायया देहादिष्वासक्तचित्तस्यभूयोऽपितेष्वासक्तिर्नभूयात् २७ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटी॰मेकादशो॰

अहंहरेतवपादैकमूलदासानुदासोभविताऽस्मिभूयः मनःस्मरेतासुपतेर्गुणांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः २४ ननाकपृष्ठंनचपारमेष्ठ्यंनसार्वभौमंनरसाधिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवासमंजसत्वाविरहय्यकांक्षे २५ अजातपक्षाइवमातरंखगाःस्तन्यंयथावत्सतराःक्षुधार्ताः प्रियंप्रियेवव्युषितंविषण्णामनोरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वाम् २६ ममोत्तमश्लोकजनेषुसख्यंसंसारचक्रेभ्रमतःस्वकर्मभिः त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूयात् २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ ऋषिरुवाच एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौमृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः शूलंप्रगृह्याभ्यपतत्सुरेंद्रंयथामहापुरुषंकैटभोऽप्सु १ ततोयुगांताग्निकठोरजिह्वमाविध्यशूलंतरसासुरेंद्रः क्षिप्त्वामहेंद्रायविनद्यवीरोहतोऽसिपापेतिरुषाजगाद २ खआपतत्तद्विचलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमजातविक्लवः वज्रेणवज्रीशतपर्वणाऽच्छिनद्भुजंचतस्योरगराजभोगम् ३ छिन्नैकबाहुःपरिघेणवृत्रः संरब्धआसाद्यगृहीतवज्रम् हनौततांड इममथामरेभंवज्रंचहस्तान्न्यपतन्मघोनः ४ वृत्रस्यकर्मातिमहाऽद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः अपूजयंस्तत्पुरुहूतसंकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविचुक्रुशुर्भृशम् ५ इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जितश्च्युतंस्वहस्तादरिसन्निधौपुनः तमाहवृत्रोहरआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादकालः ६ युयुत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयःसदैकत्रनवैपरात्मनाम् विनैकमुत्पत्तिलयस्थितीश्वरंसर्वज्ञमाद्यंपुरुषंसनातनम् ७ लोकाःसपालायस्येमेश्वसंतिविवशावशे द्विजाइवशिचाबद्धाः सकालइहकारणम् ८

ध्यायः ११ द्वादशेतिविषण्णेनस्वयमुत्साहिते ननु महेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते १ महापुरुषंश्रीविष्णुम् अप्सुप्रलयोदके १ युगांताग्निवत् कठोराजिह्वाशिखायस्यतत् आविध्यभ्रामयित्वा २ तत्खे आपतत् आगच्छत् विचलत् परिभ्रमत् ग्रहश्चउल्काचग्रहोल्कंतद्वत् दुष्प्रेक्ष्यम् शतंपर्वाणियस्यतेनउरगराजोवासुकिः तस्यभोगोदेहस्तदाकारम् ३ हनौकपोलप्रांते अमरेभमैरावतंच ४ ५ पुनश्चतमाहवृत्रः हेहरेइंद्र ६ सदाजयोनैवकिंतुकुत्रचिज्जयः एकत्रकुत्रचित्नैव यद्वाकुत्रचिदपियुयुत्सतांसदाजयोनैव किंतुएकत्रैव कदाचिदेवेत्यर्थः परोदेह आत्मायेषांपराधीनात्मनामितिवा आद्यमनादिंसनातनंनित्यम् ७ पराधीनतामेवाह लोकाइतिसप्तभिः यस्यवशेस्थिताः स्वयंविवशाःसंतःश्वसंति चेष्टंते द्विजाः पक्षिणः शिचाजालेन कालः कलयतीतिभगवान् इहजयादौकारणम् ८ ७ ७

ओजआदिरूपंकालंनहेतुमज्ञाय अविज्ञायजडंसंतमात्मानंदेहंहेतुंमन्यते ९ १० ननुस्वारंभकप्रधानपुरुषादितंत्राणीनियुक्तंनत्राह पुरुषइति व्यक्तंमहत्तत्त्वमात्मा अहंकारः ११ ननुस्वकर्मद्वाराजीवएवस्रष्ट्रादिहेतुरितिमीमांसकामन्यंतेतत्राह एवमविद्वान् अनीशमेवात्मानंईश्वरंस्वतंत्रंमन्यते ननुपित्रादयः स्रष्टारोदृश्यंते व्याघ्रादयस्तुहंतारस्तत्राह भूतैरिति स्वयमीश्वरः १२ ननुत्वयापराजितस्यममजयादिशंकैवनास्ति किमितिमांबलात्युद्धेप्रवर्तयसितत्राह आयुरिति तत्काले-जयादिकालेविपर्ययाः अकीर्त्यादयः १३ यस्मादेवंसर्वमीश्वराधीनंतस्मात्समः स्याद्धर्षविषादहीनोभवेत् १४ समदृष्टावुपायमाह सत्त्वमिति हर्षादिभिर्नबध्यते

ओजःसहोबलंप्राणममृतंमृत्युमेवच तमज्ञायजनोहेतुमात्मानंमन्यतेजडम् ९ यथादारुमयीनारीयथायंत्रमयोमृगः एवंभूतानिमघव न्नीशतंत्राणिविद्धिभोः १० पुरुषःप्रकृतिर्व्यक्तमात्माभूतेंद्रियाशयाः शक्नुवंत्यस्यसर्गादौनविनायदनुग्रहात् ११ अविद्वानेवमात्मानंमन्यतेऽनीशमीश्वरम् भूतैःसृजतिभूतानिग्रसतेतानितैःस्वयम् १२ आयुःश्रीःकीर्तिरैश्वर्यमाशिषःपुरुषस्ययाः भवंत्येवहितत्काले यथानिच्छोर्विपर्ययाः १३ तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययोरपि समःस्यात्सुखदुःखाभ्यांमृत्युजीवितयोस्तथा १४ सत्त्वंरजस्तम इतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः तत्रसाक्षिणमात्मानंयोवेदनसबध्यते १५ पश्यमांनिर्जितंशत्रुवृक्णायुधभुजंमृधे घटमानंयथाशक्तितवप्राणजिहीर्षया १६ प्राणग्लहोयंसमरइष्वक्षोवाहनासनः अत्रनज्ञायतेऽमुष्यजयोऽमुष्यपराजयः १७ श्रीशुकउवाच इंद्रोवृत्रवचःश्रुत्वागतालीकमपूजयत् गृहीतवज्रःप्रहसंस्तमाहगतविस्मयः १८ अहोदानवसिद्धोसियस्यतेमतिरीदृशी भक्तःसर्वात्मनात्मानंसुहृदंजगदीश्वरम् १९ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजनमोहिनीम् यद्विहायासुरंभावंमहापुरुषतांगतः २० खल्विदंमहदाश्चर्यंयद्रजःप्रकृतेस्तव वासुदेवेभगवतिसत्त्वात्मनिदृढामतिः २१ यस्यभक्तिर्भगवतिहरौनिःश्रेयसेश्वरे विक्रीडतोऽमृतांभोधौकिंक्षुद्रैःखातकोदकैः २२ श्रीशुकउवाच इतिब्रुवाणावन्योऽन्यंधर्मजिज्ञासयानृप युयुधातेमहावीर्याविंद्रवृत्रौयुधांपती २३ आविध्यपरिघंवृत्रःकार्ष्णायसमरिंदमः इंद्रायप्राहिणोद्घोरंवामहस्तेनमारिष २४ सतुवृत्रस्यपरिघंकरंचकरभोपमम् चिच्छेदयुगपद्देवोवज्रेणशतपर्वणा २५ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूलाभ्यांबभौरक्तस्रवोऽसुरः छिन्नपक्षोयथागोत्रःखात्प्रभ्रष्टोवज्रिणाहतः २६ कृत्वाऽधराहनुंभूमौदैत्योदिव्युत्तराहनुम् नभोगंभीरवक्त्रेण लेलिहोल्बणजिह्वया २७

१५ हर्षविषादनिवृत्त्यैतवाहमेवगुरुरित्याह पश्येति वृक्णमायुधंभुजश्चयस्य १६ अनियतलब्धृतकरूपेणोपसंहरति प्राणएव ग्लहः पणोयस्मिन् इषवएवाक्षाः यस्यवाहनान्येवेतस्ततश्चाल्यमानानि आसनानिफलकायस्मिन् १७ गतालीकंनिष्कपटं १८ भक्तःसेवितवानसि १९ २० २१ तस्यतद्वरखातकोदकैः गर्तादिजलोपमैः स्वर्गादिभिःकिम् २२ युद्धानांसंग्रामाणांपतीप्रवर्त्यौ २३ हेमारिषश्रेष्ठराजन् २४ २५ उत्कृत्तंमूलंययोस्ताभ्याम् रक्तंस्रवतीति तथागोत्रःपर्वतः २६ कृत्वाधरामित्यादेर्जग्रासेतितृतीयेनान्वयः नभोवद्गंभीरेणवक्त्रेणलेलिहःसर्पः तद्वत् उल्बणयाजिह्वया २७

कालकल्पाभिः ग्रसन्‌चालयन् २८ निर्जरयन्‌चूर्णयन् २९ महाप्राणोमहाबलः महावीर्योमहाप्रभावः ३० महापुरुषेणकवचरूपेणश्रीनारायणेनसन्नद्धोदंशितः
योगबलेनमायाबलेनच ३१ बलभिन् इंद्रः उच्चकर्त्तचिच्छेद ३२ तस्यकंधरंकंधराम् आशुवेगः अतिवेगवान् ज्योतिषांसूर्यादीनाम् अयनेदक्षिणोत्तरगतिरूपेसं
वत्सरेयोऽहर्गणः षष्ठ्युत्तरशतत्रयात्मकः तावताऽहर्गणेनवार्त्रहत्येवृत्रहत्यायोग्येकालेन्यपातयत् यद्वा स्वार्थेतद्धितः वृत्रहत्यायांवृत्रहननार्थंपरिवर्त्तमानइत्यर्थः ३३
वार्त्रघ्नलिंगैः वृत्रहंतुःवीर्यप्रकाशकैः वार्त्रहत्यायप्रावसेएतनाषात्स्याय्यन्वेत्याद्यैःस्तुतिमिंद्रमभिष्टुवानः अभिष्टुवंतः ३४ अलोकंलोकातीतंभगवंतम् ३५ इतिश्रीभा

दंष्ट्राभिःकालकल्पाभिर्ग्रसन्निवजगत्त्रयम् अतिमात्रमहाकायआक्षिपन्तरसागिरीन् २८ गिरिराट्पादचारीवपद्भ्यांनिर्जरयन्महीम् जग्रा-
ससमासाद्यवज्रिणंसहवाहनम् २९ महाप्राणोमहावीर्योमहासर्पइवद्विपम् वृत्रग्रस्तंतमालक्ष्यसप्रजापतयःसुराः ३० हाकष्टमितिनि
र्विण्णाश्चुक्रुशुःसमहर्षयः निगीर्णोऽप्यसुरेंद्रेणनममारोदरंगतः महापुरुषसन्नद्धोयोगमायाबलेनच ३१ भित्वावज्रेणतत्कुक्षिंनि
ष्क्रम्यबलभिद्विभुः उच्चकर्तशिरःशत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ३२ वज्रस्तुतत्कंधरमाशुवेगः कृंतन्समंतात्परिवर्तमानः न्यपातयत्तावद
हर्गणेनयोज्योतिषामयनेवार्त्रहत्ये ३३ तदाचखेदुंदुभयोविनेदुर्गंधर्वसिद्धाःसमहर्षिसंघाः वार्त्रघ्नलिंगैस्तमभिष्टुवानामंत्रैर्मुदाकुसु
मैरभ्यवर्षन् ३४ वृत्रस्यदेहान्निष्क्रांतमात्मज्योतिररिंदम पश्यतांसर्वलोकानामलोकंसमपद्यत ३५ इतिश्रीभागवतेम·ष·वृत्रव
धोनामद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच वृत्रेहतेत्रयोलोकाविनाशक्रेणभूरिद सपालाह्यभवन्सद्योविज्वरानिर्वृतेंद्रियाः १ देव
र्षिपितृभूतानिदैत्यादेवानुगाःस्वयम् प्रतिजग्मुःस्वधिष्ण्यानिब्रह्मेशेंद्रादयस्ततः २ राजोवाच इंद्रस्यानिर्वृतेर्हेतुंश्रोतुमिच्छामि-
भोमुने येनासन्सुखिनोदेवाहरेर्दुःखंकुतोऽभवत् ३ श्रीशुकउवाच वृत्रविक्रमसंविग्नाःसर्वेदेवाःसहर्षिभिः तद्वधायार्थयन्निं
द्रंनैच्छद्भीतोबृहद्वधात् ४ इंद्रउवाच स्त्रीभूजलद्रुमैरेनोविश्वरूपवधोद्भवम् विभक्तमनुगृण्हद्भिर्वृत्रहत्यांक्वमार्ज्म्यहम् ५
श्रीशुकउवाच ऋषयस्तदुपाकर्ण्यमहेंद्रमिदमब्रुवन् याजयिष्यामभद्रंतेहयमेधेनमास्मभैः ६ हयमेधेनपुरुषंपरमात्मानमीश्वरम्
इष्ट्वानारायणंदेवंमोक्ष्यसेऽपिजगद्वधात् ७ ब्रह्महापितृहागोघ्नोमातृहाचार्यहाघवान् श्वादःपुल्कसकोवाऽपिशुद्ध्येरन्यस्यकीर्त-
नात् ८ छ श्रीसीतारामचंद्राभ्यांनमः छ ॥ छ ॥ छ श्रीउमामहेश्वराभ्यांनमः छ ॥ छ

गवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीकृष्णार्पणमस्तु छ त्रयोदशेतुवृत्रस्यब्रह्महत्यामहाभयात् चिरंनष्टोऽवितःशक्रोविष्णुने
तिनिरूप्यते १ १अनिर्वृतंशक्रमसुखास्वयमेवप्रतिजग्मुः २ ३ अशांतस्यहरेरिंद्रस्यदुःखहेतुंवक्तुंप्रस्तावकथामाह वृत्रविक्रमेत्यादिना अर्थयन् प्रार्थयन्
बृहद्वधात् ब्राह्मणवधाद्भीतःसन् ४ एनः पापंविभक्तंविभज्यगृहीतम् मार्ज्मिशोधयामि ५ ६ ७ ८ ९ छ

॥ ॥

९ वृषाकपिमिदम् १० तयादेवादिभिःकारितयास्मिन्स्ववधारणेइंद्रएवतापमसहन्नान्यः अप्सुमिंद्रनिर्वृतिर्नाविशत् नष्टैश्वर्यादिगुणयुक्तस्यकुतोऽनिर्वृतिस्तत्राह ह्रीमंतं लज्जावंतम् वाच्यतांनिंद्यताम् ११ यक्ष्मग्रस्तांक्षयरोगव्याप्ताम् १२ मीनस्येवगंधोयस्यसः मीनगंधिः सचासावसृक्श्वासवायुस्तस्यगंधेन १३ प्रागुदीचींदिशंगतः सन् तूर्णमानसंसरः १४ सइंद्रः सहस्रवर्षाणिपुष्करनालस्यतंतूनावसत् कथंभूतः नलब्धोभागोयेनसः कुतः यत् यस्मात् इहजलेवसन् अग्निदूतश्चस्वयमग्नेश्चस्वदूतस्य हविर्भागान्नेतुर्जलेप्रवेशासंभवादलब्धभोगइत्यर्थः अलब्धभागपाठांतरेनलब्धोयज्ञभागोयेनसः १५ त्रिणाकंनअकंदुःखंयस्मिन्नितिनाकः पुण्यलोकः तृतीयंनाकंस्वर्गं म् ननुमनुष्यस्यकुतःस्वर्गराज्यंतत्राह विद्यादिभिः अनुभावः स्वर्गपालनसामर्थ्यंयस्यसः तर्हितस्मिन्सतिकथमिंद्रस्यपुनःस्वर्गप्राप्तिस्तत्राह सनहुषः संपदैश्वर्याभ्यां योमदस्तेनांधाबुद्धिर्यस्यसः इंद्रपत्न्याशच्यातिरश्चांगतिंसर्पयोनिंनीतः उपायेनप्रापितः एवंव्याख्यायते नहुषः किलकदाचिदिंद्राणीमुवाच इंद्रस्तावदहमतस्त्वंमांभजेति

तमश्वमेधेनमहामखेनश्रद्धाऽन्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन हत्वाऽपिसब्रह्मचराचरंत्वंनलिप्यसेकिंखलनिग्रहेण ९ श्रीशुकउवाच एवं-
संचोदितोविप्रैर्मरुत्वानहनद्रिपुम् ब्रह्महत्याहतेतस्मिन्नाससादवृषाकपिम् १० तयेंद्रःस्मासहत्तापंनिर्वृत्तिर्नामुमाविशत् ह्रीमंतंवाच्य
तांप्राप्तंसुखयंत्यपिनोगुणाः ११ तांददर्शानुधावंतींचांडालीमिवरूपिणीम् जरयावेपमानांगींयक्ष्मग्रस्तामसृक्पटाम् १२ विकीर्यप
लितान्केशान्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणीम् मीनगन्धसुगंधेनकुर्वंतीमार्गदूषणम् १३ नभोगतोदिशःसर्वाःसहस्राक्षोविशांपते प्रागु-
दीचींदिशंतूर्णंप्रविष्टोनृपमानसम् १४ सआवसत्पुष्करनालतंतूनलब्धभोगोयदिहाग्निदूतः वर्षाणिसाहस्रमलक्षितोऽतःसंचिंतयन्ब्रह्मवधा
द्विमोक्षम् १५ तावत्त्रिणाकंनहुषःशशासविद्यातपोयोगबलानुभावः ससंपदैश्वर्यमदांधबुद्धिर्नीतस्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्न्या १६ त-
तोगतोब्रह्मगिरोपहूतऋतंभरध्याननिवारिताघः पापस्तुदिग्देवतयाहतौजास्तंनाभ्यभूदवितंविष्णुपत्न्या १७ तंचब्रह्मर्षयोऽभ्येत्यहय
मेधेनभारत यथावद्दीक्षयांचक्रुःपुरुषाराधनेनह १८ अथेज्यमानेपुरुषेसर्वदेवमयात्मनि अश्वमेधेमहेंद्रेणविततेब्रह्मवादिभिः १९
सवैत्वाष्ट्रवधोभूयानपिपापचयोनृप नीतस्तेनैवशून्यायनीहारइवभानुना २० सवाजिमेधेनयथोदितेनवितायमानेनमरीचिमिश्रैः
इष्ट्वाऽधियज्ञंपुरुषंपुराणमिंद्रोमहानासविधूतपापः २१

तयाचावेदितवृत्तांतोबृहस्पतिस्तामुवाच ब्राह्मणवाह्यशिबिकायामारुह्यागतंत्वांभजिष्यामीति ब्रूहिततोऽसौब्रह्मशापात्पतिष्यतीतितयाचतथोक्तोनहुषोऽगस्त्यादीन्शिबिकांवाहयामासतदाशीघ्रंसर्पसर्पेत्यगस्त्यंपदापस्पर्शतेनकुपितेनसर्पोभवेतिशप्तोमहासर्पः अजगरः अभूदिति १६ ततः इंद्रः स्वर्गंगतः प्राप्तः कथंभूतः ब्रह्मगिराब्राह्मणवाक्येनोपहूतः सन्ऋतंभरः सत्यपालकोहरिः तस्यध्यानेननिवारितमघंयेनसः अघंपापंब्रह्मवध स्तमिंद्रंनाभ्यभूत् तस्याभिभवंनाकरोत् कुतः दिग्देवतयाप्रागुदीच्यांदिशिस्थितयाश्रीरुद्रेणअवितंरक्षितंसंतम् १७ पुरुषस्यहरेराराधनंयस्मिंस्तेन १८ सर्वदेवमया- त्मनीतिपाठः ब्रह्मवादिभिर्वितते अनुष्ठितेअश्वमेधेमहेंद्रेणेज्यमानेपुरुषेसति १९ तेनैवपुरुषेणैवशून्यायनीतः नाशितइत्यर्थः २० अधिकृतायज्ञायेनतम् २१ ७

पापादिविधातुमाख्यानंस्तौति इदमिति प्रक्षाल्यतेऽनेनेतिप्रक्षालनम् तीर्थपदस्यानुकीर्तनंयस्मिन् भक्तेरुच्छ्रयोयस्मिन् भक्तजनानामनुवर्णनंयस्मिन् महेंद्रस्यमो
क्षोयस्मिन् मरुत्वतोविशेषेणजयोयस्मिन् २२ इंद्रियंतत्पाटवकरम् इंद्रसंबंधीतिवा आयुष्यमायुष्यम् २३ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ चतु-
र्दशेतुसहसाकृच्छ्रलब्धेसुतेमृते चित्रकेतोरतिस्नेहादतिशोकोनिरूप्यते १ वृत्रस्यज्ञानभक्त्यादिश्रुत्वाएषःपरीक्षिता हेतुमाहचतुर्भिस्तस्यागूजन्मचरितोक्तिभिः
२रजश्चतमश्चस्वभावोयस्य १ २ भक्तेर्दुर्लभत्त्वंप्रपंचयतित्रिभिः पार्थिवैरजोभिः परमाणुभिः समाःसंख्याताः अनंताइत्यर्थः जंतवोजीवाः तेषांमध्येयेकेचनक

इदंमहाख्यानमशेषपाप्मनांप्रक्षालनंतीर्थपदानुकीर्तनम् भक्त्युच्छ्रयंभक्तजनानुवर्णनंमहेंद्रमोक्षंविजयंमरुत्वतः २२ पठेयुराख्यानमिदं
सदाबुधाःशृण्वंत्यथोपर्वणिपर्वणींद्रियम् धन्यंयशस्यंनिखिलाघमोचनंरिपुंजयंस्वस्त्ययनंतथायुषम् २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
षष्ठस्कंधेइंद्रविजयोनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ परीक्षिदुवाच रजस्तमःस्वभावस्यब्रह्मन्वृत्रस्यपाप्मनः नारायणेभगवतिकथ
मासीद्दृढामतिः १ देवानांशुद्धसत्त्वानामृषीणांचामलात्मनाम् भक्तिर्मुकुंदचरणेनप्रायेणोपजायते २ रजोभिःसमसंख्याताःपार्थिवै
रिहजंतवः तेषांयेकेचनेहंतेश्रेयोवैमनुजादयः ३ प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनैवद्विजोत्तमाः मुमुक्षूणांसहस्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिद्ध्यति ४
मुक्तानामपिसिद्धानांनारायणपरायणाः सुदुर्लभःप्रशांतात्माकोटिष्वपिमहामुने ५ वृत्रस्तुसकथंपापःसर्वलोकोपतापनः इत्थंदृढम
तिःकृष्णआसीत्संग्रामउल्बणे ६ अत्रनःसंशयोभूयान्श्रोतुंकौतूहलंप्रभो यःपौरुषेणसमरेसहस्राक्षमतोषयत् ७ सूतउवाच
परीक्षितोऽथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः निशम्यश्रद्दधानस्यप्रतिनंद्यवचोऽब्रवीत् ८ श्रीशुकउवाच शृणुष्वावहितोराजन्नितिहासमि
मंयथा श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि ९ आसीद्राजासार्वभौमः शूरसेनेषुवैनृप चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासीत्कामधुङ्मही १०
तस्यभार्यासहस्राणांसहस्राणिदशाभवन् सांतानिकश्चापिनृपोनलेभेतासुसंततिम् ११ रूपौदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः सं
पन्नस्यगुणैःसर्वैश्चिंतावंध्यापतेरभूत् १२ नतस्यसंपदःसर्वामहिष्योवामलोचनाः सार्वभौमस्यभूश्चेयमभवन्प्रीतिहेतवः १३ तस्यै
कदातुभवनमंगिराभगवानृषिः लोकाननुचरन्नेतानुपागच्छद्यदृच्छया १४ तंपूजयित्वाविधिवत्प्रत्युत्थानार्हणादिभिः कृतातिथ्य
मुपासीदत्सुखासीनंसमाहितः १५ महर्षिस्तमुपासीनंप्रश्रयावनतंक्षितौ प्रतिपूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्रवीत् १६ ७ ७

तिपयेश्रेयोधर्ममीहंतेकुर्वंति ३ मुच्येतगृहादिसंगाद्विमुच्यते सिद्ध्यति तत्त्वंजानाति ४ ५ ६ ननुवृत्रंइंद्रभियाकृष्णंशरणंगतइत्याह यःपौरुषेणेति ७ ८ यथायथा
वत्शृणु ९ १० भार्यासहस्राणांदशसहस्राणिकोटिरित्यर्थः सांतानिकःस्वयंसंतानार्होऽपिपुत्रोत्पादनसमर्थोऽपितासुसंततिंनलेभे सर्वास्तावंध्याएवदैवयोगेनमि
लिताइतिभावः ११ तदेवाह वंध्यापतेरिति १२ १३ १४ उपासीदत् तस्यसमीपमुपविवेश समाहितःसंयतः १५ १६ ७ ७

अपिकिं अनामयमारोग्यं स्वस्तिक्षेमम् प्रकृत्यधीनमेवहिराज्यमितिसदृष्टांतमाह यथामहदाद्यादिभिः सप्तभिःप्रकृतिभिःपुमान्जीवोनित्यंगुप्तोभवति नतुनह्यतिरे
केणक्षणमपितिष्ठति तथाराजाऽपिसप्तप्रकृतिभिः स्वाम्यमात्यौ जनपदादुर्गद्रविणसंचयाः दंडोमित्रंचतस्यैताः सप्तप्रकृतयोमताइत्युक्तलक्षणाभिर्नित्यंगुप्तःसन् १७
आत्मानंप्रकृतिषु अद्धासाक्षान्निधायतदनुवर्तिनंकृत्वाश्रेयोराज्यसुखंप्राप्नुयादित्यर्थः स्वामीगुरुःस्वयंवा मंत्रसहायोमित्रंकर्मसहायोऽमात्यइतिभेदः प्रकृतीनां
चसुखंराजाधीनमेवेत्याह हेनरदेवतथाप्रकृतयोऽपिराज्ञा आहिताधयःनिहितनिक्षेपाः धनैःसमृद्धाभवंति पाठांतरेआसमंततोहृताधयोनिरस्तमनोदुःखाभवंती
त्यर्थः १८ प्रजाश्चअमात्याश्चश्रेण्यश्चसमयविशेषेणसंघशोवर्तमानावणिक् प्रभृतयःपौराःपुरवासिनः जानपदास्तत्तद्देशाधिकारिणः १९ तवमनःस्वव-

अंगिराउवाच अपितेऽनामयंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः यथाप्रकृतिभिर्गुप्तःपुमान्राजाऽपिसप्तभिः १७ आत्मानंप्रकृतिष्वद्धा
निधायश्रेयआप्नुयात् राज्ञातथाप्रकृतयोनरदेवाहिताधयः १८ अपिदाराःप्रजामात्याभृत्याःश्रेण्योथमंत्रिणः पौराजानपदाभूपा
आत्मजावशवर्तिनः १९ यस्यात्मानुवशश्चेत्स्यात्सर्वेतद्वशगाइमे लोकाःसपालायच्छंतिसर्वेबलिमतंद्रिताः २० आत्मनःप्रीयतेनात्मापरतः
स्वतएववा लक्षयेऽलब्धकामंत्वांचिंतयाशबलंमुखं २१ एवंविकल्पितोराजन्विदुषामुनिनापिसः प्रश्रयावनतोऽभ्याहप्रजाकामस्ततोमुनिं
२२ चित्रकेतुरुवाच भगवन्किंनविदितंतपोज्ञानसमाधिभिः योगिनांध्वस्तपापानांबहिरंतःशरीरिषु २३ अथाऽपिपृच्छतोब्रूयांब्रह्म-
न्नात्मनिचिंतितम् भवतोविदुषश्चापिचोदितस्त्वदनुज्ञया २४ लोकपालैरपिप्रार्थ्याःसाम्राज्यैश्वर्यसंपदः ननंदयंत्यप्रजंमांक्षुत्तृट्काम-
मिवापरे २५ ततःपाहिमहाभागपूर्वैःसहगतंतमः यथातरेमदुस्तारंप्रजयातद्विधेहिनः २६ श्रीशुकउवाच इत्यर्थितःसभगवान्
कृपालुर्ब्रह्मणःसुतः श्रपयित्वाचरुंत्वाष्ट्रंत्वष्टारमयजद्विभुः २७ ज्येष्ठाश्रेष्ठाचयाराज्ञोमहिषीणांचभारत नाम्नाकृतद्युतिस्तस्यैयज्ञो
च्छिष्टमदाद्द्विजः २८ अथाहनृपतिंराजन्भवितैकस्तवात्मजः हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमितिब्रह्मसुतोययौ २९ साऽपितत्प्राशनादेवचित्रके
तोरधारयत् गर्भंकृतद्युतिर्देवीकृत्तिकाऽग्निरिवात्मजम् ३० तस्याअनुदिनंगर्भःशुक्लपक्षइवोडुपः ववृधेशूरसेनेशतेजसाशनकैर्नृप ३१
अथकालउपावृत्तेकुमारःसमजायत जनयन्शूरसेनानांशृण्वतांपरमांमुदं ३२ हृष्टोराजाकुमारस्यस्नातःशुचिरलंकृतः वाचयि-
त्वाशिषोविप्रैःकारयामासजातकम् ३३ तेभ्योहिरण्यंरजतंवासांस्याभरणानिच ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनूनामर्बुदानिषट् ३४

शोवानवेत्यर्थात्पृच्छति यस्यात्मामनः अनुवशः अनुवर्ती अधीनःस्यात्तस्यवशगाइमेसर्वेभवंति किंच लोकाश्चतस्यबलिंयच्छंति २० आत्माभवान् आत्म
नोनप्रीयतेनतुष्यति तत्किंपरतोवास्वतोवा अलब्धकामंत्वांलक्षये २१ विदुषासर्वज्ञेनापि २२ अलब्धकामत्वं कथयन्पुत्रंयाचते भगवन्निति चतुर्भिः २३ २४ अप्र
जमपुत्रम् क्षुत्तृड्भ्यामन्नपानकाममपरेस्रक्चंदनादयोयथाननंदयंति २५ पूर्वैःपित्रादिभिःसहगतंप्राप्तंतमोनरकंप्रजयायथातरेमतत्तथाविधेहि २६ २७
यज्ञोच्छिष्टंयज्ञशेषं २८ जन्मनाहर्षम् मरणेनचशोकंप्रददातीतितथाइत्येवमुक्त्वाययौ २९ ३० शूरसेनानामीशस्यतेजसावीर्येणयोगर्भःसववृधे ३१ ३२ जा
तकंजातकर्म ३३ अर्बुदंदशकोटयः वेदेतुकोटिरेवार्बुदम् नियुतंचप्रयुतंचार्बुदंचेतिप्रयुतानंतरनिर्देशात् ३४ ७. ७.

धन्यं धनकरम् आयुष्यमायुःकरम् ३५ ३६ मोहस्य समुद्भवो यस्मिन् प्रजाकामरूपज्वरस्तापः ३७ दार इत्येकवचनमार्षम् ३८ आनपत्येन अपुत्रत्वनिमित्तेन ३९
न गृहे संमतां न बहुमताम् यद्वा गृहिण्येव गृहं न भार्येति संमतामित्यर्थः ४० दास्या दासी यथा तथा वयं दुर्भगाः ४१ न संमता ह्यत्ति जीवनं यासाम् ४२ विद्वेषेण नष्टाम
निर्यासां ताः गरं विषम् दुर्मर्षाः असहमानाः ४३ ४४ धात्रीं स्तनदायिनीम् ४५ उद्गते तारके कनीनिके ययोस्ते लोचने यस्य तम् ४६ ४७ विस्रस्ताः शिरोरुहाः

ववर्ष कामम् अन्येषां पर्जन्य इव देहिनाम् धन्यं यशस्यमायुष्यं कुमारस्य महामनाः ३५ कृच्छ्रलब्धेऽथ राजर्षेस्तनयेऽनुदिनं पितुः यथा निःस्व
स्य कृच्छ्रासे धने स्नेहोऽन्ववर्द्धत ३६ मातुरत्वतिनरां पुत्रस्नेहो मोहसमुद्भवः कृतद्युतेः सपत्नीनां प्रजाकामज्वरोऽभवत् ३७ चित्रकेतोरति-
प्रीतिर्यथा दारे प्रजावति न तथाऽन्येषु संजज्ञे बालं लालयतोऽन्वहम् ३८ ताः पर्यतप्यन्नात्मानं गर्हयंत्योऽभ्यसूयया आनपत्येन दुःखेन
राज्ञोऽनादरणेन च ३९ धिगप्रजां स्त्रियं पापां पत्युश्चागृहसंमताम् सुप्रजाभिः सपत्नीभिर्दासीमिव तिरस्कृताम् ४० दासीनां को नु संतापः
स्वामिनः परिचर्यया अभीक्ष्णं लब्धमानानां दास्या दासीव दुर्भगाः ४१ एवं संदह्यमानानां सपत्न्याः पुत्रसंपदा राज्ञोऽसंमतवृत्तीनां विद्वेषो
बलवानभूत् ४२ विद्वेषनष्टमतयः स्त्रियो दारुणचेतसः गरं ददुः कुमाराय दुर्मर्षा नृपतिं प्रति ४३ कृतद्युतिरजानंती सपत्नीनामघं मह
त् सुप्त एवेति संचिंत्य निरीक्ष्य व्यचरद्गृहे ४४ शयानं सुचिरं बालमुपधार्य मनीषिणी पुत्रमानय मे भद्रे इति धात्रीमचोदयत् ४५ सा श
यानमुपव्रज्य दृष्ट्वा चोत्तारलोचनं प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तं हतास्मीत्यपतद्भुवि ४६ तस्यास्तदाकर्ण्य भृशातुरं स्वरं घ्नंत्याः कराभ्यामुरउच्चकै
रपि प्रविश्य राज्ञी त्वरयात्मजांतिकं ददर्श बालं सहसा मृतं सुतम् ४७ पपात भूमौ परिवृद्धया शुचा मुमोह विभ्रष्टशिरोरुहांबरा ४८ ततो नृ
पांतःपुरवर्तिनो जना नराश्च नार्यश्च निशम्य रोदनम् आगत्य तुल्यव्यसनाः सुदुःखितास्ताश्च व्यलीकं रुरुदुः कृतागसः ४९ श्रुत्वा मृतं
पुत्रमलक्षितांतकं विनष्टदृष्टिः प्रपतन्स्खलन्पथि स्नेहानुबंधैधितया शुचा भृशं विमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ५० पपात बालस्य स पाद
मूले मृतस्य विस्रस्तशिरोरुहांबरः दीर्घं श्वसन्बाष्पकलोपरोधतो निरुद्धकंठो न शशाक भाषितुम् ५१ पतिं निरीक्ष्योरुशुचार्पितं तदा मृतं
च बालं सुतमेकसंततिम् जनस्य राज्ञी प्रकृतेश्च हृद्रुजं सती दधाना विललाप चित्रधा ५२ स्तनद्वयं कुंकुमगंधमंडितं निषिंचती सांजनबा
ष्पबिंदुभिः विकीर्य केशान्विगलत्स्रजः सुतं शुशोच चित्रं कुररीव सुस्वरम् ५३ अहो विधातस्त्वमतीव बालिशो यस्त्वात्मसृष्ट्यप्रतिरूपमी
हसे परे नु जीवत्यपरस्य या मृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसि ध्रुवः परः ५४

अंबरे च यस्याः सा ४८ ताश्च सपत्न्योऽपि ४९ अलक्षितः अंतकः मृत्युहेतुर्यस्य तम् अनुग
ताः प्रकृतयोऽमात्यादयो यस्य सोऽनुप्रकृतिः ५० बाष्पकलाभिः अश्रुबिंदुभिरुपरोधतः संवृतत्वेन निरुद्धः कंठो यस्य ५१ उरुशुचाऽर्पितं बहुशोकेन व्याप्तम् एकमेव संततिरू
पं ५२ विगलंत्यः स्रजो येभ्यस्तान्केशान् ५३ आत्मसृष्टेरप्रतिरूपमननुरूपं चेष्टसे तदेवाह नु अहो परे वृद्धे जीवति अपरस्य बालस्य या मृतिस्त्वत् तदा हि वृद्धस्य सृष्टिः सा
मर्थ्याभावे बाले च मृते सति तव सृष्टिर्न स्यादित्यर्थः ननु सांप्रतं स्वसृष्टेर्विपरीतोऽस्मीति चेत्तत्राह विपर्ययः विपरीतोऽसि चेत्तर्हि त्वं प्राणिनामतिदुःखकारित्वात्
ध्रुवः नित्यः परः शत्रुरसि न तु कृपालुरित्यर्थः ५४

ननुजीवकर्मानुसारेणजन्मादिकुर्वतोममकोऽपराधस्तत्राह नहीति पुत्रेजीवत्येवपिताम्रियतेपितरिजीवत्येवपुत्रोजायतइतिक्रमोनास्ति कर्माधीनत्वादितिचेत्त
र्ह्यात्मकर्मभिरेवतज्जन्मादिकमस्तुकिंत्वयाकृत्यम् ननुमयाईश्वरेणविनाजडैःकर्मभिरिदंकथंसिद्ध्येत् भवतुनामतथाऽपिनिजसर्गवृद्धयेतेत्वयायःस्नेहपाशः
कृतस्तमिमंस्वयमेवविसृजसिछिनत्सीत्यादिक्रोशतिनन्वेवंविधंदुःखंदत्वाकश्चिदपिपुत्रादिषुस्नेहंकरिष्यतीतिभावः ५५ अप्रजदुस्तरमप्रजानांदुस्तरम्
अकरुणेनसह ५६ अशनयाक्षुधा ५७ तनूजेहेपुत्र नाहंप्रथमंत्वत्सार्श्वमागतासतीतवमुग्धस्मितंवक्त्रंददर्शेनदृष्टवत्यस्मि इदानीमपिगिरोनशृणोमितर्हिकिम
पुनरन्वयंपुनरागमनंयथानभविष्यतितथागतोऽसि ५८ ५९ ६० ६१ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ततःपंचदशेचित्रकेतोःशोकापनोदनम्
कृतंतत्त्वोपदेशेननारदेनांगिरोयुजा १ मृतकोपांतेशवसमीपे १ त्वंचास्यबंधूनांकतमःसृष्टेप्रजारूपायाम् अयंपुत्रःअहंचास्यपितेतिचेत्तत्राहतुःपुरेति येपूर्वज

नहिक्रमश्चेदिहमृत्युजन्मनोःशरीरिणामस्तुतदात्मकर्मभिः यःस्नेहपाशोनिजसर्गवृद्धयेस्वयंकृतस्तेतमिमंविवृश्चसि ५५ त्वंतातनार्हसि-
चमांकृपणामनाथांत्यक्तुंविचक्ष्वपितरंतवशोककृतमम् अंजस्तरेमभवताऽप्रजदुस्तरंयद्ध्वांतंनयात्यकरुणेनयमेनदूरम् ५६ उत्तिष्ठतात-
तइमेशिशवोवयस्यास्त्वामाह्वयंतिनृपनंदनसंविहर्तुम् सुप्तश्चिरंह्यशनयाचभवान्परीतोभुंक्ष्वस्तनंपिबशुचोहरनःस्वकानाम् ५७
नाहंतनूजददृशेहतमंगलातेमुग्धस्मितंमुदितवीक्षणमाननाब्जम् किंवागतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकंनीतोऽघृणेननशृणोमिकलागिर
स्ते ५८ श्रीशुकउवाच विलपंत्यामृतंपुत्रमितिचित्रविलापनैः चित्रकेतुर्भृशंतप्तोमुक्तकंठोरुरोदह ५९ तयोर्विलपतोःसर्वेदंपत्यो-
स्तदनुव्रताः रुरुदुःस्मनरानार्यःसर्वमासीदचेतनम् ६० एवंकश्मलमापन्नंनष्टसंज्ञमनायकम् ज्ञात्वांऽगिरानामऋषिराजगामसना
रदः ६१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीशुकउवाच ऊचतुर्मृतकोपांतेपतितंमृतकोपमम् शो
काभिभूतंराजानंबोधयंतौसदुक्तिभिः १ कोऽयंस्यात्तवराजेंद्रभवान्यमनुशोचति त्वंचास्यकतमःसृष्टौपुरेदानीमतःपरम् २ यथा
प्रयांतिसंयांतिस्रोतोवेगेनवालुकाः संयुज्यंतेवियुज्यंतेतथाकालेनदेहिनः ३ यथाधानासुवैधानाभवंतिनभवंतिच एवंभूतेषुभू
तानिचोदितानीशमायया ४

न्मनिपित्रादिरूपेणसंयुक्ताआसन् तएवमरणेनवियुक्ताःसंतोवर्तमानजन्मनि कदाचित्तस्यैवान्यस्यवापुत्रादयोभवंति ते
जन्मांतरेतस्यैवान्यस्यवाकलत्रादयः शत्रुमित्रादयोवाभवंति अतोनायंनियमइतिभावः २ तमेवाभिप्रायंप्रकटयति यथेति स्रोतसःप्रवाहस्यवेगेनयथाप्रयांति वि
युज्यंतेसंयांति संयुज्यंते तथाकालवेगेनदेहिनोजीवाअपि ३ तथाप्येतावंतंकालंममपुत्रोनाभूद्वार्द्धकेजातोमृतइतिदुःखमितिचेत्तत्राहतुःयथाधानासुबीजेषु
धानाःबीजांतराणिभवंति कासुचित् कदाचिन्नभवंतिनोत्पद्यंतेनश्यंतिच नतुभवंत्येवतिष्ठंत्येवेतिवानियमः एवमेवभूतानिपुत्रादिरूपाणि भूतेषुपित्रादिषु अ
तोधानानांजन्यजनकत्वेऽपियथापितृपुत्रादिभावोनास्ति एवमत्रापीतिनशोकःकार्यइतिभावः ईशमाययाप्रेरितानामेवभवनमभवनंनवस्तुतः ४ ७ ७

तस्यचसर्वसाधारणत्वान्नपुत्रएवशोचनीयइत्याहतुः वयंचेति तुल्यकालावर्त्तमानकालीनाः जन्मनः प्राक्मृत्योः पश्चाच्चयथानसंति एवमधुनापिनसंति भोराजन् भा
वंतयोरसत्वात्त्वमपदित्यर्थः ५ असत्त्वेकथंप्रतीतिः कथंवाहमस्यजनकइत्याद्यभिमानस्तत्राहतुः भूतैरिति ईश्वरेणमाययासृष्टत्वात्प्रतीतिनिमित्तमात्रत्वेनैवभूता
नामयमभिमानइतिभावः नन्वीश्वरस्यसृष्ट्यादिभिः साध्यमस्तिचेत् तर्हिअपूर्णकामताप्राप्तानास्तिचेत्कुतः प्रवृत्तिस्तत्राहतुः अनपेक्षोऽपिबालवल्लीलयाकरोतिइतिध
अयंचजन्मादिव्यवहारोदेहानामेवनत्वात्मनइत्याहतुः देहिनः पितुर्देहेनदेहिनः पुत्रस्यदेहोमातुर्देहिनः देहादभिजायते यथाबीजादेवबीजंजायते देहीतुशाश्वत-
एवअर्थोभूम्यादिर्यथातद्वत् ७ ननुनश्वरदेहप्रतियोगित्वात् देह्यपिनशाश्वतः स्यात्तत्राहतुः देहदेहिनोरयंपरस्परप्रतियोगिविभागः पुराअनादिरविवेककृतः अज्ञान

वयंचत्वंचयेचेमेतुल्यकालाश्चराचराः जन्ममृत्योर्यथापश्चात्प्राङ्नैवमधुनाऽपिभो ५ भूतैर्भूतानिभूतेशः सृजत्यवतिहंत्यजः आत्मसृष्टैरस्व
तंत्रैरनपेक्षोऽपिबालवत् ६ देहेनदेहिनोराजन्देहाद्देहोऽभिजायते बीजादेवयथाबीजंदेह्यर्थइवशाश्वतः ७ देहदेहिविभागोऽयमविवेक
कृतःपुरा जातिव्यक्तिविभागोऽयंयथावस्तुनिकल्पितः ८ श्रीशुकउवाच एवमाश्वासितोराजाचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः प्रमृज्यपाणिनाव
क्त्रमाधिम्लानमभाषत ९ राजोवाच कौयुवांज्ञानसंपन्नौमहिष्ठौचमहीयसाम् अवधूतेनवेषेणगूढाविहसमागतौ १० चरंतिह्यवनौका
मंब्राह्मणाभगवत्प्रियाः मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधायोन्मत्तलिंगिनः ११ कुमारोनारदऋभुरंगिरादेवलोऽसितः अपांतरतमोव्यासोमार्कं
डेयोऽथगौतमः १२ वसिष्ठोभगवान्रामः कपिलोबादरायणः दुर्वासायाज्ञवल्क्यश्चजातूकर्ण्यस्तथाऽरुणिः १३ रोमशश्च्यवनोदत्तआ
सुरिःसपतंजलिः ऋषिर्वेदशिराबोध्योमुनिःपंचशिरास्तथा १४ हिरण्यनाभःकौशल्यःश्रुतदेवऋतध्वजः एतेपरेचसिद्धेशाश्चरंतिज्ञा
नहेतवः १५ तस्माद्युवांग्राम्यपशोर्ममम्मूढधियःप्रभू अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीपउदीर्यताम् १६ अंगिराउवाच अहंतेपुत्रकामस्यपु
त्रदोऽस्म्यंगिरानृप एषब्रह्मसुतःसाक्षान्नारदोभगवानृषिः १७ इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे अतदर्हमनुस्मृत्यमहापुरुषगोचरं १८
अनुग्रहायभवतःप्राप्तावावामिहप्रभो ब्रह्मण्योभगवद्भक्तोनावसीदितुमर्हति १९ तदैवतेपरंज्ञानंददामिगृहमागतः ज्ञात्वाऽन्याभिनि
वेशंतेपुत्रमेवददाम्यहम् २० अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवानुभूयते एवंदारागृहारायोविविधैश्वर्यसंपदः २१ शब्दादयश्चविषयाश्चलारा
जविभूतयः महीराज्यंबलंकोशोभृत्यामात्यसुहृज्जनाः २२ सर्वेऽपिशूरसेनेमेशोकमोहभयार्त्तिदाः गंधर्वनगरप्रख्याःस्वप्नमायामनोरथाः २३

कल्पितः जातिःसामान्यंव्यक्तिर्विशेषः तयोर्विभागोयथावस्तुनिसन्मात्रेकल्पितः परस्परापेक्षसिद्धत्वेनानिरूपणात्तद्वदिति ८ आधिम्लानंवक्त्रम् ९ १० उन्मत्तस्ये
वलिंगंयेषांते ११ १२ १३ १४ १५ ममप्रभूरक्षकौबोधेसमर्थावितिवा अतोवांयुवाभ्यांज्ञानदीपः प्रवर्त्यताम् १६ १७ महापुरुषगोचरम् हरिभक्तंत्वाम् १८ १९ तदैवय
दापूर्वमागतोऽस्मि २० रायः अर्थाः २१ यदाचलाः अनित्याः किंचमहीति २२ हेशूरसेनइमेसर्वेऽपिशोकादिप्रदाः किंच आगमापायित्वेनगंधर्वनगरतुल्याः गंधर्वनगरं
ह्यकस्मादेवक्वचिदायाति अपयातिचेतिप्रसिद्धम् तदेवमनित्यत्वंशोकादिहेतुत्वंचागमापायित्वंचोक्तंमिथ्यात्वमप्याह स्वप्नश्चमायाचमनोरथश्चयथातद्वत् २३

एतेमनोभवाः मनोमात्रविजृंभिताः अत्रहेतुः अर्थेनतात्विकस्वरूपेणविनैवदृश्यमानाः तत्कुतः यस्मात्क्षणांतरेनदृश्यंते नास्तिकलेहिक्षणांतरेबाधोनस्यात् अतोम
नोमात्रविजृंभितत्वेनस्वप्नादिवन्मिथ्याभूताइत्यर्थः नन्वेतेपुण्यापुण्यकृताइति मीमांसकाः प्राहुः तत्कुतोमनोभवत्वंतत्राह कर्मभिः कर्मवासनाभिः अर्थान्
ध्यायतः पुंसोमनसएवनिमित्तात् कर्माण्यभवन् पाठांतरेकर्मईप्सिततममभिध्यायतइत्यर्थः कर्मणोऽपिमनोभवत्वात् तत्साध्याअर्थाअपिमनोभवाएवेति
भावः २४ तदेवंममतास्पदानांदुःखादिहेतुत्वमुक्तम् तत्रदेहसंबंधोमूलमित्याह अयंहीति हीत्यवधारणे अयंद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः अधिभूताधिदैवाध्या
त्मरूपोदेहएवदेहिनः देहोऽहमितिमन्यमानस्य देहिनोजीवस्यविविधान्क्लेशान्संतापांश्चकरोतीतितथा २५ स्वच्छेनाव्यग्रेणगतिंतत्त्वम् ध्रुवोऽयमर्थइति
विश्रंभंविश्वासंप्रणयंवात्यज ततश्चउपशममाविशआश्रय २६ अंगिरसोपदिष्टंतत्त्वंपरमेश्वरप्रसादंविनानप्राप्यतइति तत्प्रसादायमंत्रविद्यांनारदउपदिशति
एतामिति उपनिषदंपरंश्रेयोऽस्यामित्युपनिषत् मंत्रएवोपनिषत् तांप्रतीच्छगृहाणद्रष्टाद्रक्ष्यसिभवान् २७ अतुलंचतदनधिकंचसमानाधिकशून्यंपरंमहिमानंप्रा

दृश्यमानाविनार्थेननदृश्यंतेमनोभवाः कर्मभिर्ध्यायतोनानाकर्माणिमनसोऽभवन् २४ अयंहिदेहिनोदेहोद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः देहिनोविवि
धक्लेशसंतापकृदुदाहृतः २५ तस्मात्स्वच्छेनमनसाविमृश्यगतिमात्मनः द्वैतेध्रुवार्थविश्रंभंत्यजोपशममाविश २६ नारदउवाच
एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीच्छप्रयतोमम यांधारयन्सप्तरात्राद्द्रष्टासंकर्षणंप्रभुम् २७ यत्पादमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वादयोभ्रममिमं
द्वितयंविसृज्य सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्रापुर्भवानपिपरंनचिरादुपैति २८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचदशोऽ
ध्यायः १५ श्रीशुकउवाच अथदेवऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजम् दर्शयित्वेतिहोवाचज्ञातीनामनुशोचताम् १ नारदउवाच
जीवात्मन्पश्यभद्रंतेमातरंपितरंचते सुहृदोबांधवास्तप्ताःशुचात्वत्कृतयाभृशम् २ कलेवरंस्वमाविश्यशेषमायुःसुहृद्वृतः भुं
क्ष्वभोगान्पितृप्रत्तान्अधितिष्ठनृपासनम् ३ जीवउवाच कस्मिन्जन्मन्यमीमह्यंपितरोमातरोऽभवन् कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्य
देवतिर्यङ्नृयोनिषु ४ बंधुज्ञात्यरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः सर्वएवहिसर्वेषांभवंतिक्रमशोमिथः ५ यथावस्तूनिपण्यानि-
हेमादीनिततस्ततः पर्यटंतिनरेष्वेवंजीवोयोनिषुकर्तृषु ६ नित्यस्यार्थस्यसंबंधोह्यनित्योदृश्यतेनृषु यावद्यस्यहिसंबंधोममत्वंतावदे

देवहि ७ पु॰ उपेतिउपेष्यति २८ इतिश्रीभा॰म॰ष॰टी॰पंचदशोऽध्यायः १५ षोडशेतत्सुतोक्त्यैवविशोकीकृत्यतंनृपम् आदिदेशमहाविद्यांनारदःशेषतोषणीम् १
आदौतावत्पुत्रस्नेहेनैवपितृपुत्रादिसंबंधोमिथ्येतिदर्शयितुंयोगबलेनतमेवज्ञातीनांदर्शयित्वाजीवात्मन्नित्याद्युवाच १ २ शेषमवशिष्टमायुरस्ति अपमृत्युनामृतत्वादित्य
र्थः तदेवकलेवरंप्रविश्योत्थितोजीवउवाच यद्वाअंतरालेप्रेतशरीरेस्थित्वेतिज्ञेयम् ३ ४ मयिमृतेपुत्रदृष्ट्याशोकश्चेत् शत्रुदृष्ट्याहर्षः किंनक्रियतइत्याशयेनसंबंधस्यानिय
तत्वमाह बंधवोविवाहादिभिः संबंधिनः ज्ञातयः सपिंडाः अरयोघातकाः मित्राणिरक्षकाः मध्यस्थाउभयव्यतिरिक्ताः साधारणाः विद्विषोद्वेष्यादिनिमित्तेनद्वेषिणः उदा
सीनास्तद्व्यतिरिक्ताइतिभेदः ५ कर्मभिर्भ्राम्यमाणत्वेदृष्टांतः यथापण्यानिक्रयविक्रयाद्यर्हाणिकर्तृषुव्यवहर्तृषुपरिभ्रमंति एवंजीवोपियोनिषुजनकेषु ६ एकस्मिन्न
पिजन्मनिसंबंधस्यानियतत्वंसदृष्टांतमाहद्वाभ्याम् नित्यस्यजीवतोऽपिअर्थस्यपश्वादेः अनित्यः अनियतः विक्रयादिनासंबंधनिवृत्तेः ७ ७ ७ ७

एवंयोनिगतः पित्रादिसंबंधंप्राप्तोऽपिसजीवोनित्यः देहजन्मादिनातस्यजन्माद्यभावात् अतएववस्तुतोनिरहंकृतः अहमस्यपुत्रइत्यभिमानशून्यः यत्रपित्रादौसंबंधिनि-
यावदुपलभ्येत कर्मवशेनवर्त्तेत तावदेवतस्यपित्रादेः तत्तस्मिन्स्वत्वंनतुविक्रयाद्युत्तरकालमपि अथवैवंसंबंधः यदुक्तंकलेवरंस्वमाविश्येति तत्रतस्मिन्कलेवरेममेदा
नींस्वत्वंनिवृत्तमितिसदृष्टांतमाह नित्यस्यचिरकालावस्थायिनः सुवर्णादेः योनिगतोदेहंप्रविष्टः यत्रदेहेतस्यजीवस्यतत्तस्मिन्देहेस्वत्वंनतुमरणोत्तरकालमपीत्यर्थः
शेषंसमानम् ८ जीवस्यनित्यत्वंसाधयति एषनित्यः तत्रहेतुः अव्ययः अपक्षयशून्यः तत्कुतः सूक्ष्मः जन्मादिशून्यः तच्चकुतः सर्वाश्रयः जन्मादिमतोदेहादेराश्रयः
नतुदेहादिरूपः यतः स्वदृक् स्वप्रकाशः सर्वाश्रयत्वमुपपादयति आत्मनः मायायागुणैरात्मानमेवविश्वंविश्वात्मकंसृजति तदात्मानंस्वयमकुरुतेतिश्रुतेः उपादानका
रणत्वात्सर्वाश्रयइत्यर्थः जीवस्यवस्तुतोब्रह्मत्वात्ब्रह्मणएवचिच्छक्तिविशिष्टस्येश्वरत्वेनस्रष्टृत्वाज्जीवः सृजतीतिवाचोयुक्तिः यद्वास्वकर्मद्वारासृष्टिनिमित्तत्वेनस्र

एवंयोनिगतोजीवः सनित्योनिरहंकृतः यावद्यत्रोपलभ्येत तावत्स्वत्वंहितस्यतत् ८ एषनित्योव्ययः सूक्ष्मएषसर्वाश्रयः स्वदृक् आत्म-
मायागुणैर्विश्वमात्मानंसृजतेप्रभुः ९ नह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोपिवा एकः सर्वधियांद्रष्टाकर्तॄणांगुणदोषयोः १० नादत्तआ-
त्माहिगुणंनदोषंनक्रियाफलम् उदासीनवदासीनः परावरदृगीश्वरः ११ श्रीशुकउवाच इत्युदीर्यगतोजीवो ज्ञातयस्तस्यतेतदा विस्मि
ताममुचुः शोकंछित्वात्मस्नेहशृंखलाम् १२ निर्हृत्यज्ञातयोदेहंतथाकृत्वोचिताः क्रियाः तत्यजुर्दुस्त्यजंस्नेहंशोकमोहभयार्तिदं १३ बा
लघ्न्योव्रीडितास्तत्रबालहत्याहतप्रभाः बालहत्याव्रतंचेरुर्ब्राह्मणैर्यन्निरूपितम् यमुनायांमहाराजस्मरंत्योद्विजभाषितं १४ सइत्थंप्र
तिबुद्धात्माचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः गृहांधकूपान्निष्क्रांतः सरः पंकादिवद्विपः १५ कालिंद्यांविधिवत्स्नात्वाकृतपुण्यजलक्रियः मौनेनसंय
तप्राणोब्रह्मपुत्राववंदत १६ अथतस्मैप्रपन्नायभक्तायप्रयतात्मने भगवान्नारदः प्रीतोविद्यामेतामुवाचह १७ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवा
यधीमहि प्रद्युम्नायानिरुद्धायनमः संकर्षणायच १८ नमोविज्ञानमात्रायपरमानंदमूर्तये आत्मारामायशांतायनिवृत्तद्वैतदृष्टये १९ छ

दृष्टत्वंभोग्यस्यचसर्वभोक्त्राश्रयत्वात्सर्वाश्रयत्वंचोक्तमितिद्रष्टव्यम् ९ यदुक्तंसुहृद्धृतइतिसुहृदोबांधवांस्तथानितिचतदप्याह नह्यस्येति तत्रहेतुः एकः सुहृदादिसंगर
हितः तत्कुतः गुणदोषयोर्हिताहितयोः कर्त्तॄणांमित्रादीनांयाः सर्वाधियः विचित्राबुद्धयः तासांद्रष्टासाक्षी १० यच्चोक्तंभुंक्तेभोगानित्यादितत्राप्याह नादत्तइति गुणं-
सुखंदोषंदुःखंक्रियाफलंचराज्यादिकम् उदासीनत्वेहेतुः परावरदृक्कारणस्यकार्यस्यचसाक्षीनतुभोक्तायतः ईश्वरः देहादिपारतंत्र्यशून्यः अतएवंभूतस्यममचयु
ष्माकंचसंबंधाभावाच्छोकंमाकुरुतेतिवाक्यार्थः ११ १२ १३ द्विजभाषितमंगिरसाप्रोक्तंपुत्रादीनांदुःखहेतुत्वंस्मरंत्यः पुत्रकामनाशून्यानिर्मत्सराः सत्यइतिभा
वः १४ निबिडपंकतुल्यंगृहंविहायनिष्क्रमणमतिधीरस्यतस्यैवयोग्यंनान्यस्येतिदृष्टांतमाह सरसः पंकाद्द्विपोगजइव १५ कृताः पुण्यजलक्रियाः पितृतर्पणाद्यायेन
नसंयतप्राणोनियतेंद्रियः १६ १७ नमोधीमहिध्यायेम मनसानमस्यामइत्यर्थः १८ निवृत्ताद्वैतदृष्टिर्यस्मात् १९ छ छ

न्यस्तानिरस्ताः शक्त्यूर्मयः मायानिमित्ताः रागद्वेषादयो येन २० मनसा सह वचसि अप्राप्यो परते सति य एक एव प्रकाशते वचसीति सर्वेंद्रियोपलक्षणम् सोऽस्मान्पात्सदसत्परः कार्यकारणयोः कारणम् २१ तदेवाह यस्मिन्निति इदं कार्यं कारणं तिष्ठति अप्येति च यतश्च जायते मृन्मयेषु घटादिषु मृज्जातिर्मृन्मात्रमिव सर्वानुस्यूतं यत् तस्मै २२ ननु सर्वानुस्यूतं चेत् मृज्जातिवत्प्रतीयेत कथं मनोवचसोरप्राप्तिस्तत्राह यद्ब्रह्मव्योमवद्विततमपि असवः प्राणाः क्रियाशक्त्या न स्पृशंति मनआदीनि च ज्ञानशक्त्या न विदुः तद्ब्रह्म नतोऽस्मि २३ तेषां तदज्ञाने हेतुमाह देहेंद्रियादयो ऽमी यदंशाविद्धा यच्चैतन्यांशेनाविष्टाः संतः कर्मसु स्वस्वविषयेषु प्रचरंति जाग्रत्स्वप्नयोः अन्यदा सुषुप्तिमूर्छादौ नैव प्रचरंति यथा अप्तप्तं लोहं न दहति अतो यथा लोहमग्निशक्त्यैव दाहकं सदग्निं विना न दहति एवं ब्रह्मगतज्ञानक्रियाशक्तिभ्यां प्रवर्तमाना देहादयस्तन्न स्पृशंति न विदुश्चेति भावः जीवस्तर्हि द्रष्टृत्वाज्जानातु नेत्याह स्थानेषु जाग्रदादिषु द्रष्टृपदेशं द्रष्टृसंज्ञां न देवैति प्राप्नोति नान्यो जीवो नामास्ति नान्योऽ

आत्मानंदानुभूत्यैव न्यस्तशक्त्यूर्मये नमः हृषीकेशाय महते नमस्ते विश्वमूर्तये २० वचस्युपरतेऽप्राप्य य एको मनसा सह अनामरूपश्चिन्मात्रः सोऽव्यान्नः सदसत्परः २१ यस्मिन्निदं यतश्चेदं तिष्ठत्यप्येति जायते मृन्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः २२ यन्न स्पृशंति न विदुर्मनोबुद्धींद्रियासवः अंतर्बहिश्च विततं व्योमवत्तन्नतोऽस्म्यहम् २३ देहेंद्रियप्राणमनोधियोऽमी यदंशविद्धाः प्रचरंति कर्मसु नैवान्यदा लोहमिवाप्रतप्तं स्थानेषु तद्द्रष्टृपदेशमेति २४ ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सकलसात्वतपरिवृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविंदयुगल परमपरमेष्ठिन्नमस्ते २५ श्रीशुक उवाच भक्तायैतां प्रपन्नाय विद्यामादिश्य नारदः ययावंगिरसा साकं धाम स्वायंभुवं प्रभो २६ चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषिताम् धारयामास सप्ताहमब्भक्षः सुसमाहितः २७ ततश्च सप्तरात्रांते विद्यया धार्यमाणया विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृप २८ ततः कतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनोगतिः जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणांतिकम् २९ मृणालगौरं शितिवाससं स्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकंकणम् प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृतं ददर्श सिद्धेश्वरमंडलैः प्रभुम् ३०

नोऽस्ति द्रष्टेत्यादिश्रुतेः यद्वा द्रष्टृपदेशं द्रष्टृसंज्ञं जीवमपि तदेव एति जानाति न तु जीवस्तत् जानातीत्यर्थः तदुक्तं हंसगुह्यस्तोत्रे देहोऽसवोऽक्षा इत्यादि २४ सकला ये सात्वतपरिवृढाः तेषां निकरः समूहस्तस्य करकमलानां कुड्मलैर्मुकुलैरुपलालितं चरणारविंदयुगलं यस्य तस्य संबोधनम् परम उत्कृष्ट परमेष्ठिन् सर्वेश्वर २५ पूर्वं स नारदोंगिरा आजगामेत्यंगिरसः प्रधानोक्तिः चित्रकेतोः पुत्रप्रदत्वेन तस्य पृथगुक्तत्वात् इह तु नारदोंऽगिरसा साकं ययाविति नारदस्य प्राधान्यनिर्देशः तदुपदेशेन तस्य वैराग्योत्पत्तेः प्रभो हे समर्थ २६ यथा यथावद्धारयामास २७ विद्याधराधिपत्यं चावांतरफलं लेभे अप्रतिहतमस्खलितम् २८ कतिपयैरहोभिः विद्यया इद्धेन दीप्तेन मनसा गतिर्यस्य २९ मृणालवत् गौरं शितिवाससं नीलांबरम् स्फुरंति किरीटादीनि यस्य कटित्रं कटिसूत्रम् प्रसन्नानि वक्त्राणि यस्य अरुणानि लोचनानि यस्य तं वृतं च ३०

दृष्ट्वाचतमादिपुरुषमभ्ययाच्छरणंगतः अ नमन्ननामकथंभूतः तस्यदर्शनेनध्वस्तंसमस्तंकिल्बिषंयस्य स्वच्छममलंचांतःकरणंयस्य प्रणयेनाश्रुयुक्ते लोचनेयस्य प्रहृष्टा-
निरोमाणियस्यसः ३१ तंप्रसमीडितुंस्तोतुंचिरंनैवाशकन्नशशाक तत्रहेतुः उत्तमश्लोकस्यपादाब्जयोर्विष्टरमासनम् उपमेहयन् अभिषिंचन् प्रेम्णाउपरुद्धः अखि
लानांवर्णानांनिर्गमउच्चारणंयस्यसः ३२ मनीषयाबुद्ध्यामनः समाधायेतद्वक्ष्यमाणंबभाषे प्रतिलब्धावाग्येन सात्वतशास्त्रोक्तोविग्रहोयस्यतम् ३३ अन्योन्य -
प्रेमजानंदनिभृतान्स्वामिसेवकान् अभिनंदन्मुदास्तौतिदशभिःपंचभिर्विभुम् हेअजित अन्यैरजितोऽपिभवान्साधुभिर्भक्तैर्जितः स्वाधीनएवकृतः यतोभवा
नतिकरुणः तेऽपिचनिष्कामा अपिभवताविजिताः योभवान् अकामात्मनामात्मानमेवददाति ३४ ननुभक्तैरेवजितइतिकथंस्पर्धमानैरपिसृष्ट्यादिकर्तृभिरन्यै-
रीश्वरैर्जेयसंभवात्तत्राह तवेति जगतउदयादीनितवैवविभवः विभवनंमहिमालीलेतियावत् आदिशब्देनप्रवेशनियमादीनि विश्वसृजस्तुब्रह्मादयोनेश्वराः
किंतुतेतवांशोयःपुरुषः तस्यांशाः तत्रएवंस्थितेऽपिपृथक्पृथगीश्वरावयमित्यभिमानेनतथैवस्पर्धंते ३५ त्वमेवसृष्ट्यादिकर्तेत्येतदुपपादयति परमाणुःसू

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषःस्वच्छामलांतःकरणोऽभ्ययान्मुनिः प्रवृद्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनःप्रहृष्टरोमाऽनमदादिपूरुषम् ३१ सउत्त
मश्लोकपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मुहुः प्रेमोपरुद्धाखिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरम् ३२ ततःसमाधायमनोमनीषयाब
भाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ नियम्यसर्वेंद्रियबाह्यवर्त्तनंजगद्गुरुंसात्वतशास्त्रविग्रहम् ३३ चित्रकेतुरुवाच अजितजितःसममतिभिर्भवान्
जितात्मभिर्भवता विजितास्तेऽपिचभजतामकामात्मनांयआत्मदोऽतिकरुणः ३४ तवविभवःखलुभगवन्जगदुदयस्थितिलयादीनि वि
श्वसृजस्तेंशांशास्तत्रमृषास्पर्द्धंतिपृथगभिमत्या ३५ परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांतरवर्तीत्रयविधुरः आदावंतेऽपिचसत्त्वानांयद्ध्रुवंतद
वांतरालेपि ३६ क्षित्यादिभिरेषकिलावृतःसप्तभिर्दशगुणोत्तरैरंडकोशः यत्रपतत्यणुकल्पःसहांडकोटिकोटिभिस्तदनंतः ३७ विषयतृ-
षोनरपशवोयउपासतेविभूतीर्नपरंत्वाम् तेषामाशिषईशतदनुविनश्यंतियथाराजकुलम् ३८ ॥ श्रीगोपीजनवल्लभायनमः ॥

क्ष्मंमूलकारणंपरममहदंतिमंकार्यंतयोस्त्वमेवाद्यंतांतरवर्तिआदावंतेचअंतरेमध्येचवर्तितुंशीलंयस्यसः अतएवत्रयविधुरः आद्यंतमध्यशून्योध्रुवः तेचत्वयास्मृ
ज्यंतेनतुध्रुवःकुतइत्यतआह सत्वानांसत्त्वेनप्रतीतानांकार्याणामादावंतेऽपिअंतरालेऽपिचतदेवध्रुवंस्त्रवर्णादिवत् ३६ ध्रुवंध्रुवत्वेनकालतःपरिच्छेदोनास्ती
त्युक्तंदेशतोऽप्यपरिच्छेदमाह क्षित्यादिभिरिति पूर्वस्मात्पूर्वस्मात्दशगुणमुत्तरोत्तरैरधिकैरावृतः यत्रत्वयिअणुकल्पःपततिपरिभ्रमतितत्तस्मादनंतस्त्वं ३७
यस्मादेवंपरमेश्वरस्त्वमेव अन्येदेवास्तवविभूतयः अतस्त्वांविहायविषयकामनयाऽन्योपासकाअतिमंदाइत्याह विषयेषुतृट्तृष्णायेषांतेनराकाराःपशवः
कुतःयेविभूतीरिंद्रादयाउपासतेनतुपरंत्वाम् ततःकिंतत्राह तेषामिति तदनुपास्यनाशानंतरंयथाराजकुलमनुराजकुलनाशानंतरंयथातत्सेवकानामाशिषोनश्यं
तितद्वत् अयंचपरमोऽवधिःमध्येपिनश्यंत्येव ३८

विषयकामेनापिकृतात्वत्सेवामोक्षफलैवेत्याह कामधियः विषयकामना अपिहेपरम त्वयिरचिताः कृताश्चेन्नरोहंति देहांतरोत्पत्तयेनभवंति करंभबीजानिभर्जितबी
जानियथा यतोऽस्यजीवस्यगुणगणादेवद्वंद्वसमूहाभवंति अतःकामेनापिनिर्गुणस्यतवभजनाच्छनैर्नैर्गुण्यंभवतीत्यर्थः ३९ फलकामनयाऽपित्वदाराधनंयदामोक्ष
हेतुः तदाकिंवक्तव्यंभगवद्धर्ममाहात्म्यमितिवक्तुंतत्संप्रदायप्रवर्तकत्वेनभगवंतंस्तौति जितमिति यदाभवान् भागवतंधर्ममाह तदाहेभगवन् त्वयाजितंसर्वोत्कर्षेण
स्थितम् तत्रहेतुः येनिष्किंचनाः सनत्कुमारादयोमुनयस्तेयंभगवंतमपवर्गायसेवंतेतेनभवताजितम् यंधर्ममितिवा ४० अनवद्यतामेवाह विषममतिः यत्रयस्मिन्
भागवतेधर्मेनास्ति यदन्यत्रयथाऽन्यस्मिन् काम्येधर्मे ननुसोऽपिवेदोक्तत्वादनवद्यएवतत्राह विषमधियाशत्रुमरणादिकामनयारचितोयः सत्वविशुद्धः रागद्वेषादिमला
त् क्षयिष्णुश्चनश्वरफलत्वात् अधर्मबहुलश्चहिंसादिबाहुल्यात् तदुक्तंशंबरस्वामिभिः उभयमिहचोदनायालक्ष्यते अर्थोऽनर्थश्चेत्यादि ४१ एतत्प्रपंचयति कःक्षे
मःकुशलंनकिंचित् निजपरयोःस्वस्यपरस्यचस्वपरद्रुहास्वस्मैपरस्मैचद्रुह्यतीतिस्वपरध्रुक् तेनयतःस्वद्रोहात् अत्यंतकायक्लेशात् तवकोपः पीडासंभवति तदुक्तं

कामधियस्त्वयिरचितानपरमरोहंतियथाकरंभबीजानि ज्ञानात्मन्यगुणमयेगुणगणतोऽस्यद्वंद्वजालानि ३९ जितमजिततदाभवतायदाहभा
गवतंधर्ममनवद्यम् निष्किंचनायेमुनयआत्मारामायमुपासतेऽपवर्गाय ४० विषममतिर्नयत्रनृणांत्वमहमितिममतवेतिचयदन्यत्र विषम
धियारचितोयःसत्वविशुद्धःक्षयिष्णुरधर्मबहुलः ४१ कःक्षेमोनिजपरयोःकियानर्थःस्वपरद्रुहाधर्मेणस्वद्रोहात्तवकोपःपरसंपीडया
चतथाधर्मः ४२ नव्यभिचरतितवेक्षाययात्वभिहितोभागवतोधर्मः स्थिरचरसत्वकदंबेष्वपृथग्धियोयमुपासतेत्वार्याः ४३ नहिभ
गवन्नघटितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः यन्नामसकृच्छ्रवणात्पुल्कसोऽपिविमुच्यतेसंसारात् ४४ अथभगवन्वयमधुनात्वद
वलोकपरिमृष्टाशयमलाः सुरऋषिणायदुदितंतावकेनकथमन्यथाभवति ४५ विदितमनंतसमस्तंतवजगदात्मनोजनैरिहाचरितम्
विज्ञाप्यंपरमगुरोःकियदिवसवितुरिवखद्योतैः ४६ नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय दुरवसितात्मगतयेकुयोगिनांभि
दापरमहंसाय ४७

गीतासु कर्षयंतःशरीरस्थंभूतग्राममचेतसः मांचैवांतःशरीरस्थंतान् विद्ध्यासुरनिश्चयानिति तथापरसंपीडयाधर्मः चशब्दात्तवकोप
श्च अतस्त्वयारागांधमपिकथंचिदेतद्मार्गेप्रवर्तयितुंकाम्यधर्मोऽभिहितोनतत्त्वदृष्ट्या ४२ भागवतधर्मेणतुद्रोहइत्याह नेति नव्यभिचरतिनपरमार्थंजहातितवई
क्षाहृष्टिः अव्यभिचारेहेतुः स्थिरेतिस्थावरजंगमप्राणिसमूहेषुसमबुद्धयोभागवतायंधर्मसेवंते ४३ एवंभूतस्यभागवतधर्मप्रवर्तकस्यतवदर्शनात् सर्वपापक्ष
योभवतीति किंचित्रमित्याह नहीति ४४ अतोहंकृतार्थोऽस्मीत्याह अथेति अतोहेतोःतवावलोकनेनपरिमृष्टानिरस्ताआशयेचित्तेमलायेषांते त्वद्दर्शनंच ममना
रदोपदेशेनजातमित्याह सुरर्षिणेति ४५ यथाचाहंपूर्वमतिमूढआसंयथाचनारदेनानुगृहीतोऽस्मितत्सर्वांतर्यामिणस्तवमयाकिंप्रकाशनीयमित्याह विदित
मिति विशेषेणज्ञाप्यंप्रकाशनीयंकियदिवनकिमपीत्यर्थः सवितुर्यथाखद्योतैःप्रकाशनीयंनास्तितद्वत् ४६ उक्तलक्षणंभगवंतंप्रणमतिनमइतिद्वाभ्याम् सकल
स्यजगतःस्थित्यादीनामीशायसमर्थाय दुरवसिताअविज्ञाताआत्मगतिर्निजंतत्वंयस्यतस्मैकेषांकुयोगिनाम् केनभिदाभेददृष्ट्या ४७ छ छ

श्वसंतिविष्टंते चेकितानंपश्यंतमनुचित्तयः ज्ञानेंद्रियाणिउच्चकंतिस्वारूढंपश्यंति ४८ ४९ मेनुशासनंमद्विषयउपदेशः तेनतयाचविद्ययाअस्माच्चदर्शनात् संसि
द्धोसि ५० तद्बोधदार्ढ्यायस्वयमप्युपदिशति अहमित्यादिनासर्वभूतान्यहमेवभूतानामात्माभोक्ताऽप्यहमेव भोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंमद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्यर्थः य
तोऽहंभूतभावनः भूतानांप्रकाशकः कारणंच ननुशब्दब्रह्मप्रकाशकंपरंब्रह्मकारणंचप्रकाशकंच सत्यंतेउभेममैवरूपेइत्याह शब्दब्रह्मेति शाश्वतीशाश्वत्यौ ५१
अतस्त्वमेवंपश्येत्याह लोकेभोग्यप्रपंचेभोक्तृत्वेनविततमनुगतमात्मानंलोकंचात्मनिभोग्यत्वेनसंततंव्याप्तम् तदुभयंचमयाकारणात्मनाव्याप्तम् मयिचैवोभयंकृ
तंकल्पितंस्मरेदितितृतीयेनान्वयः पश्येदित्यध्याहारोवा ५२ ननुजाग्रदाद्यवस्थाभेदेनभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंस्फुटंप्रतीयमानंकथंकल्पितंस्यादित्याशंक्यस्वप्नगत
जाग्रदादिदृष्टांतेनसंभावयन्नाह यथेतिद्वाभ्याम् यथास्वप्नेप्रसुप्तोविश्वंगिरिवनादिरूपंदेशांतरस्थमात्मन्येवपश्यति स्वप्नमध्येसुषुप्तिंस्वप्नंचपश्यतीत्यर्थः तथा
स्वप्नएवोत्थितः सन् आत्मानमेकदेशस्थंशयनदेशेस्थितंमन्यतेजाग्रदवस्थामनुभवति ५३ एवंप्रसिद्धान्यपिजागरादीनिजीवस्थानानिजीवोपाधेर्बुद्धेरवस्थाभूता

यंवैश्वसंतमनुविश्वसृजःश्वसंतियंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति भूमंडलंसर्षपायतियस्यमूर्ध्नितस्मैनमोभगवतेऽस्तुसहस्रमूर्ध्ने ४८
श्रीशुकउवाच संस्तुतोभगवानेवमनंतस्तमभाषत विद्याधरपतिंप्रीतश्चित्रकेतुंकुरूद्वह ४९ श्रीभगवानुवाच यन्नारदांगिरो
भ्यांतेव्याहृतंमेऽनुशासनम् संसिद्धोऽसितयाराजन्विद्ययादर्शनाच्चमे ५० अहंवैसर्वभूतानिभूतात्माभूतभावनः शब्दब्रह्मपरंब्र
ह्मममोभेशाश्वतीतनू ५१ लोकेविततमात्मानंलोकंचात्मनिसंततम् उभयंचमयाव्याप्तंमयिचैवोभयंकृतम् ५२ यथासुषुप्तःपु-
रुषोविश्वंपश्यतिचात्मनि आत्मानमेकदेशस्थंमन्यतेस्वप्नउत्थितः ५३ एवंजागरणादीनिजीवस्थानानिचात्मनः मायामात्राणि
विज्ञायतद्द्रष्टारंपरंस्मरेत् ५४ येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा सुखंचनिर्गुणंब्रह्मतमात्मानमवेहिमाम् ५५ उभयंस्मरतःपुं
सःप्रस्वापप्रतिबोधयोः अन्वेतिव्यतिरिच्येततज्ज्ञानंब्रह्मतत्परम् ५६ यदेतद्विस्मृतंपुंसोमद्भावंभिन्नमात्मनः ततःसंसारएतस्यदे
हाद्देहोमृतेर्मृतिः ५७

नि आत्मनोमायामात्राणि इत्येवंविज्ञायतेषांद्रष्टारमतएवपरंतदवस्थारहितमात्मानंस्मरेत् ५४ ननुतेषांद्रष्टारमितिकथमुच्य
ते स्वापेदृश्याभावेनद्रष्टृत्वाभावात्तत्राह येनेति प्रसुप्तःपुरुषोजीवोयेनरूपेणतदास्वापकाले आत्मनःस्वापंनिर्गुणमतींद्रियंसुखंचवेदतमात्मानंब्र
ह्ममामवेहि तदास्वापसुखयोरसंवेदनेसुखमहमस्वाप्समितिस्मृतेरसंभवात् ५५ ननुस्वापसाक्षिणादृष्टंकथंजाग्रदवस्थःस्मरेत् नह्यन्येनदृष्टम
न्यःस्मरतितत्राह उभयंप्रस्वापंप्रतिबोधंचस्मरतः अनुसंदधतः तयोःप्रस्वापप्रतिबोधयोःप्रकाशकत्वेनयदन्वेति ताभ्यांव्यतिरिच्येतयत् एकैकापायेऽ
प्यनपायात् तत्ज्ञानंपरंब्रह्मतदेवनतुभिन्नमित्यर्थः अतोबाल्येदृष्टस्ययौवनेस्मृतिवदवस्थांतरत्वेऽपिस्वापानंदयोःस्मरणंघटतइतिभावः तदेवंभूतंब्र
ह्मात्मानमवेहीत्यनुषंगः ५६ विपक्षेदोषमाह यत्तुयदिएतन्मयिभावंमत्स्वरूपंब्रह्मविस्मृतंतदात्मनःसकाशात्भिन्नंभवति तत् एतस्यपुंसःसंसारोभ
वति संसारस्वरूपमाह देहाद्देहोजन्मानंतरंपुनर्जन्ममृतेरनंतरंमृतिश्चेति ५७

योऽन्यंतरेऽपिभोगादिसंपादनंशक्यंज्ञानार्थंत्वत्रैवयतितव्यमित्याह लब्ध्वेति ज्ञानंशास्त्रोक्तंविज्ञानमपरोक्षंतयोःसंभवोयस्यांतां ५८ वैराग्यार्थमाह ईहायांमहत्त्विमार्गे ततईहानः अनीहायांनिवृत्तिमार्गे अभयंमोक्षोभवतीतिचस्मृत्वाफलसंकल्पाद्विरमेत् पाठांतरेनोभयंपरिक्लेशः फलविपर्ययश्चनास्तीत्येवंस्मृत्वा ५९ एतद्विवृणोति सुखायेतित्रिभिः दुःखस्यानिवृत्तिःसुखस्याप्राप्तिः ६० विज्ञाः उद्यमेप्रवीणावयमित्यभिमानवताम् स्थानत्रयविलक्षणांतुरीयांबुध्वा ६१ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिरैहिकामुष्मिकैर्विषयैःस्वेनतेजसाविवेकबलेन ६२ नचातः परःपुरुषार्थोऽस्तीत्याह एतावानिति योगेनैपुण्यंयस्याःसाबुद्धिर्येषाम् परस्यात्मनएकंदर्शनमिति

लब्ध्वेहमानुषींयोनिंज्ञानविज्ञानसंभवाम् आत्मानंयोनबुध्येतनक्वचित्क्षममाप्नुयात् ५८ स्मृत्वेहायांपरिक्लेशंततःफलविपर्ययम् अभयं चाप्यनीहायांसंकल्पाद्विरमेत्कविः ५९ सुखायदुःखमोक्षायकुर्वातेदंपतीक्रियाः ततोनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःखस्यचसुखस्यच ६० एवंविपर्ययंबुध्वानृणांविज्ञाभिमानिनां आत्मनश्चगतिंसूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणाम् ६१ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्निर्मुक्तःस्वेनतेजसा ज्ञानविज्ञानसंतृप्तोमद्भक्तःपुरुषोभवेत् ६२ एतावानेवमनुजैर्योगनैपुण्यबुद्धिभिः स्वार्थःसर्वात्मनाज्ञेयोयत्परात्मैकदर्शनम् ६३ त्वमेतच्छ्रद्धयाराजन्नप्रमत्तोवचोमम ज्ञानविज्ञानसंपन्नोधारयन्नाशुसिद्ध्यसि ६४ श्रीशुकउवाच आश्वास्यभगवानित्थंचित्रकेतुंजगद्गुरुः पश्यतस्तस्यविश्वात्माततश्चांतर्दधेहरिः ६५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६ श्रीशुकउवाच यतश्चांतर्हितोनंतस्तस्यैकृत्वादिशेनमः विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचारगगनेचरः १ सलक्षंवर्षलक्षाणामव्याहतबलेंद्रियः स्तूयमानोमहायोगीमुनिभिःसिद्धचारणैः २ कुलाचलेंद्रद्रोणीषुनानासंकल्पसिद्धिषु रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गापयन्हरिमीश्वरम् ३ एकदासविमानेनविष्णुदत्तेनभास्वता गिरिशंददृशेगच्छन्परीतंसिद्धचारणैः ४ आलिंग्यांकीकृतांदेवींबाहुनामुनिसंसदि उवाचदेव्याःशृण्वत्याजहासोच्चैस्तदंतिके ५ चित्रकेतुरुवाच एषलोकगुरुःसाक्षात्धर्मंवक्ताशरीरिणाम् आस्तेमुख्यःसभायांवैमिथुनीभूयभार्यया ६ जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मवादीसभापतिः अंकीकृत्यस्त्रियंचास्तेगतह्रीःप्राकृतोयथा ७ प्रायशःप्राकृताश्चापिस्त्रियंरहसिबिभ्रति अयंमहाव्रतधरोबिभर्तिसदसिस्त्रियं ८ भगवानपितच्छ्रुत्वाप्रहस्यागाधधीर्नृप तूष्णींबभूवसदसिसभ्याश्चतदनुव्रताः ९

यत् एतावानेव ६३ ६४ ६५ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ ततःसप्तदशेमोघमहर्द्धिंप्राप्यखेचरन् विहस्यगिरिशंशापाद्भुमायावृत्रतांगतः १ यतोयस्याम् तस्यैदिशेनमःनमनंकृत्वा १ सचित्रकेतुः विद्याधरस्त्रीभिर्हरिंगापयन् रेमइतिद्वयोरन्वयः अव्याहतंबलमिंद्रियपाटवंयस्य २ नानाविधाःसंकल्पैनैवसिद्धयोयासुतासु ३ अकस्मादद्भुतैश्वर्यगर्वात्प्राचीनकर्मतः आसुरींयोनिमापन्नोभवानीशापतःसतु तदाह एकदेत्यादिना ४ अंकीकृतामुत्संगेनैकीकृत्यदेवींबाहुनाआलिंग्यस्थितंउवाच जहासचतस्यांतिकेस्थितःसन् ५ धर्मवक्तावर्तते शरीरिणांमध्येमुख्यश्च भार्ययामिथुनीभूयचास्ते ६ ७ ८ अगाधागंभीराधीर्यस्यसः ९ ७ ७

ननस्यवीर्यप्रभावंविद्वान् अतद्वीर्यविद्वान्तस्मिन् निर्जितात्माभिमानिनेजितेंद्रियोऽहमित्यभिमानवते इतिपुरुषाक्रोधेनाह १० विरुद्धंप्रकर्षेणंकरोतीतिविप्रह्व-
न् ११ अतिवर्तिनंशास्त्रमतिक्रम्यवर्त्तमानशीलंयेनोनिषेधंतिननिवारयंति १२ एषांब्रह्मादीनामनुध्येयंपदाब्जयुग्मंयस्यतम् मंगलमंगलंपरमधर्ममूर्तिंभू स्त्र-
रीन् परिभूयअज्ञान्कृत्वाजगद्गुरुंयःप्रशास्तितत्तस्मात् १३ ननुहरिभक्तोऽयंनदंडार्हइतिचेत्तत्राह नायंसाधुभिःपरिसेवितंवैकुंठस्यपादमूलोपसर्पणम-
र्हति यतःसंभाविताअहमधिकइतिकृतामतिर्येन अतएवस्तब्धअनम्रः १४ तदेवंस्वपदंज्ञ्यत्वंनिश्चित्यतंशाह अतइति हेपुत्रयथाभूयोमहतांकिल्बिष-
मपराधंनकर्त्तानकरिष्यतितथायाहीत्यर्थः १५ पूर्वदिष्टंप्राचीनकर्मप्रासमेव १६ १७ अयंचसंसारचक्रस्वभावएवनतुचित्रमित्याह संसारचक्रइति १८ अ

श्रीशुकउवाच इत्यतद्वीर्यविदुषिब्रुवाणेबह्वशोभनम् रुषाहदेवीधृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने १० पार्वत्युवाच अयंकिमधु-
नालोकेशास्तादंडधरःप्रभुः अस्मद्विधानांदुष्टानांनिर्लज्जानांचविप्रह्वत् ११ नवेदधर्मंकिलपद्मयोनिर्नब्रह्मपुत्रानतुनारदाद्याः नवैकु-
मारःकपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्तिनंहरम् १२ एषामनुध्येयपदाब्जयुग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलंस्वयम् यःक्षत्रबंधुःपरिभूयसूरी-
न् प्रशास्तिधृष्टस्तदयंहिदंड्यः १३ नायमर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणम् संभावितमतिस्तब्धःसाधुभिःपर्युपासितम् १४ अतःपापी-
यसींयोनिमासुरींयाहिदुर्मते यथेहभूयोमहतांनकर्त्तापुत्रकिल्बिषम् १५ श्रीशुकउवाच एवंशप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्यसः
प्रसादयामाससतींमूर्ध्नानम्रेणभारत १६ चित्रकेतुरुवाच प्रतिगृण्हामितेशापमात्मनोऽजलिनांबिके देवैर्मर्त्याययत्प्रोक्तंपूर्वदिष्टं
हितस्यतत् १७ संसारचक्रएतस्मिन्जंतुरज्ञानमोहितः भ्राम्यन्सुखंचदुःखंचभुंक्तेसर्वत्रसर्वदा १८ नैवात्मानपरश्चापिकर्त्तास्या-
त्सुखदुःखयोः कर्त्तारंमन्यतेप्राज्ञआत्मानंपरमेवच १९ गुणप्रवाहएतस्मिन्कःशापःकोन्वनुग्रहः कःस्वर्गोनरकःकोवाकिंसुखंदुः-
खमेववा २० एकःसृजतिभूतानिभगवानात्ममायया एषांबंधंचमोक्षंचसुखंदुःखंचनिष्कलः २१ नतस्यकश्चिद्दयितःप्रतीपोनज्ञा-
तिर्बंधुर्नपरोनचस्वः समस्यसर्वत्रनिरंजनस्यसुखेनरागःकुतएवरोषः २२ तथाऽपितच्छक्तिविसर्गएषांसुखायदुःखायहिताहिताय
बंधायमोक्षायचमृत्युजन्मनोःशरीरिणांसंसृतयेवकल्पते २३ तएवात्रममचतववचनकोऽपिदोषइत्याह नैवेति १९ एवंतावत्सुखदुः-
खादिकमंगीकृत्योक्तमिदानींतदपिवस्तुतोनास्तीत्याह गुणानांमायामयानांप्रवाहेसंसारे २० ननुमायागुणानांचेदयंप्रवाहस्तर्हितेषांजडत्वाद्बंधमोक्षाद्यनुभवोन
स्यात्तत्राह एकःपरमेश्वरोमाययानिमित्तभूतयाभूतानिप्राणिनःसृजति एषांबंधादिकंचसृजति निष्कलःस्वयंबंधादिशून्यः २१ नन्वेवंभूतविषमसृष्टेस्त-
स्यकिंकारणंप्रियादिवैषम्याभावादित्याशंक्ययद्यपिप्रियादयोनसंति तथाऽपितत्तत्कर्मवशात्सर्वंघटतइत्याह नतस्येतिद्वाभ्याम् प्रतीपःअप्रियःनज्ञातिर्बंधु-
श्चेत्यर्थःसर्वत्रसमस्यतत्कुतःनिरंजनस्यनिःसंगस्यअतएवतन्निमित्तेसुखेरागोनास्तिरागाभावेरोषःकुतःस्यात् २२ यद्यप्येवंतथाऽपितस्यशक्त्यामाय-
यायोविसर्गःपुण्यपापादिलक्षणंकर्म एषांशरीरिणांसुखाद्यर्थमवकल्पतेसमर्थोभवति यथोक्तंगीतासु भूतभावोद्भवकरोविसर्गःकर्मसंज्ञितइति २३ ७

अथतस्मात् भामिनि हेकोपनेत्वांकेवलंप्रसादयामि नतुशापमोक्षाय तर्हिकिंप्रसादनेनअतआह ममोक्तमुक्तिंसाधु अपिअसाधुवन्मन्यसेतन्न् त्वयाक्षम्यताम् २४ गिरिशोभ वानीशंकरेप्रसाद्यस्मयतोः विस्मयंकुर्वतोः सतोः २५ २६ २७ स्वर्गादावेवतुल्योर्थः प्रयोजनमितिद्रष्टुंशीलंयेषांतेतथा २८ तत्रतदुक्तमेवहेतुमाहद्वाभ्याम् देहिनांसु खदुःखमित्यादिद्वंद्वानिईश्वरस्यलीलयामाययाभवंति २९ तेषुचगुणदोषविकल्पइत्येवेत्यन्वयः इष्टानिष्टभेदद्वयःस्फुरतिस आत्मन्यर्थभेदःपुंसःस्वप्नेयथा अवि वेककृतोभवति स्रजिवत्सर्पमालादिभिर्यथानैवकृतइत्यर्थः स्रग्वदितिवक्तव्येस्रजिवदित्यार्षम् पाठांतरेतुसुगमम् ३० अतोभागवतानांनिस्पृहत्वमुचितमेवेत्या

अथप्रसादयेनत्वांशापमोक्षायभामिनि यन्मन्यसेऽसाधूक्तंममतत्क्षम्यतांसति २४ श्रीशुकउवाच इतिप्रसाद्यगिरिशौचित्रकेतुररिं दम जगामस्वंविमानेनपश्यतोःस्मयतोस्तयोः २५ ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणीमिदमब्रवीत् देवर्षिदैत्यसिद्धानांपार्षदानांचशृण्वता म् २६ श्रीरुद्रउवाच दृष्टवत्यसिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः माहात्म्यंभृत्यभृत्यानांनिस्पृहानांमहात्मनाम् २७ नारायणपराःसर्वे नकुतश्चनबिभ्यति स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः २८ देहिनांदेहसंयोगाद्द्वंद्वानीश्वरलीलया सुखंदुःखंमृतिर्जन्मशापोनुग्रह एवच २९ अविवेककृतःपुंसोह्यर्थभेदइवात्मनि गुणदोषविकल्पश्चभिदेवस्रजिवत्कृतः ३० वासुदेवेभगवतिभक्तिमुद्वहतांनृणाम् ज्ञानवैराग्यवीर्याणांनेहकश्चिद्व्यपाश्रयः ३१ नाहंविरिंच्योनकुमारनारदौनब्रह्मपुत्रामुनयःसुरेशाः विदामयस्येहितमंशकांशकानतत्स्व रूपंपृथगीशमानिनः ३२ नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोपिवा आत्मत्वात्सर्वभूतानांसर्वभूतप्रियोहरिः ३३ तस्यचा- यंमहाभागश्चित्रकेतुःप्रियोऽनुगः सर्वत्रसमदृक्शांतोह्यहंचैवाच्युतप्रियः ३४ तस्मान्नविस्मयःकार्यःपुरुषेषुमहात्मसु महापुरुषभ क्तेषुशांतेषुसमदर्शिषु ३५ श्रीशुकउवाच इतिश्रुत्वाभगवतःशिवस्योमाऽभिभाषितम् बभूवशांतधीराजन्देवीविगतविस्म- या ३६ इतिभागवतोदेव्याःप्रतिशप्तुमलंतमः मूर्ध्नासंजगृहेशापमेतावत्साधुलक्षणम् ३७ जज्ञेत्वष्टुर्दक्षिणाग्नौदानवींयोनिमाश्रि तः वृत्रइत्यभिविख्यातोज्ञानविज्ञानसंयुतः ३८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि वृत्रस्यासुरजातेश्चकारणंभगवन्मतेः ३९ इतिहासमिमंपुण्यंचित्रकेतोर्महात्मनः माहात्म्यंविष्णुभक्तानांश्रुत्वाबंधाद्विमुच्यते ४० यएतत्प्रातरुत्थायश्रद्धयावाग्यतःपठेत् इतिहा संहरिंस्मृत्वासयातिपरमांगतिम् ४१ ॐ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ ॐ

ह वासुदेवइति ज्ञानवै राग्ययोर्वीर्यैबलंयेषांतेषांव्यपाश्रयः विशिष्टबुद्ध्याआश्रयणीयोऽर्थोनास्ति ३१ अस्यचहरिदासत्वेनतत्त्वभावत्वान्नैतच्चित्रमितिवक्तुंहरेर्माहात्म्यमाह नाहमि तिद्वाभ्याम् ईहितमभिप्रायंलीलांवायदावयंनविद्मस्तदातस्यस्वरूपमंशकांशका अपिसंतःपृथगीशमानिनोनविदुरेव ३२ अतएवहरिरपिसर्वेषांभूतानांप्रियः ३३ अहंचैवाच्युतस्यप्रियःतस्मान्ममास्मिन्क्रोधोनाभूदितिभावः ३४ ३५ ३६ प्रतिशापंदातुमलंतमःसमर्थतमोऽपि ३७ ३८ असुरजातेःअसुरभा वेनोत्पत्तेःभगवतिमतेश्च ३९ ४० एतत् एतम् ४१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ ॐ ॐ

आदित्यानांचतुर्थस्यत्वष्टुर्वंशप्रसंगतः प्रोक्तमिंद्रकृतंविश्वरूपहननवधादिकम् १ अदितेःपंचमादीनांपुत्राणामन्वयोक्तिभिः अष्टादशोदितेर्गर्भेशक्रेणमरुतांभिदा २
त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्यसप्रसंगयथाक्रमम् आदित्यानामथान्येषांवंशानाहमुनीश्वरः ३ दक्षकन्यान्वयानुकथनेअदित्याः द्वादशपुत्राःप्रोक्ताः विवस्वानर्यमापूषात्वष्टा
थसविताभगः धाताविधातावरुणोमित्रःशक्रउरुक्रमइति तत्रषष्ठाध्यायांतमारभ्यविश्वरूपहननचित्रकेतूपाख्यानेस्त्वष्टुर्वंशमनुवर्ण्य इदानींसवितुर्वंशमाह पृ
श्निस्त्विति सावित्रीमित्यादिषु प्रासूतेत्युत्तरस्यानुषंगः पशुंपशुयागं महामखान् पंचयज्ञान् १ २ धातुर्भार्याकुहूः सायंपुत्रंप्रासूत एवंसिनीवालीदर्शमित्य
नुक्रमात् समनंतरोविधाताक्रियायांपुरीष्यानग्नीन्पंचचितान् पुरीष्यासोअग्नयइतिपंचवाएतेऽग्नयोयच्चितयइतिश्रुतेः ३ चर्षणीवरुणस्यभार्यासीत् पूर्वंब्रह्म

श्रीशुकउवाच पृश्निस्तुपत्नीसवितुःसावित्रींव्याहृतींत्रयीम् अग्निहोत्रंपशुंसोमंचातुर्मास्यंमहामखान् १ सिद्धिर्भगस्यभार्यांगम-
हिमानंविभुंप्रभुम् आशिषंचवरारोहांकन्यांप्रासूतसुव्रताम् २ धातुःकुहूःसिनीवालीराकाचानुमतिस्तथासायंदर्शमथप्रातःपूर्णमास
मनुक्रमात् अग्नीन्पुरीष्यानाधत्तक्रियायांसमनंतरः ३ चर्षणीवरुणस्यासीद्यस्यांजातोभृगुःपुनः वाल्मीकिश्चमहायोगीवल्मीका
दभवत्किल ४ अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चमित्रावरुणयोर्ऋषी रेतःसिषिचतुःकुंभेउर्वश्याःसन्निधौद्रुतम् ५ रेवत्यांमित्रउत्सर्गमरिष्टं-
पिप्पलंव्यधात् ६ पौलोम्यामिंद्रआधत्तत्रीन्पुत्रानितिनःश्रुतम् जयंतमृषभंतातनृतीयंमीढुषंप्रभुः ७ उरुक्रमस्यदेवस्यमायावामनरू-
पिणः कीर्तौपत्न्यांबृहच्छ्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः ८ तत्कर्मगुणवीर्याणिकाश्यपस्यमहात्मनः पश्चाद्वक्ष्यामहेदित्यांयथैवावततार
ह ९ अथकश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामिते यत्रभागवतःश्रीमान्प्रह्लादोबलिरेवच १० दितेर्द्वावेवदायादौदैत्यदानववंदितौ हिरण्यक
शिपुर्नामहिरण्याक्षश्चकीर्तितौ ११ हिरण्यकशिपोर्भार्याकयाधुर्नामदानवी जंभस्यतनयादत्तासुषुवेचतुरःसुतान् १२ संह्रादंप्रा
गनुह्रादंह्रादंप्रह्रादमेवच तत्स्वसासिंहिकानामराहुंविप्रचित्तोग्रहीत् १३ शिरोऽहरद्यस्यहरिश्चक्रेणपिबतोऽमृतम् संह्रादस्यकृतिर्भा
र्याऽसूतपंचजनंततः १४ ह्रादस्यधमनिर्भार्याऽसूतवातापिमिल्वलम् योऽगस्त्यायत्वतिथयेपेचेवातापिमिल्वलम् १५

णः पुत्रोभृगुर्यस्यांपुनर्जातः वाल्मीकिर्वरुणस्यैवपुत्रोभवत् एतौवरुणस्यासाधारणौपुत्रौ ४ तथोत्सर्गादयोमित्रस्यासाधारणाः तयोरेवसाधारणौद्वौपुत्रौचाह
अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चऋषीमित्रावरुणयोरभवताम् यतउभावपिकुंभेरेतः सिषिचतुः सत्रेहजातावीषितानमोभिःकुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमितिश्रुतेः द्रुतंस्व
न्नम् ५ ६ ७ ८ पश्चात् अष्टमस्कंधे ९ अथेति कश्यपस्यादितेःपुत्राणांद्वादशादित्यानांसंततिमुक्त्वादितेःपुत्रान् कथयामीत्यर्थः १० हिरण्यकशिपुर्हिरण्या
क्षश्चेति प्रथमंद्वावेवतौचकीर्तितौतृतीयस्कंधे ११ १२ विप्रचित्तोदानवाद्राहुःसकाशाद्राहुंपुत्रमग्रहीत् १३ ततःसंह्रादादसूत १४ योमेषरूपंवातापिंपेचेत-
मिल्वलम् यंपेचेतंचवातापिंचासूतेत्यन्वयः १५

१६ ततोबलेः सकाशादभवत् तस्यबलेरनुभावः सुश्लोकः पुण्यकीर्त्यर्हः यद्वा अनुभाव्यतेसर्वैः स्तूयतइत्यनुभावंसुश्लोकंयशइतिशेषः १७ तस्यगणेषुमु
ख्यतांप्राधान्यम् १८ सात्वतांसमानरूपताम् १९ सात्म्यंदेवत्वंमापिताः २० २१ आदृतंसादरम् अल्पमिताक्षरम् अर्थवत् बह्वर्थयुक्तम् सत्रमयनमाश्रयोय
स्य हेसत्रायणशौनक २२ पार्ष्णिग्राहेण पृष्ठतः सहायेन २३ भ्रातृहंतारमिंद्रंमारयित्वाऽस्वस्विनीस्यामिति चिंतयामासदितिः उल्बणंक्रूरम् अक्लिन्नहृदयक
ठिनचित्तम् २४ मनुराजास्वदेहरक्षार्थमन्येषांघातंकरोत्येवकिमत्रचित्रंतत्राह कृमीति ईशः प्रभुरित्यभिहितस्यापियस्यपूर्वेषांराज्ञांदेहस्यमरणानंतरंविड्भि

अनुह्रादस्यसूर्म्यायांबाष्कलोमहिषस्तथा विरोचनस्तुप्राह्रादिर्देव्यास्तस्याभवद्बलिः १६ बाणज्येष्ठंपुत्रशतमशनायांततोभवत् तस्यानु-
भावःसुश्लोक्यःपश्चादेवाभिधास्यते १७ बाणआराध्यगिरिशंलेभेतद्गणमुख्यताम् यत्पार्श्वेभगवानास्तेह्यद्यापिपुरपालकः १८ मरु
तश्चदितेःपुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः तआसन्नप्रजाःसर्वेनीताइंद्रेणसात्मताम् १९ राजोवाच कथंतआसुरंभावमपोह्यौत्पत्तिकंगु
रो इंद्रेणप्रापिताःसात्म्यंकिंतत्साधुकृतंहितैः २० इमेश्रद्दधतेब्रह्मन्नृषयोहिमयासह परिज्ञानायभगवंस्तन्नोव्याख्यातुमर्हसि २१
सूतउवाच तद्विष्णुरातस्यसबादरायणिर्वचोनिशम्यादृतमल्पमर्थवत् सभाजयन्संनिभृतेनचेतसाजगादसत्रायणसर्वदर्शनः २२
श्रीशुकउवाच हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिंतयत् २३ कदानुभ्रातृहंतारमिंद्रियाराम
मुल्बणम् अक्लिन्नहृदयंपापंघातयित्वाशयेसुखम् २४ कृमिविड्भस्मसंज्ञासीद्यस्येशाभिहितस्यच भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिर
यायतः २५ आशासानस्यतस्येदंध्रुवमुन्नद्धचेतसः मदशोषकइंद्रस्यभूयाद्येनसुतोहिमे २६ इतिभावेनसाभर्त्तुराचचारासकृत्प्रि-
यम् शुश्रूषयानुरागेणप्रश्रयेणदमेनच २७ भक्त्यापरमयाराजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः मनोजग्राहभावज्ञासुस्मितापांगवीक्षणैः
२८ एवंस्त्रियाजडीभूतोविद्वानपिविदग्धया बाढमित्याहविवशोनतच्चित्रंहियोषिति २९ विलोक्यैकांतभूतानिभूतान्यादौप्रजा-
पतिः स्त्रियंचक्रेस्वदेहार्द्धंययापुंसांमतिर्हृता ३० एवंशुश्रूषितस्तातभगवान्कश्यपःस्त्रिया प्रहस्यपरमप्रीतोदितिमाहाभिनंद्य
च ३१ कश्यपउवाच वरंवरयवामोरुप्रीतस्तेऽहमनिंदिते स्त्रियाभर्त्तरिसुप्रीतेकःकामइहचागमः ३२ श्रीराधाकृष्ण ७

नावस्थितस्यकृमयइतिश्वादिभिर्भक्षितस्यतुविष्ठेतिदग्धस्यभस्मेतिसंज्ञा आसीत्तत्कृतेनतस्यदेहस्यार्थेयोभूतेभ्योद्रुह्यतिसकिंस्वार्थंवेदनवेदैव तत्रहेतुः य
तोभूतद्रोहान्निरयोभवति २५ इदंदेहादिकंध्रुवंनित्यमाशासनस्यमन्यमानस्यअनउन्नद्धमुच्छृंखलंचेतोयस्य तस्येंद्रस्ययोमदस्तस्यशोषकःपुत्रोमेयेन हेतुना
भूयात्भवेत् २६ भर्त्तुःप्रियाचरणमेवेतिभावेनसाभर्त्तुःप्रियमसकृदाचचार २७ २८ विवशःस्त्रीपरतंत्रःसन्बाढंतवमनोरथंपूरयिष्यामीतियदाह तन्न-
चित्रम् २९ तत्रहेतुमाहविलोक्येतिएकांतभूतानिनिःसंगानिमैथुनेनस्पृहिव्हृरूपार्थंस्वदेहार्द्धमेवस्त्रियंचक्रे ३० एवंस्त्रियाशुश्रूषितःसन् ३१ इहचकारात्सरतंचअगमःअमाप्यः
३२

ननुपरमेश्वरेसुप्रीतेसर्वकामप्राप्तिरितिप्रसिद्धंतत्राह पतिरेवेति ३३ ननुमानसिस्थितः श्रीवासुदेवएवलक्ष्मीपतिः परंदैवतमितिप्रसिद्धम् सत्यम् सएवस्त्रा
धिकारेणरूपभेदैः पूज्यतइत्याह मानसइतिसार्द्धेनदेवतालिंगैःमूर्तिभिरुपलक्षितःतान्येवाह नामइंद्रादिरूपंवज्रहस्तत्वादितान्यांविविधंकल्पितैः ३४ ३५
३६ इंद्रहणंइंद्रहंतारंअमृत्युंमृत्युशून्यम् येनइंद्रेणविष्णुनासहायेनघातितौ ३७ ३८ ३९ स्वभावमनुवर्तमानायायोषितःकोतिक्रमोऽपराधः ४०
स्वभावमेवाहद्वाभ्याम् शरत्पद्मस्येवोत्सवोविकाशोयस्मिन् श्रवणेश्रुतीतयोरमृतम् क्षुरधारोपमंचित्तम् ४१ स्वाशिषात्मनांस्वार्थकामनयात्मवत्प्रेष्ठ
त्वेनप्रतीयमानानाम् तत्रेदमुपकल्पतेयोग्यंभवति अयंभावः वैष्णवंव्रतंतावदुपेक्ष्यामितेनैवास्याः शुद्धचित्तायाः इंद्रप्रतिक्रोधोनिवर्तिष्यतेपुत्रस्त्वमर्त्यो-

पतिरेवहिनारीणांदैवतंपरमंस्मृतम् मानसःसर्वभूतानांवासुदेवःश्रियःपतिः ३३ सएवदेवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः इज्यतेभगवा
न्पुंभिःस्त्रीभिश्चपतिरूपधृक् ३४ तस्मात्पतिव्रतानार्यःश्रेयस्कामाःसुमध्यमे यजंतेऽनन्यभावेन पतिमात्मानमीश्वरम् ३५ सोऽहंत्व
याऽर्चितोभद्रेईदृग्भावेनभक्तितः तत्तेसंपादयेकाममसतीनांसुदुर्लभम् ३६ दितिरुवाच वरदोयदिमेब्रह्मन्पुत्रमिंद्रहणंवृणे अ
मृत्युंमृतपुत्राहंयेनमेघातितौसुतौ ३७ निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत अहोअधर्मःसुमहानद्यमेसमुपस्थितः ३८ अहोअद्यें-
द्रियारामोयोषिन्मय्येहमायया गृहीतचेताःकृपणःपतिष्येनरकेध्रुवम् ३९ कोतिक्रमोऽनुवर्तंत्याःस्वभावमिहयोषितः धिङ्मांबता
बुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः ४० शरत्पद्मोत्सवंवक्त्रंवचश्चश्रवणामृतम् हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणांकोवेदचेष्टितम् ४१ नहिकश्चित्-
प्रियःस्त्रीणामंजसास्वाशिषात्मनाम् पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्यर्थेघातयंतिच ४२ प्रतिश्रुतंददामीतिवचस्तन्नमृषाभवेत् वधनार्हतिचेंद्रोऽ
पितत्रेदमुपकल्पते ४३ इतिसंचिंत्यभगवान्मारीचःकुरुनंदन उवाचकिंचित्कुपितआत्मानंचविगर्हयन् ४४ कश्यपउवाच पुत्रस्ते
भविताभद्रेइंद्रहादेवबांधवः संवत्सरंव्रतमिदंयद्यंजोधारयिष्यसि ४५ दितिरुवाच धारयिष्येव्रतंब्रह्मन्ब्रूहिकार्याणियानिमे या
निचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंतियानितु ४६ कश्यपउवाच नहिंस्याद्भूतजातानिनस्पृशन्नानृतंवदेत् नच्छिंद्यान्नखरोमाणिनस्पृशेद्य
दमंगलम् ४७ नाप्सुस्नायान्नकुप्येतनसंभाषेतदुर्जनैः नवसीताधौतवासःस्रजंचविधृतांक्वचित् ४८ ७ ७

भविष्यति दीर्घकालत्वेचव्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येसतींद्रस्यवधोऽपिनभविष्यतीति ४३ ४४ हेभद्रेअंजःयथावद्यदिधारयिष्यसि तर्हीद्रहाभविष्यति वै
गुण्येतुदेवबांधवोभविष्यति वैष्णवत्वाद्व्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येऽपिसति सर्वथावैफल्याभावात् कार्याण्यावश्यकानिव्रतंयानि नघ्नंति आवश्यकानिनचनि
षिद्धानि किंत्वभ्यनुज्ञातानिसर्वाण्यपिब्रूहि तत्रैकविंशतिन्निषेधानाह नहिंस्यादितिपंचभिः नशपेन्नाक्रोशेत् यदमंगलंकपालास्थ्यादिकंतन्नस्पृशे
त् ४७ नाप्सुप्रविश्यस्नायात् पूर्वविधृतांस्रजंपुनर्नधारयेत् ४८ ७ ७ ७ ७ ७ ७

भोजने पंच निषेधानाह नोच्छिष्टमिति चंडिकान्नं भद्रकाल्यै निवेदितम् पिपीलिकादिदूषितं वा अंजलिनाल्पोन पिबेत् ४९ गृहाद्बहिर्निर्गमे सप्त निषेधानाह नोच्छिष्टेति अनर्चिता मंडनहीना असंवीता अप्रावृता ५० शयने द्वौ निषेधानाह नाधौतपादेति नापराक् पश्चिमशिराः ५१ कार्याण्याह धौतवासा इति द्वाभ्याम् प्रातराशात् प्रथमभोजनात् ५२ वीरवत्नीर्जीवद्भर्तृकाः आर्च्य संपूज्य कोष्ठगतं कुक्ष्यंतरगतं ५३ पुंसवनं पुत्रोत्पत्तिकरं तुष्यंतव ५४ ५५

नोच्छिष्टं चंडिकान्नं च सामिषं वृषलाहृतम् भुंजीतोदक्यया दृष्टं पिबेदंजलिनात्वपः ४९ नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिला संध्यायां मुक्तमूर्द्धजा अनर्चितासंयतवागसंवीता बहिश्चरेत् ५० नाधौतपादाप्रयता नार्द्रपान्नो उदक्शिराः शयीत नापराङ् नान्यैर्न नग्ना न च संध्ययोः ५१ धौतवासाः शुचिर्नित्यं सर्वमंगलसंयुता पूजयेत्प्रातराशात्प्राक् गोविप्रान् श्रियमच्युतम् ५२ स्त्रियो वीरवतीश्चार्चेत्स्रग्गंधबलिमंडनैः पतिं चार्च्योपतिष्ठेत ध्यायेत्कोष्ठगतं च तम् ५३ सांवत्सरं पुंसवनं व्रतमेतदविप्लुतम् धारयिष्यसि चेत्तुभ्यं शक्रहा भविता सुतः ५४ बाढमित्यभिप्रेत्याथ दिती राजन्महामनाः काश्यपं गर्भमाधत्त व्रतं चांजो दधार सा ५५ मातृष्वसुरभिप्रायमिंद्र आज्ञाय मानद शुश्रूषणेनाश्रमस्थां दितिं पर्यचरत्कविः ५६ नित्यं वनात्सुमनसः फलमूलसमित्कुशान् पत्रांकुरमृदा पश्च काले काल उपाहरत् ५७ एवं तस्या व्रतस्थाया व्रतच्छिद्रं हरिर्नृप प्रेप्सुः पर्यचरज्जिह्मो मृगहेव मृगाकृतिः ५८ नाध्यगच्छद्व्रतच्छिद्रं तत्परोऽथ महीपते चिंतां तीव्रां गतः शक्रः केन मे स्याच्छिवं त्विह ५९ एकदा सा तु संध्यायामुच्छिष्टा व्रतकर्शिता अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिः सुष्वाप विधिमोहिता ६० लब्ध्वा तदंतरं शक्रो निद्रापहृतचेतसः दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ६१ चकर्त सप्तधा गर्भं वज्रेण कनकप्रभम् रुदंतं सप्तधैकैकं मा रोदीरिति तान्पुनः ६२ ते तमूचुः पाट्यमानाः सर्वे प्रांजलयो नृप नो जिघांससि किं इंद्र भ्रातरो मरुतस्तव ६३ मा भैष्ट भ्रातरो मह्यं यूयमित्याह कौशिकः अनन्यभावान्पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ६४ न ममार दितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकंपया बहुधा कुलिशक्षुण्णो द्रौण्यस्त्रेण यथा भवान् ६५ सकृदिष्ट्वादिपुरुषं पुरुषो याति साम्यताम् संवत्सरं किंचिदूनं दित्या यद्धरिरर्चितः ६६ सजूरिंद्रेण पंचाशद्देवास्ते मरुतोऽभवन् व्यपोह्य मातृदोषं ते हरिणा सोमपाः कृताः ६७ दितिरुत्थाय ददृशे कुमाराननलप्रभान् इंद्रेण सहितान्देवी पर्यतुष्यदनिंदिता ६८

५६ ५७ हरिरिंद्रो व्रतस्य च्छिद्रं प्रेप्सुः प्राप्तुमिच्छुः जिह्मः कुटिलः साधुवेषः मृगहा लुब्धको यथा मृगवंचनाय मृगवेषो भवति ५८ केन मे शिवं स्यादिति चिंतां प्रापः ५९ अस्पृष्टवारिश्चासावधौतांघ्रिश्च ६० निद्रयापहृतं चेतो यस्याः ६१ मा रोदीत्युपलालयन्निव तान्पुनः सप्तधा चकर्त चिच्छेद ६२ ६३ कौशिकः इंद्रः गणान् सप्त सप्त गणा वै मरुत इति श्रुतेः ६४ ६५ ६६ सजूः सह ६७ ६८

६९ ७० दित्यानिष्कपटमुक्तेसति इंद्रोऽपिनिष्कपटमेवाह अंबेति लब्धमंतरंयेन अर्थेएवबुद्धिर्यस्य ७१ ७२ ७३ ७४ गुणस्पर्शोविषयभोगंबुधः कोवृणीतेयद्य-
स्मान्नरकेऽपिविषयभोगःस्यात् ७५ महीयसिमहत्तमेमृतःसन्नुत्थितः ७६ ७७ ७८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायामष्टादशोऽ-
ध्यायः १८ ऊनविंशेतुयत्प्रोक्तंकश्यपेनदितेर्व्रतम् तदेवविवृतंलोकेहितायहरितोषणम् १ तस्यप्रकारमितिशेषः मार्गशिरेमासे शुक्लपक्षे आदितः
प्रतिपदि २ अनुमंत्र्यस्वच्छाशुक्लादंतायस्याः साशुक्लदती धौतदंता अलंकृतासतीपूजयेत् ३ आदौतावन्नमस्कारमंत्रानाहत्रिभिः नेतुभ्यमलंपर्याप्तमेव

अथेंद्रमाहताताहमादित्यानांभयावहम् अपत्यमिच्छंत्यचरंव्रतमेतत्सुदुष्करम् ६९ एकःसंकल्पितःपुत्रःसप्तसप्ताभवन्कथम् यदिते-
विदितंपुत्रसत्यंकथयमामृषा ७० इंद्रउवाच अंबतेऽहंव्यवसितमुपधार्यागतोऽन्तिकम् लब्धांतरोऽच्छिदंगर्भमर्थबुद्धिर्नधर्मवित् ७१ कृ-
त्तोमेसप्तधागर्भआसन्सप्तकुमारकाः तेऽपिचैकैकशोवृक्णाःसप्तधानापिमम्रिरे ७२ ततस्तत्परमाश्चर्यंवीक्ष्याध्यवसितंमया महापुरु-
षपूजायाःसिद्धिःकाप्यानुषंगिणी ७३ आराधनंभगवतईहमानानिराशिषः येतुनेच्छंत्यपिपरंतेस्वार्थकुशलाःस्मृताः ७४ आराध्यात्मप्र-
दंदेवंस्वात्मानंजगदीश्वरम् कोवृणीतेगुणस्पर्शंबुधःस्यान्नरकेऽपियत् ७५ तदिदंममदौर्जन्यंबालिशस्यमहीयसि क्षंतुमर्हसिमात-
स्त्वंदिष्ट्यागर्भोमृतोत्थितः ७६ श्रीशुकउवाच इंद्रस्तयाऽभ्यनुज्ञातःशुद्धभावेनतुष्टया मरुद्भिःसहतांनत्वाजगामत्रिदिवंप्रभुः ७७
एवंतेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि मंगलंमरुतांजन्मकिंभूयःकथयामिते ७८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअष्टादशोऽ-
ध्यायः १८ राजोवाच व्रतंपुंसवनंब्रह्मन्भवतायदुदीरितम् तस्यवेदितुमिच्छामियेनविष्णुःप्रसीदति १ श्रीशुकउवाच शुक्लेमा-
र्गशिरेपक्षेयोषिद्भर्तुरनुज्ञया आरभेतव्रतमिदंसार्वकामिकमादितः २ निशम्यमरुतांजन्मब्राह्मणाननुमंत्र्यच स्नात्वाशुक्लदतीशु-
क्लेवसीतालंकृतांबरे पूजयेत्प्रातराशात्प्राक्भगवंतंश्रियासह ३ अलंतेनिरपेक्षायपूर्णकामनमोस्तुते महाविभूतिपतयेनमःसक-
लसिद्धये ४ यथात्वंकृपयाभूत्यातेजसामहिनौजसा जुष्टईशगुणैःसर्वैस्ततोऽसिभगवान्प्रभुः ५ विष्णुपत्निमहामायेमहापुरुषलक्षणे
प्रीयेथामेमहाभागेलोकमातर्नमोस्तुते ६ ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसहमहाविभूतिभिर्बलिमुपहरा-
णीति अनेनाहरहर्मंत्रेणविष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्पर्शनस्नानवासउपवीतविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचारान्सुसमाहितोऽ-
पाहरेत् हविःशेषंतुजुहुयादनलेद्वादशाहुतीः ७

सर्वंनकिंचिदन्यैःकृत्यमस्ति अतःकेवलंतेतुभ्यंनमोऽस्तु पर्याप्तोहेनवः निरपेक्षायहेपूर्णकाम महावि-
भूतिपतयेलक्ष्मीपतयेसकलाःसिद्धयोऽणिमाद्यायस्मिन्तस्मै ४ भोईशयथायथावत् त्वंकृपादिभिःजुष्टः अन्यैश्चसत्यसंकल्पत्वादिभिः सर्वैर्गुणैः ततस्तस्मात् ५
महापुरुषस्यपरमेश्वरस्येवलक्षणानिनिरपेक्षत्वादीनियस्यास्तस्याःसंबोधनम् ६ पूजामंत्रमाह ॐनमइति हविःशेषमुपहारावशिष्टम् ७ १ १

होममंत्रस्योदाहरणंदर्शयति ओमिति प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभावौ ८ ९ १० इज्यायज्ञाभिनिवर्तकः पुरुषव्यापारोभावनाख्यः क्रियालौकिकी ११
प्रत्ययोनामरूपयोःप्रकाशः अपाश्रयः तयोराधारः १२ १३ १४ १५ महापुरुषचेतसाईश्वरबुद्ध्याउपनमेत् भजेत् पतिश्चस्वयंप्रेमशीलःसन् पत्न्याःक

ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहाविभूतिपतयेस्वाहेति श्रियंविष्णुंचवरदावाशिषांप्रभवावुभौ भक्त्यासंपूजयेन्नित्यंयदीच्छेत्स
र्वसंपदः ८ प्रणमेद्दंडवद्भूमौभक्तिप्रह्वेणचेतसा दशवारंजपेन्मंत्रंततःस्तोत्रमुदीरयेत् ९ युवांतुविश्वस्यविभूजगतःकारणंपरं
इयंहिप्रकृतिःसूक्ष्मामायाशक्तिर्दुरत्यया १० तस्याअधीश्वरःसाक्षात्त्वमेवपुरुषःपरः त्वंसर्वयज्ञइज्येयंक्रियेयंफलभुग्भवान् ११
गुणव्यक्तिरियंदेवीव्यंजकोगुणभुग्भवान् त्वंहिसर्वशरीर्यात्माश्रीःशरीरेंद्रियाशया नामरूपेभगवतिप्रत्ययस्त्वमपाश्रयः १२
यथायुवांत्रिलोकस्यवरदौपरमेष्ठिनौ तथामउत्तमश्लोकसंतुसत्यामहाशिषः १३ इत्यभिष्टूयवरदंश्रीनिवासंश्रियासह तन्निःसा
र्योपहरणंदत्वाचमनमर्चयेत् १४ ततःस्तुवीतस्तोत्रेणभक्तिप्रह्वेणचेतसा यज्ञोच्छिष्टमवघ्रायपुनरभ्यर्चयेद्धरिम् १५ पतिंचप
रयाभक्त्यामहापुरुषचेतसा प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्प्रेमशीलःस्वयंपतिः बिभृयात्सर्वकर्माणिपत्न्याउच्चावचानिच १६ कृतमेकतरे
णापिदंपत्योरुभयोरपि पत्न्यांकुर्यादनर्हायांपतिरेतत्समाहितः विष्णोर्व्रतमिदंबिभ्रन्नविहन्यात्कथंचन विप्रान्स्त्रियोवीरवतीः
स्रग्गंधबलिमंडनैः अर्चेदहरहर्भक्त्यादेवंनियममास्थितः १८ उद्वास्यदेवंस्वेधाम्नितन्निवेदितमग्रतः अद्यादात्मविशुद्ध्यर्थं
सर्वकामर्द्धयेतथा १९ एतेनपूजाविधिनामासान्द्वादशहायनम् नीत्वाऽथोपचरेत्साध्वीकार्तिकेचरमेहनि २० छ छ
श्रीसीतारामचंद्राभ्यांनमः छ छ छ श्रीगोपीजनवल्लभायनमः छ छ छ छ छ छ

र्माणिबिभृयात् तदनुकूलोभवेदित्यर्थः १६ यतोदंपत्योर्मध्येएकतरेणकृतमुभयोरपिभवति १७ नविहन्यात् नविच्छिंद्यात् १८ १९ द्वादशमासानि-
त्युक्तेकदाचित्तन्मध्येमलमासेसति तेनसहद्वादशसंख्यायांसत्यांशब्दस्यैकस्यत्यागःस्यात् हायनमित्युक्तेतन्मध्यपतितस्तस्यापिप्रसंगःस्यात् तदुभयं
वारयितुमुभयमुक्तम् उपचरेत् उपवसेत् २० छ छ छ छ छ छ छ छ छ

श्वोभूतेप्रभातेसति पयसिश्रृतेनपक्वेनपाकयज्ञविधानेन पार्वणस्थालीपाकविधानेन २१ २२ स्वप्रजास्त्वंसत्पुत्रकरमित्यर्थः वाग्यतःसन्शेषम् २३ २४ अवीराविधवा धनेश्वरीसत्यपियासुदुर्भगासास्वभगाभवति २५ यआमयावीरोगीसविरुजाविशिष्टयारुजाविमुच्येत इंद्रियैःसहितंकल्पंदेहंचविंदेदितिशेषःपठन्

श्वोभूतेऽप्उपस्पृश्यकृष्णमभ्यर्च्यपूर्ववत् पयःशृतेनजुहुयाच्चरुणासहसर्पिषा पाकयज्ञविधानेनद्वादशैवाहुतीःपतिः २१ आशिषःशिरसादायद्विजैःप्रीतैःसमीरिताः प्रणम्यशिरसाभक्त्याभुंजीततदनुज्ञया २२ आचार्यमग्रतःकृत्वावाग्यतःसहबंधुभिः दद्यात्पत्न्यैचरोःशेषंसुप्रजास्त्वंसुसौभगम् २३ एतच्चरित्वाविधिवद्व्रतंविभोरभीप्सितार्थंलभतेपुमानिह स्त्रीत्वेतदास्थायलभेतसौभगंश्रियंप्रजांजीवपतिंयशोगृहम् २४ कन्याचविंदेतसमग्रलक्षणंपतिंत्ववीराहतकिल्बिषांगतिम् मृतप्रजाजीवसुताधनेश्वरीसुदुर्भगासुभगारूपमग्र्यम् २५ विंदेद्विरूपाविरुजाविमुच्यतेयआमयावींद्रियकल्पदेहम् एतत्पठन्नाभ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिःपितृदेवतानाम् २६ तुष्टाःप्रयच्छंतिसमस्तकामान्होमावसानेहुतभुक्श्रीहरिश्च राजन्महन्मरुतांजन्मपुण्यंदितेर्व्रतंचाभिहितंमहत्ते २७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपुंसवनव्रतकथनंनामएकोनविंशोऽध्यायः॥१९ ॥ ॥ समाप्तोयंस्कंधः॥ ॥

योवर्ततेतस्यपितृणांदेवतानांचानंततृप्तिर्भवतीत्यर्थः २६ उपसंहरति राजन्निति महत्पुण्यंजन्ममहद्व्रतंच २७ षष्ठस्कंधनिगूढार्थपदभावार्थदीपिका सद्भिरासेव्यतामेषायतिश्रीधरनिर्मिता १ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेश्रीधरस्वामिविरचितायांटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीकृष्णार्पणमस्तु

॥ इतिश्रीमद्भागवतषष्ठस्कंधःसमाप्तः ॥

[OrderDescription]
,CREATED=18.03.20 11:39
,TRANSFERRED=2020/03/18 at 11:50:26
,PAGES=67
,TYPE=STD
,NAME=S0002971
,Book Name=M-2752-SHRIMADBHAGWAT
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,